

รายงานฉบับสมบูรณ์
(Final Report)

การประเมินความเสี่ยงและความเปราะบางทางสังคม:
การวัดภาวะความยากไร้และความเปราะบางสังคม คู่แนวทางนำไปปฏิบัติได้ในประเทศไทย

โดย
สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

เสนอ
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2549

คณะวิจัย

ดร. อัมมาร สยามวาลา

ดร. วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์

ดร. นิรมล สุธรรมกิจ

คุณ กุลภรณ์ อੰนนานนท์

คุณ สุวิมล พักทอง

คุณ บวรพรรณ อัชกุล

คุณ พิธัญญ์ ศานติยานนท์

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาเรื่อง การประเมินความเสี่ยงและความเปราะบางทางสังคม: การวัดภาวะความยากไร้และความเปราะบางสังคม สู่แนวทางนำไปปฏิบัติได้ในประเทศไทย ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงแรงงาน และธนาคารโลก ในช่วง 4 เดือนของการวิจัย (กันยายน-ธันวาคม 2548) คณะผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนด้านข้อมูลเป็นอย่างดีจาก สำนักงานสถิติแห่งชาติ ได้รับความช่วยเหลือในการทำ focus group จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และยังได้รับความร่วมมือจากประชาชนผู้ต้องเผชิญความเสี่ยงและอาจตกอยู่ในความเปราะบางอีกหลายท่าน

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ให้การสนับสนุนทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ผลิตข้อมูลอันมีคุณค่าแก่การวิจัย คณะผู้วิจัยขอรับผิดชอบต่อความผิดพลาดอันอาจจะพึงมีจากการวิจัยครั้งนี้

คณะผู้วิจัย

31 มกราคม 2549

สารบัญ

	หน้า
สารบัญตาราง.....	ii
สารบัญรูปภาพ.....	iii
บทสรุปผู้บริหาร	iv
Executive Summary.....	xii
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 วัตถุประสงค์.....	4
1.2 วิธีการศึกษา.....	4
1.3 ส่วนประกอบของการศึกษา	5
1.4 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	5
บทที่ 2 แนวคิดเรื่องความเสี่ยง ความเปราะบาง และความยากไร้.....	7
2.1 นิยาม.....	7
2.2 ความเสี่ยง	10
2.3 ความเสี่ยงในชราภาพ	19
2.4 ความเปราะบาง	24
2.5 ความยากไร้.....	25
บทที่ 3 ความเสี่ยงและความเปราะบางในบริบทของสังคมไทย: การศึกษาเชิงคุณภาพ	29
บทที่ 4 การวัดความเปราะบางต่อความยากจน: การศึกษาเชิงปริมาณ.....	35
4.1 วิธีการศึกษาและข้อมูล.....	35
4.2 ความเปราะบางต่อความยากจนและความยากไร้ของครัวเรือนชนบท	39
4.3 ความเปราะบางของลูกจ้าง	62
4.4 สรุป.....	69
บรรณานุกรม	71
ภาคผนวก	73

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 การพิจารณาการจัดการกับความเสี่ยง.....	13
ตารางที่ 2.2 ลักษณะครอบครัวของประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ปี 2529 และ 2545.....	21
ตารางที่ 3.1 ความเสี่ยงและความเปราะบางในระดับบุคคล.....	29
ตารางที่ 3.2 ความเสี่ยงและความเปราะบางในระดับชุมชน.....	32
ตารางที่ 4.1 สัดส่วนคนจนในชนบทจำแนกตามภาค.....	38
ตารางที่ 4.2 พลวัตของความยากจนด้านการบริโภค.....	39
ตารางที่ 4.3 ค่าสัมประสิทธิ์ของ Log Per Capita Consumption คำนวณโดย FGLS.....	42
ตารางที่ 4.4 สัดส่วนครัวเรือนที่เปราะบางเมื่อเกณฑ์วัดระดับเท่ากับ 0.5 หรือเส้นความยากจน.....	43
ตารางที่ 4.5 ความเปราะบางของคนจนและคนไม่จน.....	48
ตารางที่ 4.6 สัดส่วนคนจนจำแนกตามความเปราะบาง.....	50
ตารางที่ 4.7 ลักษณะของครัวเรือนยากจน.....	51
ตารางที่ 4.8 ลักษณะของครัวเรือนเปราะบาง.....	55
ตารางที่ 4.9 สาเหตุของความเปราะบาง.....	59
ตารางที่ 4.10 สาเหตุของความเปราะบางจำแนกตามลักษณะของครัวเรือน.....	60
ตารางที่ 4.11 สัดส่วนของแหล่งที่มาของรายได้ครัวเรือนในปี 2545.....	63
ตารางที่ 4.12 การเปลี่ยนแปลงรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนในปี 2545-46.....	64
ตารางที่ 4.13 ลักษณะของครัวเรือนที่มีค่าจ้างเพิ่มขึ้นหรือลดลงมากกว่าร้อยละ 25.....	66

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
รูปที่ 1.1 ความเสี่ยงและความเปราะบาง	3
รูปที่ 2.1 ลำดับการเกิดความเสียหาย เหตุการณ์ และผลลัพธ์กรณีฉุกเฉิน	7
รูปที่ 2.2 การจำแนกกลุ่มคนเปราะบางกับไม่เปราะบาง	9
รูปที่ 2.3 ความแตกต่างระหว่างความผันผวนกับความเสียหาย	12
รูปที่ 2.4 แนวทางการจัดการกับความเสียหายแบ่งตามเวลาที่จัดการ	13
รูปที่ 2.5 สมมติฐานวงจรชีวิต	20
รูปที่ 4.1 ความน่าจะเป็นที่จะเปราะบางในปี 2545 และ 2547	44

บทสรุปผู้บริหาร

ความเปราะบางเป็นแนวคิดที่มีความเป็นพลวัตมากกว่าความยากจน ในการจัดการความยากจนในสังคมไทยให้หมดไปจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าหากมีครัวเรือนจำนวนมากยังคงเปราะบางอยู่ ดังนั้น การศึกษานี้จึงมีเป้าหมายในการศึกษาความเปราะบางของครัวเรือนไทย การศึกษามีได้เน้นความเสี่ยงในระดับใดระดับหนึ่ง หรือความเสี่ยงประเภทใดประเภทหนึ่ง แต่เน้นถึงผลกระทบของความเสี่ยงที่ทำให้บุคคลที่มีความเปราะบาง ต้องตกอยู่ในภาวะยากไร้ กล่าวคือ ต้องการศึกษากว่าบุคคลที่มีความเปราะบางนั้นเป็นเช่นไรหรือวัดได้อย่างไร ความเสี่ยงและการคงอยู่อย่างต่อเนื่องของความเสี่ยงทำให้บุคคลเปราะบางตกอยู่ในสภาพยากไร้ได้อย่างไร

แนวคิดเรื่องความเสี่ยง ความเปราะบางและความยากไร้

ความเสี่ยง (risk) หมายถึง เหตุการณ์ที่ไม่สามารถพยากรณ์ได้ว่าจะเกิดขึ้นหรือไม่ หรือเกิดขึ้นได้อย่างไร อย่างไรก็ตาม **อาจมี**แนวทางที่กำหนดความน่าจะเป็นที่จะเกิดเหตุการณ์ขึ้นล่วงหน้าได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งความเสี่ยงเป็นเรื่องของการพิจารณาเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ความเสี่ยงในเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งจะสิ้นสุดลงก็ต่อเมื่อเหตุการณ์จากความเสี่ยงนั้นได้เกิดขึ้นแล้ว และมักจะมีผลลัพธ์ของเหตุการณ์เกิดขึ้นตามมา ความเสี่ยงจากเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งอาจไม่ส่งผลกระทบต่อคนทุกคนเหมือนกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า คนที่ไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์นั้นจะไม่มีความเสี่ยง คนที่มีความเสี่ยงทุกคนอาจไม่ได้รับผลกระทบจากความเสี่ยงนั้น ตัวอย่างเช่น ความเสี่ยงจากเหตุการณ์ถูกรถชน คนทุกคนล้วนมีความเสี่ยงที่จะถูกรถชน แต่ความเสี่ยงจากการถูกรถชนจะส่งผลกระทบต่อเฉพาะผู้ที่ถูกรถชน

ความเปราะบาง (vulnerability) เป็นสถานการณ์ที่บุคคลไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ เนื่องจากไม่ได้เตรียมการจัดการหรือไม่สามารถเตรียมการจัดการกับความเสี่ยงไว้ได้อย่างเพียงพอ

ความเปราะบางเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเสี่ยง เมื่อมีความเสี่ยงและเกิดเหตุการณ์ขึ้น บุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองหรือไม่สามารถจัดการกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้นั้นถือว่าเป็นบุคคลที่เปราะบาง ตัวอย่างเช่น บุคคลมีความเสี่ยงที่จะเจ็บป่วย ต่อมาบุคคลนั้นล้มป่วยลงและไม่มีเงินพอที่จะจ่ายค่ารักษาพยาบาล จึงส่งผลกระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ของบุคคลนั้น ซึ่งในช่วงก่อนที่จะเจ็บป่วยบุคคลดังกล่าวอาจเป็นผู้มีฐานะและสามารถหาเลี้ยงตนเองหรือครอบครัวได้ บุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ภายหลังเหตุการณ์ จัดได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความเปราะบาง

ความยากไร้ (Deprivation) เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเสี่ยงและความเปราะบาง ความยากไร้เป็นสถานการณ์ที่บุคคลมีสถานะยากจนในปัจจุบันและไม่มี ความหวังที่จะหลุดพ้นจากความยากจนได้ในอนาคต ด้วยเหตุนี้บุคคลที่เป็นคนยากไร้จึงไม่สามารถที่จะช่วยเหลือตนเองได้ทั้งก่อนและหลังเกิด

เหตุการณ์จากความเสี่ยง ดังนั้น คนยากไร้ จึงหมายถึงคนจนที่มีรายได้ในปัจจุบันต่ำกว่าเส้นความยากจน อีกทั้งในอนาคตก็ไม่มีทางที่จะหลุดพ้นจากความยากจนได้ สาเหตุที่เขาเป็นคนยากไร้ก็เนื่องมาจากการขาดขีดความสามารถที่จะหารายได้ซึ่งอาจมาจากสุขภาพ ทูพพลภาพ หรือมีภาระครอบครัวสูง เช่น อาจมีเด็กหรือคนชราหรือผู้ป่วยเรื้อรังและรุนแรงอยู่ในครอบครัว หรือไม่เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน ขาดทรัพย์สินที่จะไปลงทุน อยู่ท้องที่ห่างไกลทุรกันดารไม่สามารถส่งผลผลิตมาขายได้ เป็นต้น คนยากไร้ส่วนใหญ่ไม่สามารถกู้เงินมาเพื่อให้สามารถหลุดพ้นจากความยากจนได้ เนื่องจากไม่มีผู้ให้กู้ เพราะผู้ให้กู่มองว่าไม่มีทางที่บุคคลคนนั้นจะจ่ายเงินกู้ได้

คนยากไร้จำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ 1) คนยากไร้ที่ยังสามารถทำงานได้ หากทางการหาหนทางให้แก่คนกลุ่มนี้ทำหรือให้สินทรัพย์เพื่อเป็นทุน เช่น โครงการเอื้ออาทรต่างๆ ก็อาจจะทำให้เขาสามารถขยับฐานะความเป็นอยู่ขึ้นมาได้ และ 2) คนยากไร้ที่ไม่มีทางขยับฐานะ ตัวอย่างของคนกลุ่มนี้ที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดคือ คนชรา คนทุพพลภาพทางร่างกาย คนที่มีภาระค่าใช้จ่ายสูงซึ่งอาจเนื่องมาจากมีบุตรหลานมาก หรือคนในครอบครัวเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง เป็นต้น การให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสมแก่คนจนทั่วไปและคนยากไร้จึงแตกต่างกัน แม้แต่ในกรณีที่เป็นคนยากไร้เหมือนกันแต่หากเป็นคนยากไร้ที่ยังสามารถทำงานได้ แนวทางการให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสมนั้นก็ยังคงแตกต่างกับคนยากไร้ที่ไม่มีทางขยับฐานะ

ความเสี่ยงจำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ความเสี่ยงที่สามารถเตรียมการได้ล่วงหน้า 2) ความเสี่ยงที่ไม่สามารถเตรียมการหรือคาดการณ์ได้ล่วงหน้า และความเสี่ยงที่คาดการณ์ได้แต่มีโอกาสหรือความน่าจะเป็นที่จะเกิดในระดับต่ำ และ 3) ความเสี่ยงในสุขภาพ ซึ่งความเสี่ยงในสุขภาพนี้มีลักษณะพิเศษบางประการจะพิจารณาแยกต่างหาก

เมื่อความเสี่ยงเกิดขึ้นมนุษย์จำเป็นต้องหาหนทางจัดการกับความเสี่ยงเหล่านั้น การจัดการกับความความเสี่ยงสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเด็น ประเด็นที่หนึ่ง เป็นการพิจารณาว่าจัดการเมื่อใด และประเด็นที่สอง เป็นการพิจารณาว่าใครเป็นผู้จัดการกับความความเสี่ยง

การจัดการกับความความเสี่ยง	
<p>ประเด็นที่ 1 จัดการเมื่อใด</p> <p>1. จัดการโดยมีการเตรียมการล่วงหน้า (ex ante)</p> <ul style="list-style-type: none"> — ป้องกันไม่ให้เกิดความเสี่ยง หรือ ป้องกันไม่ให้ความเสี่ยงมากระทบ — การจัดการกับความความเสี่ยงที่ป้องกันไม่ได้หรือไม่ได้ป้องกันแต่สามารถเตรียมการได้ <p>2. การจัดการกับความความเสี่ยงหลังเหตุการณ์ (ex post)</p>	<p>ประเด็นที่ 2 ใครเป็นผู้จัดการ</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. บุคคล 2. สังคม (รวมทั้งรัฐบาล)

การพิจารณาว่าจัดการเมื่อใดนั้นสามารถจำแนกแนวทางการจัดการกับความเสียหายออกได้เป็นการจัดการโดยมีการเตรียมการล่วงหน้า (ex ante) กับการจัดการเมื่อเกิดเหตุการณ์แล้ว (ex post) ในการจัดการแบบ ex ante มีแนวทางการจัดการได้ 2 วิธี คือ 1) ป้องกันไม่ให้เกิดความเสี่ยง หรือ ป้องกันไม่ให้ความเสี่ยงมากระทบ อาทิเช่น การป้องกันอุบัติเหตุบนท้องถนน และ 2) การจัดการกับความเสียหายที่ป้องกันไม่ได้หรือไม่ได้ป้องกันแต่สามารถเตรียมการได้ เช่น การประกันชีวิต

การจัดการกับความเสียหายหลังเหตุการณ์ (ex post) คือ เมื่อเกิดเหตุการณ์จากความเสียหายต่างๆ หากบุคคลได้เตรียมการจัดการล่วงหน้าไว้ก็จะใช้มาตรการที่เตรียมการไว้ก่อนมาจัดการกับความเสียหายที่เกิดขึ้น อาทิเช่น อาจใช้เงินออมในกรณีที่ได้ออมไว้ หรือเรียกวงเงินใหม่ทดแทนในกรณีที่ได้ทำประกันไว้ หรือใช้สิทธิประกันสังคม แต่สำหรับในกรณีที่มีได้เตรียมการไว้ล่วงหน้าหรือเตรียมไว้ไม่เพียงพอ ก็อาจจะต้องจัดการด้วยวิธีกู้เงิน ส่งสมาชิกในครอบครัวออกไปหางานทำ ขอความช่วยเหลือจากญาติ ชุมชน หรือรัฐ

การพิจารณาว่าใครเป็นผู้จัดการกับความเสียหายสามารถจำแนกแนวทางการจัดการกับความเสียหายได้ 2 วิธี คือ การจัดการในระดับบุคคลและการจัดการโดยสังคมและรัฐบาล

ความเสี่ยงต่างๆ ที่มีอยู่นั้น บุคคลโดยทั่วไปมักมีแนวทางการจัดการกับความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นบ้างไม่มากนักน้อย อาทิเช่น การเตรียมการจัดการโดยการออม การกู้ยืมเงิน การกระจายแหล่งรายได้ เช่น เกษตรกรอาจเตรียมการจัดการโดยปลูกพืชหลายๆ ชนิดแทนการปลูกพืชชนิดเดียว และการแบ่งเบาความเสี่ยง เช่น เกษตรกรเมื่อเผชิญกับภัยแล้ง อาจส่งสมาชิกในครัวเรือนออกไปหางานทำนอกภาคเกษตร

ในระดับบุคคล แนวทางการจัดการกับความเสียหายอาจมีได้หลายรูปแบบ แต่แนวทางการจัดการบางอย่างบุคคลบางกลุ่มอาจทำไม่ได้หรือทำได้แต่ไม่เพียงพอเนื่องจากความยากจน หรือการประสบภัยต่อประชาชนจำนวนมาก หรือความล้มเหลวของตลาด ดังนั้นภาครัฐบาลจำเป็นต้องเข้ามาช่วยเหลือ เช่น มาตรการด้านการออมและสินเชื่อ การสงเคราะห์เมื่อเกิดภัยธรรมชาติ และตลาดการประกันบางประเภทเช่น การประกันการว่างงาน

ความเสี่ยงในสภาพแตกต่างจากความเสี่ยงประเภทอื่นๆ เนื่องจากโดยทั่วไป ความชราไม่ใช่เรื่องความเสี่ยง เพราะเป็นสิ่งที่สามารถรู้ได้อย่างแน่นอนว่าเมื่อใดจะเริ่มเข้าอยู่ในวัยชรา และรู้แน่นอนว่ารายได้จะลดลงจนถึงไม่มีรายได้เมื่อถึงในวัยนั้น ด้วยเหตุนี้ บุคคลทั่วไปจึงต้องเตรียมการต่างๆ เพื่อจัดการกับความชรา วิธีการเตรียมจัดการกับความชรามีหลายรูปแบบ อาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลและตามช่วงอายุ เช่น การเลือกองค์กรทำงานที่มีบำเหน็จบำนาญให้ การมีบุตรหลานพร้อมทั้งปลูกฝังค่านิยมกตัญญูเพื่อให้บุตรหลานดูแลพ่อแม่ยามชรา และการสะสมทรัพย์สินไว้ใช้จ่ายยามชรา

ในปัจจุบัน ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเล็งและความเปราะบางของผู้สูงอายุเริ่มมีมากขึ้น (สัดส่วนคนชราที่อยู่คนเดียวหรือไม่ได้อยู่กับลูกหลานมีเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5.02 ในปี 2529 เป็น 8.53 ในปี 2545) สังคมอาจมีความเห็นตรงกันว่าเป็นสิ่งที่รับไม่ได้หากคนแก่ต้องตกอยู่ในฐานะที่ไม่สามารถเลี้ยงดูตัวเองได้ หรืออดตาย และจำเป็นที่รัฐจะต้องเข้ามาช่วยเหลือดูแล วิธีที่รัฐสามารถให้ความช่วยเหลือได้นั้นจำแนกได้เป็น 2 แบบตามเวลาที่จัดการ คือ ex ante และ ex post

ตัวอย่างวิธีการจัดการแบบ ex ante ได้แก่ ระบบบำนาญบำนาญ (pension) มีแนวคิดที่ว่า ทุกคนมีสิทธิที่จะมีมาตรฐานการครองชีพในระดับหนึ่งในยามชรา มาตรฐานดังกล่าวเป็นมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำที่รัฐได้ให้หลักประกันแก่ทุกคนว่า เมื่อถึงวัยชราบุคคลจะพอประทังชีวิตอยู่ได้ ไม่ตกระกำลำบากไปกว่าหลักประกันที่ให้ไว้

ตัวอย่างวิธีการจัดการแบบ ex post ได้แก่ การสงเคราะห์เป็นกรณีๆ ไป เป็นการให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าหลังจากที่เกิดเหตุการณ์พบคนชราที่ตกอยู่ในฐานะยากไร้ โดยรัฐจะพิจารณาเป็นคราวๆ หรือเป็นกรณี หากพิจารณาแล้วเห็นควรที่จะให้ความช่วยเหลือ รัฐก็จะจ่ายเงินแก่คนชรา นั้น การจัดการตามวิธีนี้ คนชราไม่จำเป็นต้องออมไว้ล่วงหน้า

ความเสี่ยงและความเปราะบางในบริบทของสังคมไทย: การศึกษาเชิงคุณภาพ

จากการระดมสมองในสามจังหวัด ผู้เข้าร่วมเห็นว่า ความเสี่ยง คือ ความไม่แน่นอน ไม่มั่นใจ ไม่มั่นคง ไม่พร้อม ไม่มีมาตรฐาน สภาพที่หมิ่นเหม่ต่อการเปลี่ยนแปลง โรคภัยไข้เจ็บ ไม่ปลอดภัยในชีวิตประจำวัน โจรขโมย ภัยแล้ง ภัยรุนตืดโทรทัศน์หรือสื่อ พ่อแม่ไม่สอนลูก สังคมอ่อนแอ สัมพันธธรรม ส่วนความเปราะบาง คือ ความเสี่ยงที่นำไปสู่ความไม่เข้าใจกัน ความสับสน ความรุนแรง ความขัดแย้ง สภาพที่อ่อนไหวพร้อมที่จะนำไปสู่สิ่งต่างๆ มีความใกล้เคียงกับความเสี่ยง ยิ่งเปราะบางยิ่งเสี่ยง

โดยสรุปความเสี่ยงสามารถจำแนกได้เป็น ความเสี่ยงที่เกิดจากธรรมชาติ และความเสี่ยงที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ความเสี่ยงที่คนไทยตระหนักส่วนใหญ่นั้นเป็นความเสี่ยงที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ และเป็นความเสี่ยงในระดับปัจเจกมากกว่าระดับชุมชน โดยเฉพาะความเสี่ยงที่เกิดแก่เด็กและเยาวชนในปัจจุบัน

ในการเผชิญกับความเสี่ยงและความเปราะบางของคนไทยมักจะเริ่มจากการช่วยเหลือกันของสถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นอันดับแรก การพึ่งพาภาครัฐมักเกิดในกรณีภัยธรรมชาติที่กระทบคนทั้งชุมชน

การวัดความเปราะบางต่อความยากจน: การศึกษาเชิงปริมาณ

การวัดความเปราะบางต่อความยากจนเป็นการพยายามกำหนดระดับความเปราะบางในเชิงปริมาณให้แก่ครัวเรือน เพื่อให้สามารถบอกได้ว่าแต่ละครัวเรือนหรือครัวเรือนประเภทใดที่มีความ

เพราะบางต่อความยากจน และเพื่อให้สามารถกำหนดแนวนโยบายที่เหมาะสมและตรงต่อปัญหาที่ครัวเรือนจะตกอยู่ในภาวะความยากจน

การกำหนดความเปราะบางต่อความยากจนของครัวเรือนเป็นการมองไปข้างหน้าและประเมินว่าโอกาสที่ครัวเรือนจะตกอยู่ในภาวะความยากจนนั้นมากน้อยเพียงใด ดังนั้น การประเมินความเปราะบางต่อความยากจนของครัวเรือนคือ การประเมินว่าโอกาสที่ครัวเรือนจะตกอยู่ในภาวะความยากจนในอนาคตเป็นเท่าใด ครัวเรือนจะตกอยู่ในความยากจนด้านค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค (หรือรายได้) ของครัวเรือนในอนาคตถ้าค่าใช้จ่าย (หรือรายได้) ของครัวเรือนต่ำกว่าเส้นความยากจน (Chaudhuri et al., 2002)

การประมาณสมการการบริโภคต่อหัวโดยวิธี FGLS พบว่า ตัวแปรที่มีผลต่อการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวประกอบด้วย ขนาดของครัวเรือน อายุของหัวหน้าครัวเรือน ปัจจัยด้านการศึกษา และสภาพทางเศรษฐกิจและลักษณะทางกายภาพของครัวเรือน

เมื่อกำหนดให้เกณฑ์การวัดความเปราะบางเท่ากับสัดส่วนคนจนในปี 2545 และ 2547 เท่ากับการกำหนดเกณฑ์ความเปราะบางเท่ากับโอกาสที่ครัวเรือนจะตกอยู่ในความยากจน (สัดส่วนความยากจน) พบว่าสัดส่วนครัวเรือนเปราะบางเท่ากับร้อยละ 44 ในปี 2545 และ ร้อยละ 52 ในปี 2547 และร้อยละ 35 ของครัวเรือนเป็นครัวเรือนเปราะบางทั้งสองปี

คนที่มีความเปราะบางสูงมีแนวโน้มที่จะเป็นคนจนในอนาคต ครัวเรือนที่เปราะบางในปี 2545 นั้นต้องตกอยู่ในความยากจนในอีกสองปีต่อมาถึงร้อยละ 28 ในขณะที่คนที่ไม่เปราะบางตกอยู่ในความยากจนเพียงร้อยละ 6 นอกจากนี้ คนที่เคยยากจนมีแนวโน้มที่จะยังคงเปราะบางต่อความยากจน เช่น ร้อยละ 32 ของครัวเรือนที่เปราะบางในปี 2547 เคยเป็นครัวเรือนที่ยากจนในปี 2545 และร้อยละ 26 เป็นครัวเรือนที่ยากจนในปี 2547 ส่วนครัวเรือนที่เปราะบางอยู่เสมอ (ทั้งปี 2545 และ 2547) เกือบครึ่งหนึ่งเป็นครัวเรือนยากจนในปี 2545 และกว่าร้อยละ 30 เป็นครัวเรือนยากจนในปี 2547 ลักษณะดังที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงความยากลำบากของการหลุดออกจากวงจรของความเปราะบางและความยากจนของครัวเรือนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าครัวเรือนกลุ่มนี้เป็นผู้ยากไร้

ครัวเรือนที่ตกอยู่ในความยากจนอย่างต่อเนื่อง (หรือครัวเรือนที่จนเรื้อรังหรือยากไร้เรื้อรัง) และครัวเรือนที่เปราะบางอย่างต่อเนื่องส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ การมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนไม่เป็นปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนเปราะบางหรือยากจน อย่างไรก็ตาม สัดส่วนของครัวเรือนที่เปราะบางข้ามปีและยากจนข้ามปีส่วนใหญ่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นชายและเป็นครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีคู่สมรส ส่วนครัวเรือนที่จนหรือเปราะบางเพียงปีใดปีหนึ่งมีสัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นหม้ายค่อนข้างสูง

สาเหตุของความเปราะบางมาจากสองส่วนคือ ค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่อหัวต่ำ หรือความผันผวนของการบริโภคต่อหัวสูง (แม้ว่าจะมีค่าเฉลี่ยของการบริโภคสูง) ในกรณีที่ครัวเรือนเปราะบางมี

ค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่อหัวต่ำกว่าเส้นความยากจนจะถูกเรียกว่า เป็นครัวเรือนเปราะบางประเภท LM (low-mean) ส่วนครัวเรือนเปราะบางที่เหลือเป็นประเภท HV (high-variance)

ครัวเรือนที่เปราะบางเพียงปีใดปีหนึ่งส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่มีความผันผวนของการบริโภคต่อหัวสูงเช่นเดียวกับการศึกษาของ Bidani and Richter (2001) ทั้งนี้อาจเกิดจาก shock ที่ครัวเรือนมิได้เตรียมการไว้ แต่สัดส่วนของผู้เปราะบางประเภท HV ในปี 2547 ต่ำกว่าปี 2545 อยู่ 0.05 จุดของร้อยละ ถึงแม้ว่าสัดส่วนของคนจนที่ใช้เป็น threshold จะลดลงก็ตาม ส่วนครัวเรือนที่เปราะบางข้ามปีมีสัดส่วนของ LM สูงกว่าครัวเรือนที่เปราะบางปีใดปีหนึ่งเป็นอย่างมาก ครัวเรือนที่เปราะบางประเภท HV ในปี 2545 ส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และครัวเรือนที่เปราะบางประเภท LM ส่วนใหญ่อยู่ในภาคเหนือ แต่ในปี 2547 กลับปรากฏว่าครัวเรือนเปราะบางประเภท LM ส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นว่าสาเหตุของความเปราะบางในแต่ละพื้นที่ค่อนข้างผันผวนระหว่างพื้นที่และระหว่างปี

สัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นครัวเรือนเปราะบางประเภท HV มีลักษณะเปลี่ยนไประหว่างปี 2545 และ 2547 สัดส่วนของครัวเรือนที่เป็นเจ้าของกิจการลดลงแต่สัดส่วนของนายจ้างและลูกจ้างเอกชนกลับเพิ่มสูงขึ้น ในปี 2545 อาจจะเป็นปีที่ค่อนข้างเสี่ยงสำหรับนายจ้างและผู้ประกอบกิจการส่วนตัวเนื่องจากมีสัดส่วนของความเปราะบางประเภท LM เพิ่มขึ้น 4-6 จุดของร้อยละ

ลูกจ้างผู้มีรายได้ประจำอาจมีสิ่งกระทบที่ทำให้เปราะบางต่อความยากจนแตกต่างไปจากครัวเรือนในชนบท ซึ่งจากการศึกษาพบว่าความเปราะบางต่อความยากจนส่วนใหญ่เกิดจากความผันผวนของการบริโภคต่อหัว อย่างไรก็ตาม แนวโน้มครัวเรือนไทยที่มีความเปราะบางต่อความยากจนมีสัดส่วนของความเปราะบางประเภทค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่อหัวต่ำหรือ low mean (LM) เพิ่มขึ้น

สมมติฐานหนึ่งของการที่กลุ่ม LM เพิ่มอาจมาจากสัดส่วนของผู้มีรายได้ประจำเพิ่มขึ้น ผู้ที่มีรายได้ประจำคือ กลุ่มที่เป็นลูกจ้างเอกชน รัฐบาลและรัฐวิสาหกิจ ในปี 2545 สัดส่วนของรายได้ของครัวเรือนจำแนกตามประเภทของรายได้ ครัวเรือนในเมืองมีสัดส่วนของรายได้ครัวเรือนที่มาจากค่าจ้างสูงกว่าชนบท โดยเฉพาะครัวเรือนในเขตกรุงเทพและปริมณฑลมีสัดส่วนของรายได้ครัวเรือนที่มาจากค่าจ้างสูงถึงร้อยละ 54

ความเสี่ยงใดๆ ที่มากระทบค่าจ้างย่อมมีผลต่อความเปราะบางของครัวเรือน โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากการเป็นลูกจ้าง การศึกษาโดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรปี 2545 และ 2546 ที่ทำการสำรวจในเดือนเมษายน โดยมีข้อสมมติพื้นฐานว่า ถ้าหากรายได้หลักของครัวเรือนมาจากค่าจ้างและมีเหตุบางประการที่ทำให้รายได้หลักเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ (เกิด shock ประเภทใดประเภทหนึ่ง) เหตุการณ์ดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของครัวเรือน การศึกษาจึงให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของรายได้จากค่าจ้างของคนในครัวเรือน ถ้ารายได้ส่วนนี้เปลี่ยนแปลงร้อยละ 25 น่าจะมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของครัวเรือนบ้างไม่มากนักน้อย

ในปี 2545-46 ร้อยละ 32 ของครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากค่าจ้าง ได้รับผลกระทบด้านลบทำให้รายได้จากค่าจ้างลดลงร้อยละ 25 ในขณะที่เดียวกันมีครัวเรือนจำนวนร้อยละ 23 ได้รับผลกระทบด้านบวกทำให้ได้รับรายได้จากค่าจ้างเพิ่มขึ้นร้อยละ 25 ครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบด้านลบส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 36)

ครัวเรือนที่มีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้สูงคือ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุ 60 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 51 ของกลุ่มอายุ) ซึ่งการเป็นผู้สูงอายุอาจทำให้ความสามารถในการทำงานลดลงหรือการเข้าสู่วัยเกษียณก็ทำให้รายได้ลดลงเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุที่มีความสามารถหรือมี human capital สูงก็อาจจะสามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้น สัดส่วนของผู้สูงอายุที่มีรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนเพิ่มขึ้นร้อยละ 25 มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 25 (อาจเป็นรายได้ที่เพิ่มจากการทำงานของลูกหลานที่อยู่ในครัวเรือนก็ได้) สัดส่วนของผู้ที่รายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนลดลงกว่าร้อยละ 25 ประมาณร้อยละ 35 เป็นครัวเรือนที่มีหัวหน้าอายุ 30-35 ปี ลักษณะนี้เป็นตัวชี้วัดที่ค่อนข้างไม่ดีต่อความเปราะบางของครัวเรือนในอนาคต กลุ่มอายุนี้เป็นวัยแรงงานที่สำคัญและควรมีความมั่นคงของรายได้เพื่อสามารถเลี้ยงดูกลุ่มที่พึ่งพิงในปัจจุบัน (เด็กและคนชรา) และควรมีรายได้เหลือพอเก็บออมเพื่อใช้ในวัยชรา

ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนคนเดิม (ในปี 2545) หายไปจากการเป็นสมาชิกของครัวเรือนอาจจะด้วยเหตุการณ์ตาย การย้ายถิ่น หรือการหย่าร้าง แยกทางกันก็มีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้เช่นกัน ซึ่งเห็นได้จากประมาณร้อยละ 41 ถึงร้อยละ 57 ของครัวเรือนที่สมาชิกครัวเรือนคนที่ 2 หรือ 3 หรือ 4 ในปี 2545 เลื่อนลำดับขึ้นมาเป็นหัวหน้าครัวเรือนในปี 2546 มีรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนลดลงร้อยละ 25 นอกจากนี้ ครัวเรือนในภาคเกษตรและอุตสาหกรรมก่อสร้างมีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนสูงกว่าอุตสาหกรรมประเภทอื่น

เมื่อวิเคราะห์การกระจายของครัวเรือนว่าครัวเรือนกลุ่มใดในแต่ละประเภทมีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือน (ดูร้อยละของสดมภ์) จะเห็นว่า ครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นลูกจ้างเอกชนมีสัดส่วนการเพิ่มของค่าจ้างร้อยละ 25 เป็นจำนวนมาก (ร้อยละ 80) ในขณะที่เดียวกันครัวเรือนประเภทนี้ก็มีความเปราะบางต่อการลดลงของค่าจ้างสูงเช่นกัน (ร้อยละ 87 เมื่อเทียบกับสัดส่วนของตัวอย่างร้อยละ 74 ในตารางภาคผนวก)

การกระจายของครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบทั้งจาก shock ระดับครัวเรือนและระดับมหภาคจนมีผลทำให้รายได้ครัวเรือนที่มาจากค่าจ้างลดลงร้อยละ 25 นั้นส่วนใหญ่ เป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกมีปัญหาในการดูแลตนเอง (ร้อยละ 99) เป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกมีปัญหาในการเคลื่อนไหวร่างกาย (ร้อยละ 99) และเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (ร้อยละ 99) นอกจากนี้ ยังเป็นครัวเรือนที่มีความเร่ร่อนด้านสินทรัพย์ เช่น อยู่ในบ้านที่มีเพียงห้องนอนเดียว (ร้อยละ 55) ไม่เป็นเจ้าของรถยนต์ประเภทต่างๆ (ประมาณร้อยละ 90) แต่เป็นเจ้าของรถมอเตอร์ไซด์ (ร้อยละ 68)

การศึกษาความเปราะบางต่อความยากจนในเชิงปริมาณชี้ให้เห็นว่า ปัญหาความเปราะบางของครัวเรือนไทยมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าปัญหาความยากจน การจะขจัดความยากจนให้หมดไปจะต้อง

ขจัดความเปราะบางต่อความยากจนด้วย ไม่เช่นนั้นก็จะสามารถลดจำนวนคนที่จนอยู่ในปัจจุบันได้เท่านั้น ถ้ายังมีครัวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจนอยู่จำนวนมากจำนวนคนจนในอนาคตก็จะมีแนวโน้มว่าจะยังคงมีอยู่ต่อไป

ดังนั้น ในทางปฏิบัติจึงควรวิเคราะห์ว่าจะทำอย่างไรจึงจะป้องกันให้ครัวเรือนที่เปราะบางมีภูมิคุ้มกันให้สามารถเผชิญกับความเสียหายได้ และถ้ามีเหตุรุนแรงเกินกว่าที่ภูมิคุ้มกันจะรองรับไว้ได้ควรมีมาตรการใดให้ผู้ตกสู่ความยากจนกลับออกสู่ครัวเรือนปกติได้ยั่งยืนที่สุด

การศึกษาพบว่า ครัวเรือนชนบทที่เปราะบางต่อเนื่องและซ้ำซาก คือครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีการศึกษาหรือการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษา ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือน ไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และครัวเรือนที่มีสินทรัพย์ต่ำ มาตรการที่จะช่วยครัวเรือนกลุ่มนี้คือการมุ่งสร้างศักยภาพให้กับคนรุ่นลูกและรุ่นหลาน โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ในการช่วยเหลือครัวเรือนที่หัวหน้าไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจควรหาแนวทางสร้างอาชีพให้เกิดรายได้ อาจจะใช้เงินสนับสนุนจากรัฐในลักษณะ workfare ถ้าหัวหน้าครัวเรือนไม่สามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ควรได้รับการสงเคราะห์ที่พอเพียงต่อการดำรงชีพ

ส่วนครัวเรือนที่เปราะบางปีใดปีหนึ่งมักเกิดจากความผันผวนของรายได้สูง และเป็นครัวเรือนที่ประกอบกิจการส่วนบุคคล นายจ้างและลูกจ้างเอกชน ความมั่นคงของรายได้มีผลต่อสวัสดิการของครัวเรือนเหล่านี้ กลไกการประกันการว่างงานเป็นกลไกหนึ่งที่มีประโยชน์ต่อลูกจ้างเอกชนให้สามารถจัดการกับความเสียหายจากการทำงานได้ระดับหนึ่ง กลไกสำหรับผู้ประกอบธุรกิจและนายจ้างอาจจะซับซ้อนมากกว่าเนื่องจากมีสาเหตุหลากหลาย ดังนั้น กลไกที่จะช่วยให้ครัวเรือนประเภทนี้เผชิญกับความเสียหายได้มีประสิทธิภาพควรมีหลายมิติ เช่น มีการประกันพืชผลเสียหายจากภัยธรรมชาติ มีกลไกการช่วยเหลือทางธุรกิจที่ทำให้กิจการฟื้นตัวเร็วขึ้น หรือส่งเสริมการสร้าง risk pooling ประเภทต่างระหว่างคนในสาขาอาชีพเดียวกันหรือชุมชนเดียวกัน เป็นต้น

Executive Summary

Vulnerability to poverty is a forward looking and a more dynamic concept than being poor in a particular period. Households with vulnerability to poverty are more likely to be poor in the future. It is not possible to eradicate poverty in Thailand if a large proportion of Thai households remain vulnerable to poverty. The objective of this research is to study household vulnerability in Thailand. The study does not focus on any particular risks that might cause household vulnerability or deprivation. However, it will focus on how to measure vulnerability to poverty and what types of households face continual risks that pass them into the state of deprivation.

Concept of Risk, Vulnerability and Deprivation

Risk means an uncertain event that we cannot expect when and how it occurs, but we may define the probability that the event will occur. Risk is a future event. Risk ended after the occurrence of the event in question.

Households are vulnerable when they cannot cope with risks, either because they fail to plan for the risks *ex ante* or because the risks were completely unexpected, and they were so costly that households are pushed into poverty.

Deprivation is an outcome from risks and vulnerability. It is a situation when an individual is currently poor and, in addition, has a low probability of getting away from poverty in the future. A deprived individual cannot cope with risks *ex ante* and *ex post*.

Risk Management	
When risks are managed	Who manages the risks
1. Ex ante - prevention - preparation to expose	1. Individual 2. Public (government)
2. Ex post	

When exposed to risks, an individual can find ways to manage them. This raises two issues: who manages the risks and when action is taken to manage them, that is, whether it is *ex ante* or *ex post*. *Ex ante* risk management includes risk prevention and preparation to cope with risks that cannot be prevented, usually through some financial arrangements, for example savings, or buying of insurance. *Ex post* risk management occur after the individual had exposed to risk, e.g. cope with risk by borrowing money from relatives to pay for hospital care.

Risk can be managed by individuals or by the society (in most cases by the government). Individuals can manage risk *ex ante*, e.g. saving for retirement and crop diversification, and *ex post*, e.g. loan and migration, but they may not be able to manage risks due to their vulnerability, covariate risks or market failure. These leave the role for government on social risk management. Government can manage social risks in many ways. For example, government might promote saving and credit mechanisms for farmers, public assistance for people coping with natural disaster, and unemployment insurance for private employees.

The vulnerability of old people requires special attention. Being old is obviously not a risk: people know exactly that they will be old and when will they be old. However, not many of the old-to-be have prepared to save enough for their future consumption or not many of them have earned enough to save. Even if they had been prudent, they may have suffered a run of bad luck that exhausted their savings. Further, traditionally support for the old in Thailand has been provided by their children, but the proportion of the old staying by themselves increased from 5.02 per cent in 1986 to 8.53 per cent in 2002. The vulnerability of the old is therefore emerging as a problem. There seems to be a consensus that the old should not be left alone in the state of vulnerability and deprivation. This means that the government has to manage this old-age risk *ex ante*, e.g. through a pension system or saving for retirement promotion, and *ex post*, e.g. through income support for the old.

Risks and Vulnerability in the Thai Context: A Qualitative Assessment

Three focus group discussions were conducted in three provinces. Participants in the discussion defined risks they and their communities are exposed to as uncertainty, instability, unpredictability, and unsafe situation, i.e. illness, accident, robbery, drought, teenager and family crisis, and social and culture illness. The participants defined vulnerability in a broader dimension than vulnerability to poverty. They add that risks and vulnerability are inter-related. Risks can cause people's vulnerability. Meanwhile, people with high level of vulnerability might have to expose to a higher rate or level of risks.

From the focus group discussion, we group their views of risks into two categories; 1) risks caused by nature and 2) risks caused by human behaviour. The latter is of more serious concern, particularly, risks posed by children and youth.

Faced with risks, households usually ask for assistance from their family and community. Government assistance was more common when there were covariate risks such as natural disaster that affecting a large number of households.

Vulnerability to Poverty: A Quantitative Assessment

Quantification of vulnerability will help us pinpoint households that are vulnerable and likely to fall into poverty in the future. This will help us design policies to assist such households before they fall into poverty.

To define household vulnerability is to look forward and evaluate household's probability of falling into poverty. A household is vulnerable if its expected consumption (or income) is below consumption (income) poverty line. Household's vulnerability level is defined from the probability that a household will have expected consumption below the consumption poverty line in the future (Chaudhuri et al., 2002).

Using 2002 and 2004, the estimation of log per capita household consumption by FGLS shows that household size, age of head of household, household education variables, household economic variables, and household infrastructure are key factors affecting expected consumption of households in the rural area.

This study uses the headcount poverty ratio by region in 2002 and 2004 as threshold levels for vulnerability. A household is vulnerable if its probability of having per capita consumption below the poverty line is above the threshold level. In 2002 and 2004, approximately 44 and 52 percent of the rural Thai household were vulnerable. A more serious finding is that approximately 35 percent of rural household were vulnerable in both 2002 and 2004.

Vulnerable households are more likely to fall into poverty in the future than the non-vulnerable. Approximately 28 percent of vulnerable households in 2002 fell into poverty in 2004. Only six percent of households who were not vulnerable in 2002 fell into poverty in 2004. Approximately 32 percent of vulnerable households in 2004 used to be poor in 2002 and were poor in 2004. About half of poor households in 2002 were vulnerable in both periods, 2002 and 2004. Approximately 30 percent of the same households were poor in 2004. This incidence indicates how difficult it is for poor and vulnerable household to move away from the cycle of vulnerability and poverty. Based on these data for two years, these households may be characterized as being deprived.

Households who were always trapped in poverty and vulnerability were households in the Northeast and North. Their heads were more likely to be male and married couple. Female headed household was not a significant factor for household's vulnerability to poverty. Households with infrequent vulnerability incidence (vulnerability for one year only) were more likely to be headed by widows.

Sources of vulnerability are low mean per capita consumption (LM) and high variance of per capital consumption (HV). Vulnerable households whose per capita consumption is below regional poverty line are a LM type. The rest of the vulnerable households are of the HV type.

Households who were vulnerable for a year (either 2002 or 2004) were more likely to be the HV type. This finding is similar to Bidani and Richter (2001) using 1996, 1998 and 1999 SES. The proportion of vulnerable household type HV in 2004 is lower than in 2002 by 0.05 percentage point even though the threshold level is lower. A higher proportion of households who were always vulnerable was in the LM type than households who were infrequent vulnerability to poverty. Vulnerable households in the HV type in 2002 were more likely to be in the Northeast and the LM type were more likely to be in the North. However, in 2004, the majority of LM type households were from the Northeast. The sources of vulnerability vary across regions and years.

Characteristics of head of vulnerable household type HV had changed between the period of the study. The proportion of heads who were self-employed decreased but the proportion of employer or employee increased. It might be that risks affecting long term consumption in the year 2004 were high among the self-employed as more of them became LM-type vulnerable.

The causes of vulnerability among employees who receive wage regularly might be different from the causes that affect rural households. Work status with wage income includes private, government and state employees. In 2002, households with highest proportion of wage income are those in Bangkok and metropolitan (54 percent). Households in the urban area have a higher proportion of wage income than households in the rural area.

Risks that affect the variation of wage income might affect household vulnerability if wage income is the main source of household income. We assume that a decline of wage income by 25 percent can affect household well-being and vulnerability.

Using the LFS 2002-03, we find that approximately 32 percent of the households whose heads are private, government or state employees experience a 25-percent decline in wage income (total wage income calculated from the summation of wage income of all household members). The most vulnerable households are those with heads aged above 60. Approximately 51 percent of those households experienced a 25-percent decline in wage income. Households whose heads have been changed for some reasons, e.g. death, migration, end of marriage, are also vulnerable to the decline in wage income.

Approximately 41-57 percent of households with new heads being the 2nd, 3rd, or 4th member of the households in 2002 have a lower wage income by 25 percent in 2004.

What type of households is prone to the 25-percent decline in wage income? We find that they are more likely to be those of private employees. One or more of their household members have problems with physical immobility or cannot join social activities. In addition, they are less likely to own assets such as a house with more than one bedroom, cars, pick-up trucks or small tractors.

Policy Recommendation

The quantitative assessment of household vulnerability shows that vulnerability is not less important than poverty. To eradicate poverty, we must reduce the household vulnerability as well. Vulnerable households have a high probability to be poor in the future. Even though we can help the "today" poor move out of poverty, there will certainly be more of the "tomorrow" poor waiting ahead, if we ignore vulnerability.

Therefore, we should have some policies to help households who are always vulnerable to poverty (3-year consecutively as in this study, for example) to cope with risks more effectively. We find that households who are vulnerable to poverty are more likely to live in the northeast of Thailand, headed by individuals with no or lower education or without any economic activity. To help them move out of the vulnerability to poverty, we need to promote education to their young household members. Household members who are economically inactive but employable should be encouraged to join the labour force through appropriate workfare programs.

Households who consistently move in and out of vulnerability to poverty are more likely to have their heads as self-employed, employers or private employees. Income security is the major factor for household well-being. To smooth income for private employees, the unemployment insurance program is a good option. However, the mechanisms of self-employment and employer can be complicated since their might be many factors affecting their income. The comprehensive protection mechanisms might include crop insurance against natural disaster, soft loan and credit for small business, promotion of risk pooling among professions or community etc.

บทที่ 1

บทนำ

ในปัจจุบันแนวคิดเรื่องความยากไร้และความเปราะบางได้รับความสนใจทั้งในเชิงวิชาการและการกำหนดนโยบาย ความยากไร้และความเปราะบางนั้นค่อนข้างสัมพันธ์และมีผลซึ่งกันและกันหลายแนวความคิดได้ให้คำจำกัดความของความเปราะบางโดยพิจารณาจากรายได้และรายจ่ายของบุคคลหรือครัวเรือน ซึ่งเทียบได้กับการวัดระดับความยากจนนั่นเอง คำจำกัดความของความเปราะบางโดยพิจารณาจากรายได้หรือรายจ่ายอาจจะไม่เพียงพอที่จะกำหนดลักษณะและขอบเขตของความยากไร้ในหลายๆ สังคมได้ การคำนวณเรื่องความยากจนทางการเงิน เป็นแนวคิดเพียงด้านเดียวของเรื่องความยากไร้อย่างไรก็ดี มิติเกี่ยวกับความเปราะบางยังมีอีกหลายมิติ เช่น การขาดสารอาหาร การมีสุขภาพพลานามัยที่แย่ การขาดโอกาสทางเศรษฐกิจและการศึกษา และการมีสิทธิทางการเมืองที่จำกัด แต่มิติเหล่านี้อาจจะเหมาะสมกับการกำหนดความเปราะบางของบุคคลในแต่ละสังคมไม่เหมือนกัน

ความยากไร้และความเปราะบางมีความหมายใกล้เคียงกัน ความยากไร้อธิบายจากความยากลำบากและการไม่มีในภาวะในปัจจุบันและในอนาคต ส่วนความเปราะบางหมายถึงโอกาสที่จะตกอยู่ในภาวะยากลำบากในอนาคตถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะยังไม่ต้องเผชิญกับความยากลำบาก ซึ่งทั้งสองความหมายนั้นกำลังเป็นที่สนใจของนักวิชาการและผู้กำหนดนโยบายทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศอื่น นอกจากนี้ยังได้มีความพยายามที่จะวัดความกินดีอยู่ดีหรือสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความยากไร้ ซึ่งตัวชี้วัดที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย คือ ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index) ที่จัดทำโดยองค์การสหประชาชาติ

ความเสี่ยงเป็นเหตุสำคัญเหตุหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนเผชิญกับความเปราะบาง (vulnerability) หรือความยากไร้ (deprivation) ความเสี่ยงคือ สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วครัวเรือนตระหนักกว่าจะให้ผลกระทบด้านลบ (มีทั้งความเสี่ยงระดับครัวเรือน ชุมชน ประเทศ และนานาชาติ) ซึ่งความเสี่ยงที่ครัวเรือนต้องเผชิญเป็นระยะเวลาสั้น หรือความเสี่ยงที่มีผลกระทบสูงย่อมอาจทำให้ครัวเรือนตกอยู่ในภาวะเปราะบางหรือยากไร้ได้ ความเสี่ยงสามารถแบ่งได้ 3 ระดับ คือ ระดับที่ได้ผลกระทบต่อปัจเจกบุคคลและครัวเรือน (micro) ครัวเรือนและชุมชน (meso) และประชากรทั้งประเทศ (macro) ความเสี่ยงระดับ micro หรือความเสี่ยงที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล เช่น ความเจ็บป่วย ความบาดเจ็บ ความพิการ ความชราภาพ และความตายที่ส่งผลในระดับปัจเจกบุคคลและระดับครัวเรือน ความเสี่ยงระดับ meso เช่น โรคระบาด ภัยแล้ง น้ำท่วม ไฟไหม้ป่า การจลาจลและมลพิษต่างๆ ซึ่งส่งผลในระดับครัวเรือนในละแวกเดียวกันหรือในระดับชุมชน Holzmann and Jorgensen (2000) ได้แบ่งประเภทความเสี่ยงเป็นในการบรรเทาความยากไร้และความเปราะบางนั้น ต้องอาศัยกลไกทางนโยบายที่หลากหลาย ปัจจุบันประเทศไทยมีกลไกการคุ้มครองทางสังคมอยู่หลายด้าน เพื่อ

บรรเทาความยากไร้และลดความเปราะบาง รวมถึงช่วยให้ประชาชนสามารถจัดการกับความเสี่ยงได้ เช่น ความเสี่ยงเรื่องสุขภาพ วจจรชีวิต และการว่างงาน ซึ่งแต่ละกลุ่มประชากรก็จะได้รับระดับความคุ้มครองที่แตกต่างกัน

ความเสี่ยงที่น่าเป็นที่สนใจคือ ความเสี่ยงที่กระทบผู้ที่เปราะบางจนทำให้กลายเป็นบุคคลที่ยากไร้ ความเสี่ยงดังกล่าวสามารถแบ่งได้ 3 ระดับ คือ ระดับที่ได้ผลกระทบตอปัจเจกบุคคลและครัวเรือน (micro) ครัวเรือนและชุมชน (meso) และประชากรทั้งประเทศ (macro) ความเสี่ยงระดับ micro หรือความเสี่ยงที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล เช่น ความเจ็บป่วย ความบาดเจ็บ ความพิการ ความชราภาพ และความตายที่ส่งผลในระดับปัจเจกบุคคลและระดับครัวเรือน ความเสี่ยงระดับ meso เช่น โรคระบาด ภัยแล้ง น้ำท่วม ไฟไหม้ป่า การจลาจล และมลพิษต่างๆ ซึ่งส่งผลในระดับครัวเรือนในละแวกเดียวกันหรือในระดับชุมชน

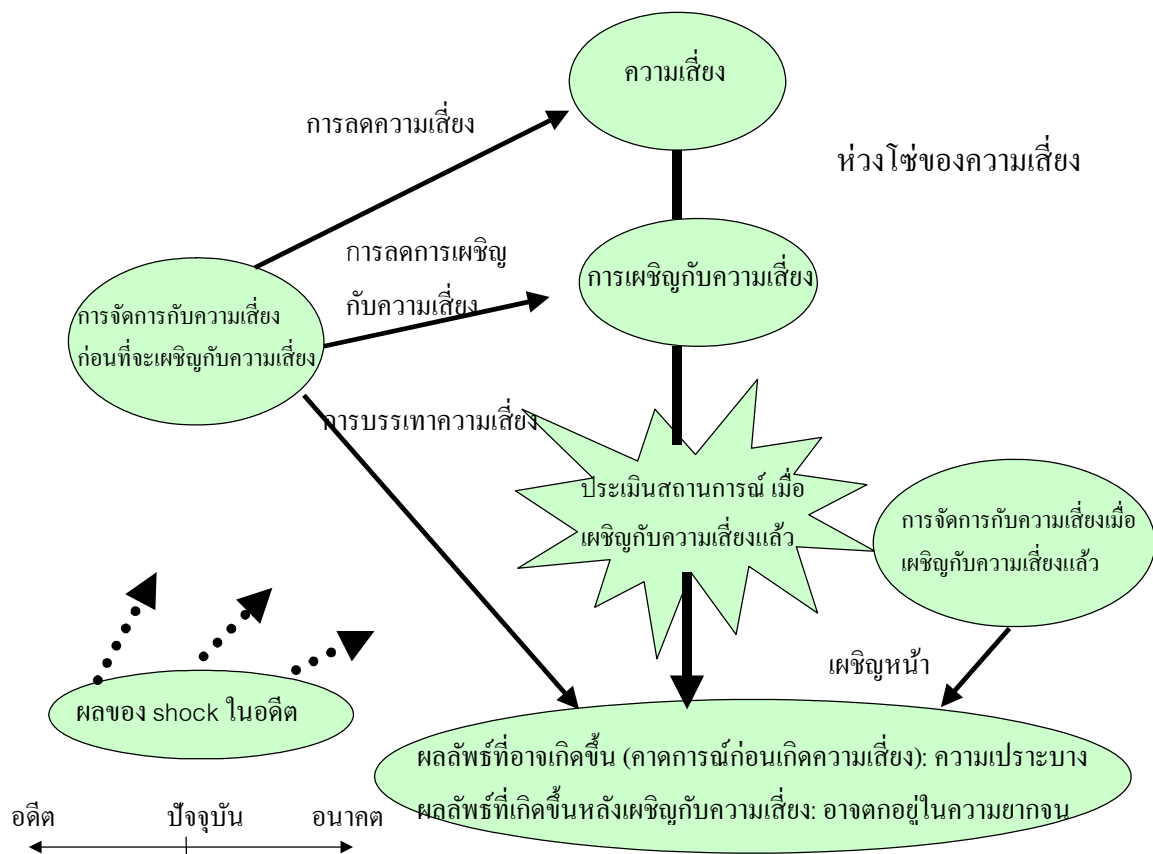
การศึกษาที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยงานด้านความเสี่ยง ความเปราะบางและความยากไร้ ความเสี่ยงนั้นคือ สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วครัวเรือนตระหนักกว่าจะทำให้ผลกระทบด้านลบ (มีทั้งระดับครัวเรือน ชุมชน ประเทศ และนานาชาติ) ซึ่งความเสี่ยงที่ครัวเรือนต้องเผชิญเป็นระยะเวลานาน หรือความเสี่ยงที่มีผลกระทบสูง ย่อมอาจทำให้ครัวเรือนตกอยู่ในภาวะเปราะบางหรือยากไร้ได้ Holzmann and Jorgensen (2000) ได้แบ่งประเภทความเสี่ยงเป็น

- Life-cycle risks ซึ่งประกอบด้วยความต้องการเผชิญกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็นวงจรชีวิตของมนุษย์
- Health risks ประกอบด้วยความเสี่ยงจากการเจ็บป่วยหรือโรคติดต่อ
- Social risks ประกอบด้วย การปล้น ฆ่า สงคราม
- Economic risks เช่นการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจซึ่งจะมีผลกระทบต่อประชาชนในวงกว้าง
- Environmental risks เช่น สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ
- Natural risks เช่น ดินถล่ม แผ่นดินไหว คลื่นยักษ์

Heitzmann, Canagarajah, and Siegel (2002) เสนอว่าความเสี่ยงจะไม่มีค่าสำคัญใดๆ ถ้าหากว่าครัวเรือนยังไม่ต้องเผชิญความเสี่ยงนั้น เมื่อต้องเผชิญกับความเสี่ยงและตระหนักว่ากำลังเผชิญกับความเสี่ยงนั้นอยู่ ครัวเรือนก็จะหาวิธีการลดผลกระทบของความเสี่ยง ผลกระทบของความเสี่ยงอาจจะรุนแรงถึงขั้นทำให้ครัวเรือนต้องตกอยู่ในภาวะยากจน (รูปที่ 1.1) Heitzmann, Canagarajah, and Siegel กล่าวว่าครัวเรือนมีความเปราะบางถ้าหากการเผชิญกับความเสี่ยงทำให้ครัวเรือนต้องตกอยู่ในภาวะยากจนหรือความเป็นอยู่ยากลำบากกว่าความจำเป็นพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม Alwang, Siegel, and Jorgensen (2002) ได้ให้ความหมายของความเปราะบางว่ามีองค์ประกอบดังนี้

- มีลักษณะเป็น Forward-looking กล่าวคือเป็นการมองถึงความน่าจะเป็นที่ครัวเรือนจะมีความเป็นอยู่ที่แย่ลงในอนาคต
- ครัวเรือนที่ไม่สามารถแบกรับความผันผวนของเหตุการณ์ต่างๆ หรือความเสี่ยงถือว่าเป็นครัวเรือนเปราะบาง
- ระดับของความเป็นครัวเรือนเปราะบางขึ้นอยู่กับลักษณะของความเสี่ยง และความสามารถของครัวเรือนในการต่อสู้กับความเสี่ยง
- ความเปราะบางขึ้นอยู่กับความยืดหยุ่นของความเสี่ยง ครัวเรือนอาจจะสามารถแบกรับความเสี่ยงได้หนึ่งเดือน แต่ถ้านานกว่านั้นก็จะเปราะบางกับความเสี่ยงที่ยืดเยื้อ
- คนจนและคนเกือบจนมักจะเปราะบาง เนื่องจากข้อจำกัดในการต่อสู้กับความเสี่ยง ด้วยข้อจำกัดด้านหลักทรัพย์ทำให้ไม่สามารถสู้กับความเสี่ยงที่ยืดเยื้อ

รูปที่ 1.1 ความเสี่ยงและความเปราะบาง

ที่มา : แปลจาก Heitzmann, Canagarajah, and Siegel, 2002.

ความเปราะบางเป็นแนวคิดที่มีความเป็นพลวัตมากกว่าความยากจน ในการขจัดความยากจนในสังคมไทยให้หมดไปจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าหากมีครัวเรือนจำนวนมากยังคงเปราะบางอยู่ ดังนั้น การศึกษานี้จึงมีเป้าหมายในการศึกษาความเปราะบางของครัวเรือนไทย การศึกษามีได้เน้นความเสี่ยงในระดับใดระดับหนึ่ง หรือความเสี่ยงประเภทใดประเภทหนึ่ง แต่เน้นถึงผลกระทบของความเสี่ยงที่ทำให้บุคคลที่มีความเปราะบางต้องตกอยู่ในภาวะยากไร้ กล่าวคือ ต้องการศึกษว่าบุคคลที่มีความเปราะบางนั้นเป็นเช่นไรหรือวัดได้อย่างไร ความเสี่ยงและการคงอยู่อย่างต่อเนื่องของความเสี่ยงทำให้บุคคลเปราะบางตกอยู่ในสภาพยากไร้ได้อย่างไร

1.1 วัตถุประสงค์

การศึกษาเรื่องความยากไร้และความเปราะบางจะเน้นที่แนวคิดเกี่ยวกับความยากไร้และความเปราะบาง และค้นหาแนวทางปฏิบัติในการวิเคราะห์ถึงมิติที่เกี่ยวข้องและเหมาะสมกับการวัดความยากไร้ในบริบทของประเทศไทย เพื่อที่จะ

- 1) กำหนดจำนวนผู้เปราะบางและผู้ยากไร้ในประเทศไทย โดยใช้เครื่องมือวัดมิติต่างๆ ที่เกี่ยวกับความยากไร้
- 2) ศึกษาลักษณะและหนทางต่างๆ ที่จะนำประชาชนไปสู่กลุ่มเปราะบาง

1.2 วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ การวิเคราะห์ด้านแนวคิดเกี่ยวกับความเปราะบางเป็นการวิเคราะห์โดยใช้วรรณกรรมทั้งในและต่างประเทศ แนวคิดที่กล่าวถึงเป็นแนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์ การศึกษาได้ขยายมุมมองให้กว้างขึ้นด้วยการทำ focus group กับประชาชนทุกช่วงวัยและที่มาจากกลุ่มอาชีพต่างๆ เพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับความเปราะบางที่ประชาชนต้องเผชิญอยู่และวิธีจัดการกับความเปราะบางของประชาชน การทำ focus group นั้นทำให้สามจังหวัดคือ นนทบุรี เชียงใหม่และขอนแก่น ดังมีรายชื่อที่ปรากฏในภาคผนวก

การศึกษาเชิงปริมาณนั้นใช้แบบจำลองที่พัฒนาโดย Bidani and Richter (2001) และ Chaudhuri et al. (2002) เป็นต้นแบบในการศึกษา ข้อมูลที่ใช้ได้จากสำนักงานสถิติแห่งชาติ จากการสำรวจสามชุดคือการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี 2545 และ 2547 การสำรวจภาวะการทำงานของประชากรปี 2545 และ 2546 และการสำรวจอนามัยและสวัสดิการปี 2546

1.3 ส่วนประกอบของการศึกษา

การศึกษาประกอบด้วย 4 บทคือ บทที่ 1 เป็นบทนำ ส่วนบทที่ 2 เป็นการให้แนวคิดเกี่ยวกับความเปราะบางและความยากไร้เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกับเกี่ยวกับความหมายที่สำคัญของหลายแนวคิดที่กำลังศึกษาอยู่ ซึ่งแนวคิดเหล่านั้นอยู่บนพื้นฐานของหลักการทางเศรษฐศาสตร์ ในขณะที่มิติของความเปราะบางนั้นมีหลายมิติ ในบทที่ 3 จึงเป็นมิติที่ได้จากการระดมความคิดเห็นจากประชาชนในสามจังหวัด (สามภาค) มิติเกี่ยวกับความเปราะบางในสายตาของประชาชนนั้นครอบคลุมกว้างและมักเน้นความเปราะบางต่อปัญหาสังคมที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ และบทสุดท้ายเป็นการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อกำหนดว่าลักษณะของครัวเรือนเปราะบางเป็นอย่างไร และปัญหาครัวเรือนเปราะบางในสังคมไทยเมื่อเทียบกับความยากจนเป็นอย่างไร

1.4 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

เป็นที่ทราบกันดีครัวเรือนในชนบทของไทยมีสัดส่วนคนจนสูงกว่าคนในเมือง สังคมชนบทจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของรัฐในการที่จะพยายามกำจัดความยากจนให้หมดไป

การวิเคราะห์เพียงสถานการณ์ความยากจนในปัจจุบันอาจจะไม่เพียงพอต่อการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายการขจัดความยากจน ถ้าหากว่ามีคนจนหน้าใหม่แวะเวียนเข้าสู่ความยากจนเรื่อยๆ หรือแม้แต่คนที่เคยหลุดออกจากความยากจนแล้วยังอาจจะกลับมาอีกครึ่งหนึ่งหรืออีกหลายๆ ครั้งก็เป็นได้ คนจนที่เวียนเข้ามานั้นมีความเปราะบางต่อความยากจนหรือเรียกว่ามีโอกาสที่จะเข้าสู่ความยากจนในอนาคต

การวัดความเปราะบางต่อความยากจนนั้นทำได้ และการตรวจเช็คว่าคุณคือผู้เปราะบางต่อความยากจนก็สามารถทำได้เช่นกัน ในการศึกษาที่ใช้การประมาณการบริโภคต่อหัวของครัวเรือนในการประเมินว่าครัวเรือนจะมีความเปราะบางในอนาคตหรือไม่ ผลจากการประเมินนั้นพบว่า สัดส่วนคนเปราะบางต่อความยากจนในชนบทนั้นสูงกว่าสัดส่วนคนจน ประมาณร้อยละ 44 ของคนชนบทเปราะบางต่อความยากจนในปี 2545 และร้อยละ 52 เปราะบางในปี 2547 ที่สำคัญคือร้อยละ 35 เปราะบางต่อความยากจนทั้งสองปี ครัวเรือนเหล่านั้นอาจจะเข้าสู่ความยากจนเมื่อมีเหตุการณ์เสี่ยงมากระทบ

ดังนั้น ในทางปฏิบัติจึงควรวิเคราะห์ว่าจะทำอย่างไรจึงจะป้องกันให้ครัวเรือนที่เปราะบางมีภูมิคุ้มกันให้สามารถเผชิญกับความเสี่ยงได้ และถ้ามีเหตุรุนแรงเกินกว่าที่ภูมิคุ้มกันจะรองรับไว้ได้ควรมีมาตรการใดให้ผู้ตกสู่ความยากจนกลับออกสู่ครัวเรือนปกติได้ยั่งยืนที่สุด

การศึกษาพบว่า ครัวเรือนชนบทที่เปราะบางต่อเนื่องและซ้ำซาก คือครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีการศึกษาหรือการศึกษาสูงสุดระดับประถมต้น ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และครัวเรือนที่มีสินทรัพย์ต่ำ มาตรการที่จะช่วยครัวเรือนกลุ่มนี้คือการมุ่งสร้างศักยภาพให้กับคนรุ่นลูกและรุ่นหลานโดยเฉพาะในด้านการศึกษา ในการช่วยเหลือครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจควรหาแนวทางสร้างอาชีพให้เกิดรายได้ อาจจะด้วย

การใช้เงินสนับสนุนจากรัฐในลักษณะ workfare¹ ถ้าหัวหน้าครัวเรือนไม่สามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ควรได้รับการสงเคราะห์ที่พอเพียงต่อการดำรงชีพ

ส่วนครัวเรือนที่เปราะบางปีใดปีหนึ่งมักเกิดจากความผันผวนของรายได้สูง และเป็นครัวเรือนที่ประกอบกิจการส่วนบุคคล นายจ้างและลูกจ้างเอกชน ความมั่นคงของรายได้มีผลต่อสวัสดิการของครัวเรือนเหล่านี้ กลไกการประกันการว่างงานเป็นกลไกหนึ่งที่มีประโยชน์ต่อลูกจ้างเอกชนให้สามารถจัดการกับความเสียหายจากการทำงานได้ระดับหนึ่ง กลไกสำหรับผู้ประกอบธุรกิจและนายจ้างอาจจะซับซ้อนมากกว่าเนื่องจากมีสาเหตุหลากหลาย ดังนั้น กลไกที่จะช่วยให้ครัวเรือนประเภทนี้เผชิญกับความเสียหายได้มีประสิทธิภาพควรมีหลายมิติ เช่น มีการประกันพืชผลเสียหายจากภัยธรรมชาติ มีกลไกการช่วยเหลือทางธุรกิจที่ทำให้กิจการฟื้นตัวเร็วขึ้น หรือส่งเสริมการสร้าง risk pooling ประเภทต่างๆ ระหว่างคนในสาขาอาชีพเดียวกันหรือชุมชนเดียวกัน เป็นต้น

¹ เป็นการจ้างงานโดยภาคเอกชนหรือหน่วยงานของรัฐ โดยค่าจ้างที่จ่ายให้ส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดมาจากงบประมาณ วิธีการนี้เป็นการพยายามดึงครัวเรือนเหล่านั้นให้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และอาจมีหนทางและโอกาสที่ดีขึ้นในอนาคต

บทที่ 2

แนวคิดเรื่องความเสี่ยง ความเปราะบาง และความยากไร้

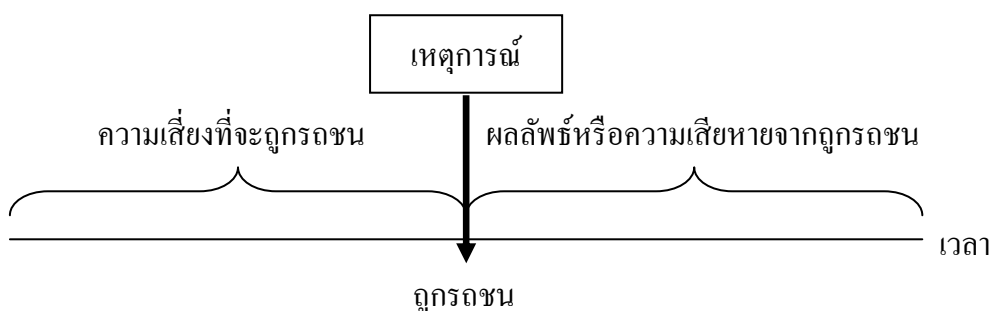
ในการดำรงชีวิตประจำวัน ผู้คนไม่สามารถควบคุมรายได้หรือค่าใช้จ่ายบางชนิดให้เป็นไปตามที่ตนคาดการณ์ไว้ได้เสมอ เนื่องจากในแต่ละวันจะมีความเสี่ยงเข้ามาเกี่ยวข้องกับ อาทิเช่น ความเสี่ยงจากการเจ็บป่วย ความเสี่ยงที่จะไม่มีรายได้ เป็นต้น ในบางกรณี ความเสี่ยงอาจไม่ส่งผลกระทบต่อความอยู่ดีกินดีหรือฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลมากนัก แต่ในบางกรณี ความเสี่ยงก็อาจส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรง และก่อให้เกิดความเปราะบางและความยากไร้แก่บุคคลได้

2.1 นิยาม

ความเสี่ยง (risk) หมายถึง เหตุการณ์ที่ไม่สามารถพยากรณ์ได้ว่าจะเกิดขึ้นหรือไม่ หรือเกิดขึ้นได้อย่างไร อย่างไรก็ตาม **อาจมีแนวทางที่กำหนดความน่าจะเป็นที่จะเกิดเหตุการณ์ขึ้นล่วงหน้าได้** กล่าวอีกนัยหนึ่งความเสี่ยงเป็นเรื่องของการพิจารณาเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

ความเสี่ยงในเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งจะสิ้นสุดลงก็ต่อเมื่อเหตุการณ์จากความเสี่ยงนั้นได้เกิดขึ้นแล้ว และมักจะมีผลลัพธ์ของเหตุการณ์เกิดขึ้นตามมา ตัวอย่างเช่นในกรณีของการถูกรถชน ความเสี่ยงในกรณีนี้จะเกิดขึ้นก่อนก่อนที่จะถูกรถชน เนื่องจากในช่วงก่อนที่จะถูกรถชน ผู้ที่ถูกชนไม่อาจรู้มาก่อนว่าตนจะถูกรถชนอย่างแน่นอนหรือไม่ และจะถูกรถชนเมื่อใดและอย่างไร เมื่อถูกรถชนแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่ถูกชน

รูปที่ 2.1 ลำดับการเกิดความเสี่ยง เหตุการณ์ และผลลัพธ์กรณีถูกรถชน

หมายเหตุ: แสดงเฉพาะความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการถูกรถชน ไม่ได้พิจารณาความเสี่ยงต่อเหตุการณ์ประเภทอื่น

ความเสี่ยงจากเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งอาจไม่ส่งผลกระทบต่อคนทุกคนเหมือนกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า คนที่ไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์นั้นจะไม่มีความเสี่ยง คนที่มีความเสี่ยงทุกคนอาจไม่ได้รับผลกระทบจากความเสี่ยงนั้น ตัวอย่างเช่น ความเสี่ยงจากเหตุการณ์อุทกธรณ คนทุกคนล้วนมีความเสี่ยงที่จะถูกรถชน แต่ความเสี่ยงจากการถูกรถชนจะส่งผลกระทบต่อเฉพาะผู้ที่ถูกรถชน สมมติว่าคือ นาย ก. นาย ก. และคนในครอบครัวของนาย ก. เท่านั้นที่จะได้รับผลกระทบจากการที่ นาย ก. ถูกรถชน ส่วนบุคคลอื่นที่ไม่ได้ถูกรถชนและไม่ได้เกี่ยวข้องกับนาย ก. ก็จะไม่ได้รับผลกระทบดังกล่าว แต่บุคคลเหล่านั้นก็ยังคงมีความเสี่ยงอยู่

ตัวอย่างที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นเหตุการณ์จากความเสี่ยงที่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ทางด้านลบหรือความเสียหายแก่บุคคล เมื่อเกิดความเสียหายก็จะส่งผลกระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ของบุคคลนั้นๆ และก่อให้เกิดความเปราะบางและความยากไร้ได้ นอกจากผลลัพธ์ทางด้านลบแล้ว เหตุการณ์จากความเสี่ยงยังก่อให้เกิดผลทางด้านบวกคือความโชคดี อาทิเช่น ความโชคดีจากการได้รางวัลจากสลากกินแบ่ง (ล็อตเตอรี่) หรือในกรณีของเกษตรกรที่โชคดีจากราคาพืชผลที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก ความโชคดีเหล่านี้จัดเป็นรายได้ชั่วคราว (transitory income) โดยทั่วไป บุคคลมักจะออมรายได้ที่เกิดขึ้นแบบชั่วคราวนี้และออมมากกว่าการออมที่ได้จากรายได้ปกติ (เมื่อเปรียบเทียบในกรณีที่รายได้ชั่วคราวและรายได้ปกติเพิ่มขึ้นเท่ากัน) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความโน้มเอียงในการออมหน่วยสุดท้าย (marginal propensity to save: MPS)¹ ของรายได้ชั่วคราวสูงกว่า MPS ของรายได้ปกติ

จากข้อความข้างต้นเห็นได้ว่าผลลัพธ์ทางด้านลบจากความเสี่ยงได้ก่อให้เกิดความเสียหาย ความเปราะบาง และความยากไร้ ขณะที่ผลลัพธ์ทางด้านบวกให้ผลในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ ทำให้เงินออมของผู้โชคดีเพิ่มขึ้น และไม่ได้ทำให้เกิดความเปราะบางและความยากไร้แก่ผู้โชคดีคนนั้น ดังนั้นในรายงานฉบับนี้จะกล่าวถึงแต่เฉพาะความเสี่ยงที่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ทางด้านลบหรือความเสียหายเท่านั้น

ความเปราะบาง (vulnerability) เป็นสถานการณ์ที่บุคคลไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ เนื่องจากไม่ได้เตรียมการจัดการหรือไม่สามารถเตรียมการจัดการกับความเสี่ยงไว้อย่างเพียงพอ

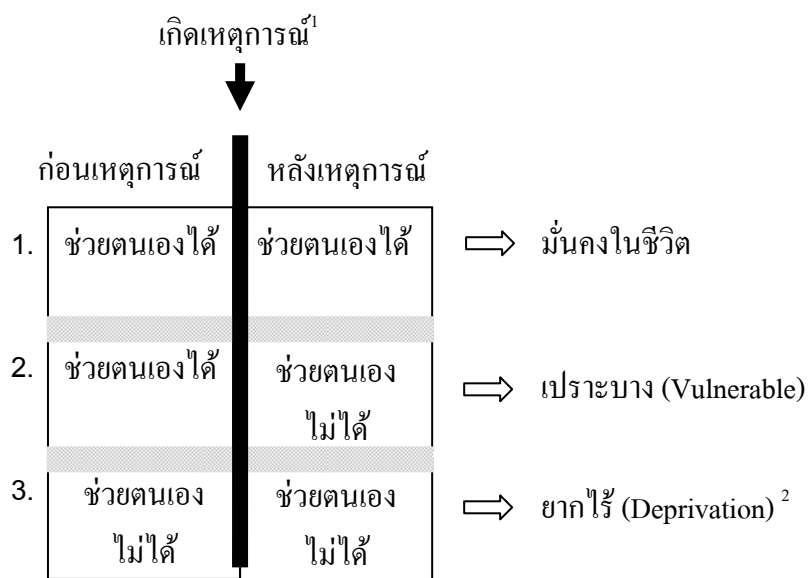
ความเปราะบางเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเสี่ยง เมื่อมีความเสี่ยงและเกิดเหตุการณ์ขึ้น บุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองหรือไม่สามารถจัดการกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้นั้นถือว่าเป็นบุคคลที่เปราะบาง ตัวอย่างเช่น บุคคลมีความเสี่ยงที่จะเจ็บป่วย ต่อมาบุคคลนั้นล้มป่วยลงและไม่มีเงินพอที่จะจ่ายค่า

¹ ความโน้มเอียงในการออมหน่วยสุดท้าย (marginal propensity to save: MPS) เป็นค่าที่แสดงให้เห็นว่าเมื่อรายได้เปลี่ยนแปลงไป 1 หน่วย ปริมาณการออมจะเปลี่ยนแปลงไปเท่าไร ทำให้ทราบถึงผลของการเปลี่ยนแปลงระดับรายได้ที่กระทบต่อพฤติกรรมออมว่ามีมากน้อยเพียงใด

รักษาพยาบาล จึงส่งผลกระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ของบุคคลนั้น ซึ่งในช่วงก่อนที่จะเจ็บป่วย บุคคลดังกล่าวอาจเป็นผู้มีฐานะและสามารถหาเลี้ยงตนเองหรือครอบครัวได้

บุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ภายหลังเหตุการณ์ จัดได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความเปราะบาง ส่วนบุคคลใดที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ภายหลังเหตุการณ์ จัดได้ว่าบุคคลนั้นมีความมั่นคงในชีวิต อย่างไรก็ตามในช่วงชีวิตหนึ่งของแต่ละบุคคลก็อาจประสบทั้งความมั่นคงและความเปราะบางได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการจัดการกับความเสี่ยงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของตน

รูปที่ 2.2 การจำแนกกลุ่มคนเปราะบางกับไม่เปราะบาง

ที่มา: ไมตรี, 2548.

หมายเหตุ: 1 เป็นตัวอย่างของความเสี่ยงชนิดใดชนิดหนึ่ง

2 ไมตรี (2548) ได้ให้นิยามของคนที่ยังช่วยเหลือตนเองไม่ได้ทั้งก่อนและหลังเหตุการณ์ว่า ไม่มั่นคงในชีวิต (Destitute)

ความยากไร้ (Deprivation) เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเสี่ยงและความเปราะบาง ความยากไร้เป็นสถานการณ์ที่บุคคลมีสถานะยากจนในปัจจุบันและไม่มีหวังที่จะหลุดพ้นจากความยากจนได้ในอนาคต ด้วยเหตุนี้บุคคลที่เป็นคนยากไร้จึงไม่สามารถที่จะช่วยเหลือตนเองได้ทั้งก่อนและหลังเกิดเหตุการณ์จากความเสี่ยง

2.2 ความเสี่ยง

2.2.1 มุมมองของความเสียหาย

ความเสี่ยงชนิดเดียวกันสามารถพิจารณาได้ในหลายระดับทั้งบุคคล ชุมชน และสังคม ในที่นี้จะยกตัวอย่างการพิจารณาความเสี่ยงในระดับต่าง ๆ 2 ตัวอย่างด้วยกันคือ

ตัวอย่างที่หนึ่งเป็นความเสี่ยงที่จะเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้บ้าน ในระดับบุคคล การที่จะทราบว่าบ้านของตนจะเกิดไฟไหม้หรือไม่นั้นเป็นสิ่งที่คาดการณ์ได้ค่อนข้างยาก แต่ในระดับชุมชนหรือสังคม การประเมินหรือการคาดการณ์ว่าจำนวนบ้านในชุมชนหรือในสังคมที่จะถูกไฟไหม้ในรอบหนึ่งปีจะมีจำนวนเท่าใดนั้นก็อาจทำได้เช่น สมมติว่าในชุมชนแห่งหนึ่งมีจำนวนบ้านอยู่ 1,000 หลัง ชุมชนอาจจะประเมินได้ว่าจำนวนบ้านที่จะถูกไฟไหม้ในปีนี้มีจำนวนประมาณ 5 หลัง แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าใน 5 หลังนั้นเป็นบ้านของใครบ้าง

ตัวอย่างที่สองเป็นความเสี่ยงที่จะเป็นโรคมะเร็ง ในระดับบุคคล การคาดการณ์ว่าตนเองจะเป็นมะเร็งหรือไม่นั้นอาจทำได้ลำบาก แต่ในระดับชุมชนหรือสังคมแล้วอาจจะประเมินจำนวนผู้ป่วยที่เป็นโรคมะเร็งที่อยู่ในชุมชนและสังคมหนึ่งๆ ในรอบหนึ่งปีได้ เช่น จำนวนผู้ที่คาดว่าจะป่วยเป็นโรคมะเร็งในปีนี้อาจมีจำนวนประมาณ 10,000 ราย แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าใน 10,000 รายนั้นเป็นบุคคลใดบ้าง

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าคนที่มีความเสี่ยงทุกคนอาจไม่ได้รับผลกระทบจากความเสี่ยงดังกล่าว เช่น บุคคลมีความเสี่ยงที่บ้านจะถูกไฟไหม้ แต่อาจไม่ใช่ทุกคนที่บ้านจะถูกไฟไหม้ หรืออาจมีบางรายเท่านั้นที่บ้านถูกไฟไหม้ อย่างไรก็ตาม ไม่สามารถระบุได้แน่นอนว่าเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นจากความเสี่ยงนั้นในความเป็นจริงแล้วจะเกิดขึ้นหรือไม่ เพื่อบรรเทาความเสียหายที่จะเกิดขึ้นจึงมีแนวคิดในการรวมความเสี่ยงของคนหลายคนในชุมชนหรือสังคมเข้าด้วยกันที่เรียกว่าการรวมความเสี่ยง (risk pooling) หากชุมชนและสังคมมีขนาดใหญ่เท่าใด ความเสี่ยงในระดับชุมชนและสังคมก็จะลดลงมากเท่านั้น เมื่อคิดเป็นสัดส่วนต่อทรัพยากรทั้งหมดของชุมชนหรือสังคม

ตัวอย่างเช่น สมมติว่าในชุมชนมีบ้านเรือนจำนวน 1,000 หลัง จากข้อมูลในอดีตที่ผ่านมาอาจประมาณได้ว่าในรอบหนึ่งปีจะมีบ้านถูกไฟไหม้จำนวน 5 หลัง บ้านที่ถูกไฟไหม้มีค่าเสียหายโดยเฉลี่ยหลังละประมาณ 1 แสนบาท โดยที่เหตุการณ์ไฟไหม้ที่เกิดขึ้นแก่บ้านแต่ละหลังเป็นอิสระต่อกันหรือไม่ได้ขึ้นอยู่กับกัน กล่าวคือ ไฟไหม้บ้านหลังหนึ่งไม่ได้ทำให้เกิดไฟไหม้ที่บ้านอีกหลังหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้การพิจารณาผลกระทบหรือความเสียหายจากไฟไหม้บ้านที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนจะมีมูลค่า 5 แสนบาท ($5 \times 100,000$) หรือ 500 บาทต่อหลัง ($500,000/1,000$) หากชุมชนเก็บเงินบ้านละ 500 บาทเพื่อนำมาจ่ายให้แก่บ้านที่ถูกไฟไหม้ โดยนำเงินของคนที่ไม่ได้ประสบเหตุการณ์ (บ้านที่ไม่ได้ถูกไฟไหม้) มาจ่ายให้แก่คนที่ประสบเหตุการณ์ความเสี่ยงนั้นจัดเป็นแนวคิดตามหลักการรวมความเสี่ยง หากพิจารณาผลกระทบที่เกิดขึ้น

จากไฟไหม้บ้านในระดับบุคคล กรณีที่ไม่มีการรวมความเสี่ยง ความเสียหายจะมีค่าเท่ากับ 1 แสนบาท แต่ในกรณีที่มีการรวมความเสี่ยง ความเสียหายมีค่าเพียง 500 บาท นั้นหมายความว่าหากชุมชนดำเนินการรวมความเสี่ยง ความเสียหายในระดับบุคคลก็จะลดลง

2.2.2 ประเภทของความเสี่ยง

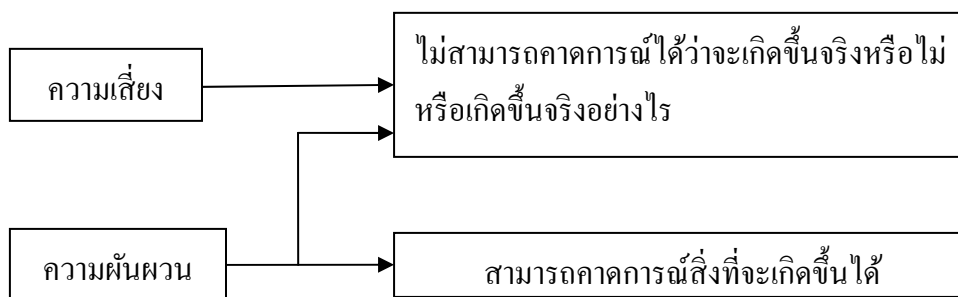
ความเสี่ยงที่ทำให้วิถีชีวิตของคนเปราะบางสามารถจำแนกออกตามความสามารถในการเตรียมการจัดการกับความเสี่ยง ได้เป็น 3 ประเภท คือ

- 1) ความเสี่ยงที่สามารถเตรียมการได้ล่วงหน้า ความเสี่ยงประเภทนี้โดยปกติแล้วมักเกิดขึ้นกับบุคคลในสังคมต่างๆ อยู่เป็นประจำ ข้อมูลจากประวัติศาสตร์หรือประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้สามารถคาดการณ์ความน่าจะเป็นของเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นได้ ความเสี่ยงรูปแบบนี้อาจเกิดจากความผันผวนในสภาพการณ์ต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ในระดับบุคคล อาทิเช่น
 - ความเสี่ยงจากโรคร้ายไข้เจ็บ บุคคลเสี่ยงต่อโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่การเจ็บป่วยเล็กน้อย เช่น ไข้หวัด ไปจนถึงการเจ็บป่วยร้ายแรง เช่น มะเร็ง เป็นต้น
 - ความเสี่ยงจากอุบัติเหตุ/อาชญากรรม เช่น ความเสี่ยงจากการถูกรถชน การถูกทำร้ายเพื่อชิงทรัพย์ และไฟไหม้บ้าน เป็นต้น
 - ความเสี่ยงจากสภาพภูมิอากาศ เช่น ความเสี่ยงจากฝนตกหนักจนทำให้เกิดน้ำท่วมและเกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน หรือเกิดความเสียหายในพืชผลทางการเกษตรสำหรับกรณีที่เป็นเกษตรกร หรือความเสี่ยงจากภัยแล้งซึ่งทำให้พืชผลทางการเกษตรเสียหายหรือไม่สามารถเพาะปลูกได้
 - ความเสี่ยงจากเศรษฐกิจมหภาค เช่น ความเสี่ยงจากราคาน้ำมันเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลต่อค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ตลอดจนราคาสินค้าอุปโภคบริโภคต่างๆ ที่เพิ่มสูงขึ้นอีกด้วย
 - ความเสี่ยงจากตลาดแรงงาน เช่น ความเสี่ยงจากการถูกเลิกจ้าง ทำให้ไม่มีงานทำ และขาดรายได้ เป็นต้น
- 2) ความเสี่ยงที่ไม่สามารถเตรียมการหรือคาดการณ์ได้ล่วงหน้า และความเสี่ยงที่คาดการณ์ได้แต่มีโอกาสน้อยหรือความน่าจะเป็นที่เกิดในระดับต่ำ เช่น ความเสี่ยงที่จะเกิดสึนามิ การเกิดโรคระบาดใหม่ๆ เช่น โรคซาร์ส โรคไข้หวัดนก เป็นต้น
- 3) ความเสี่ยงในชราภาพ เป็นความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในวัยชรา ความเสี่ยงในชราภาพนี้มีลักษณะพิเศษบางประการซึ่งจะพิจารณาแยกออกไปไว้ในหัวข้อที่ 2.3

2.2.3 ความผันผวนกับความเสถียร

ความผันผวนกับความเสถียรนั้นแตกต่างกัน ความผันผวนทั้งหมดไม่ใช่ความเสถียร เนื่องจากความผันผวนบางอย่างสามารถคาดการณ์ได้ ด้วยเหตุนี้ความผันผวนจึงไม่ใช่ความเสถียรเสมอไป อย่างไรก็ตาม ในบางกรณี ความผันผวนอาจมีความเสถียรแฝงอยู่ ตัวอย่างเช่น คนส่วนใหญ่อาจคาดการณ์ได้ว่ารายได้ที่ได้รับจากการทำงานนั้นมักจะเพิ่มขึ้นในระยะแรกของการทำงาน แต่จะเพิ่มขึ้นช้าลงหรือลดลงในระยะหลังหรือในบั้นปลายชีวิต การเพิ่มขึ้นและลดลงดังกล่าวนี้จัดเป็นความผันผวนและเป็นที่ยอมรับกันเพียงผิวเผินเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในรายได้นั้นยังมีความไม่แน่นอนหรือความเสี่ยงต่างๆ แอบแฝงอยู่ด้วย

รูปที่ 2.3 ความแตกต่างระหว่างความผันผวนกับความเสถียร

โดยทั่วไป ความผันผวนต่างๆ อาจสะท้อนออกมาหรือพิจารณาได้จากสถิติในอดีต ตัวอย่างเช่น ความผันผวนในรายได้ของเกษตรกรสามารถพิจารณาได้จากข้อมูลรายได้ของเกษตรกรในอดีต ซึ่งมักเปลี่ยนแปลงขึ้นลงตามฤดูกาล กล่าวคือ ในช่วงที่เกษตรกรเก็บเกี่ยวและจำหน่ายผลผลิต รายได้ของเกษตรกรก็จะมีจำนวนมาก ขณะที่ในช่วงที่ไม่มีผลผลิตออกมาจำหน่าย เกษตรกรก็จะมีรายได้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจัดเป็นความผันผวน ในกรณีรายจ่ายก็เช่นเดียวกัน ในบางช่วงรายจ่ายของครอบครัว อาจเพิ่มขึ้นเนื่องจากต้องจ่ายค่าเล่าเรียนและอุปกรณ์การเรียนให้แก่บุตรหลานของตน รายจ่ายที่เพิ่มขึ้นดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้าจึงจัดว่าเป็นความผันผวน

2.2.4 การจัดการกับความเสถียร

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันนั้นมีทั้งที่คาดการณ์ได้และคาดการณ์ไม่ได้ อาทิเช่น การเกิดน้ำท่วม น้ำมันขึ้นราคา การประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์จนพิการหรือเสียชีวิต ไฟไหม้บ้าน หรือการเกิดสึนามิ เมื่อเกิดเหตุการณ์ (จากความเสี่ยง) เหล่านี้ บุคคลหรือสังคมต้องจัดการกับเหตุการณ์เหล่านั้น

การพิจารณาการจัดการกับความเสถียรสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเด็นคือ ประเด็นที่หนึ่งเป็นการพิจารณาว่าจัดการเมื่อใด และประเด็นที่สองเป็นการพิจารณาว่าใครเป็นผู้จัดการ

ตารางที่ 2.1 การพิจารณาการจัดการกับความเสี่ง

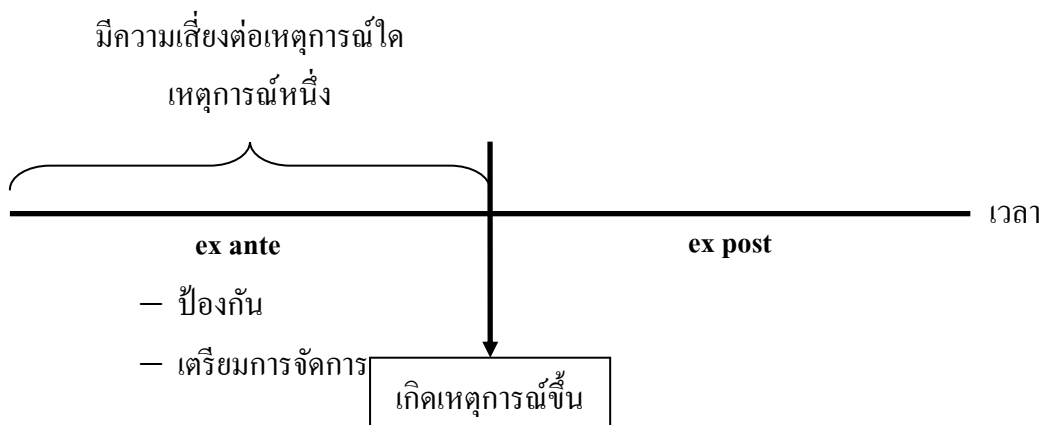
การจัดการกับความเสี่ง	
<p>ประเด็นที่ 1 จัดการเมื่อใด¹</p> <p>1. จัดการโดยมีการเตรียมการล่วงหน้า (ex ante)</p> <ul style="list-style-type: none"> – ป้องกันไม่ให้เกิดความเสี่ง หรือป้องกันไม่ให้ความเสี่งมากกระทบ – การจัดการกับความเสี่งที่ป้องกันไม่ได้หรือไม่ได้ป้องกันแต่สามารถเตรียมการได้ <p>2. การจัดการกับความเสี่งหลังเหตุการณ์ (ex post)</p>	<p>ประเด็นที่ 2 ใครเป็นผู้จัดการ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. บุคคล 2. สังกม (รวมทั้งรัฐบาล)

หมายเหตุ: ¹ เป็นการจำแนกหลังจากที่ได้เกิดเหตุการณ์แล้ว แนวทางที่ใช้จัดการในช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์เรียกว่า การเตรียมการล่วงหน้า (ex ante) ส่วนแนวทางที่ใช้จัดการในช่วงหลังจากที่เกิดเหตุการณ์เรียกว่า การจัดการหลังเหตุการณ์ (ex post)

1) การจำแนกตามเวลาที่จัดการ

การพิจารณาว่าจะจัดการกับความเสี่งเมื่อใดนั้นสามารถจำแนกแนวทางการจัดการออกได้เป็นการจัดการโดยมีการเตรียมการล่วงหน้า (ex ante) กับการจัดการเมื่อเกิดเหตุการณ์แล้ว (ex post) ในการจัดการแบบ ex ante มีแนวทางการจัดการได้ 2 วิธีคือ 1) ป้องกันไม่ให้เกิดความเสี่ง หรือป้องกันไม่ให้ความเสี่งมากกระทบ และ 2) การจัดการกับความเสี่งที่ป้องกันไม่ได้หรือไม่ได้ป้องกันแต่สามารถเตรียมการได้

รูปที่ 2.4 แนวทางการจัดการกับความเสี่งแบ่งตามเวลาที่จัดการ

หมายเหตุ: เป็นความเสี่งต่อเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งเท่านั้น

1.1 การจัดการโดยมีการเตรียมการล่วงหน้า (ex ante)

การป้องกันไม่ให้เกิดความเสี่ยงหรือการป้องกันไม่ให้ความเสี่ยงมากระทบ

ในหลักการป้องกันวิธีนี้เป็นวิธีที่ดีที่สุด แต่ผู้ที่ใช้วิธีป้องกันนี้จะต้องใช้ทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น อาทิ เช่น ในสมัยก่อนหากต้องการป้องกันไฟไหม้บ้าน ก็อาจต้องสร้างบ้านที่ก่อด้วยอิฐหรือบ้านตึกที่สร้างด้วยปูน หากสร้างด้วยไม้แล้วโอกาสที่จะเกิดไฟไหม้ก็มีได้มากกว่าบ้านตึกที่สร้างด้วยอิฐหรือปูน แต่การสร้างบ้านตึกในสมัยก่อนนั้นต้องใช้เวลาเป็นจำนวนที่มากกว่าการสร้างบ้านด้วยไม้

มาตรการป้องกันสำหรับความเสี่ยงต่างๆ จำเป็นต้องใช้เทคนิคหรือเทคโนโลยี และอาจต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะเรื่อง มาตรการบางอย่างนั้นอาจไม่สามารถทำได้ในระดับบุคคลเนื่องจากมีค่าใช้จ่ายสูง อีกทั้งมาตรการบางอย่างก็อาจเป็นการเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ดังนั้นจึงต้องอาศัยอำนาจกฎหมายหรือความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐ อาทิเช่น การป้องกันอุบัติเหตุบนท้องถนนซึ่งสามารถทำได้หลากหลาย แต่ในบางครั้งจะเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐ เช่น การสร้างสะพานลอยคนเดินข้าม การทำทางม้าลาย การรณรงค์เรื่องการเมาไม่ขับรวมทั้งการตรวจจับผู้ที่เมาแล้วขับ

การจัดการกับความเสี่ยงที่ป้องกันไม่ได้หรือไม่ได้ป้องกันแต่สามารถเตรียมการได้

บุคคลหรือสังคมอาจจะคาดการณ์เหตุการณ์ต่างๆ ของความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นได้ จึงเตรียมการหาวิธีจัดการไว้ล่วงหน้าเพื่อไม่ให้กระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ของตนมากเกินไป การเตรียมการจัดการในระดับบุคคลสามารถเตรียมการจัดการได้โดยมาตรการทางการเงินซึ่งเป็นมาตรการที่สามารถเตรียมการได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องรอรับการช่วยเหลือจากรัฐ ตัวอย่างของมาตรการทางการเงินดังกล่าวได้แก่ การออม การประกันตนเองกับบริษัทประกันภัยเอกชน อย่างไรก็ตาม วิธีการประกันภัยนั้นจำเป็นต้องอาศัยตลาดประกันซึ่งในระดับบุคคลนั้นไม่สามารถกระทำได้

โดยทั่วไป การเตรียมการโดยเฉพาะในระดับบุคคลนั้น อาจอยู่ในรูปของการลงทุนชนิดใดชนิดหนึ่ง ดังนั้นคนรวยย่อมสามารถเตรียมการจัดการกับความเสี่ยงได้มากกว่าคนจน อย่างไรก็ตาม มีบางกรณีทั้งคนรวยและคนจนไม่สามารถเตรียมการเองได้หรือไม่ได้เตรียมการเนื่องจากไม่มีกำลังทรัพย์เพียงพอหรือไม่ได้คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นกับตน ชุมชนหรือรัฐบาลต้องเข้ามาช่วยดำเนินการ อาทิเช่น การจัดประกันการว่างงาน

1.2 การจัดการกับความเสี่ยงหลังเหตุการณ์ (ex post)

เมื่อเกิดเหตุการณ์จากความเสี่ยงต่างๆ หากบุคคลได้เตรียมการจัดการล่วงหน้าไว้ก็จะใช้มาตรการที่เตรียมการไว้ก่อนมาจัดการกับความเสียหายที่เกิดขึ้น อาทิเช่น อาจใช้เงินออมในกรณีที่ได้ออมไว้ หรือเรียกร้องสินไหมทดแทนในกรณีที่ได้ทำประกันไว้ หรือใช้สิทธิประกันสังคม แต่สำหรับในกรณีที่มีได้เตรียมการไว้ล่วงหน้าหรือเตรียมไว้ไม่เพียงพอ ก็อาจจะต้องจัดการด้วยวิธีอื่นเพื่อที่บุคคลจะสามารถรักษา

ระดับการบริโภค (consumption smoothing) ของคนไว้ได้ เช่น กู้เงิน ส่งสมาชิกในครอบครัวออกไปหา
งานทำ ขอความช่วยเหลือจากญาติ ชุมชน หรือรัฐ โดยทั่วไป การจัดการที่ไม่ได้เตรียมการไว้ล่วงหน้าจะลด
ทรัพย์สินโดยรวมของผู้ประสบภัยทั้งคนรวยและคนจน และการที่ไม่ได้เตรียมการไว้ล่วงหน้าหรือเตรียมไว้
แต่ไม่เพียงพอก็สามารถทำให้คนๆ นั้นกลายเป็นคนเปราะบางและ/หรือคนยากไร้ได้

2) การจำแนกตามผู้จัดการกับความเสถียร

การพิจารณาว่าใครเป็นผู้จัดการกับความเสถียรสามารถจำแนกแนวทางการจัดการกับความเสถียรได้ 2
วิธีคือ

2.1 แนวทางการจัดการกับความเสถียรในระดับบุคคล

ความเสี่ยงต่างๆ ที่มีอยู่นั้น บุคคลโดยทั่วไปมักมีแนวทางการจัดการกับความเสถียรที่อาจจะเกิดขึ้น
บ้างไม่มากนักน้อย อาทิเช่น การเตรียมการจัดการโดยการออม การกู้ยืมเงิน การกระจายแหล่งรายได้ การ
แบ่งเบาความเสี่ยง

การออมทรัพย์สิน เป็นแนวทางที่ง่ายที่สุดในการเตรียมจัดการกับความเสถียรต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น ไม่ว่าจะ
เป็นความเสี่ยงเนื่องจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ทูพพลภาพ ประสบอุบัติเหตุ การตกงาน เป็นต้น ในกรณีของ
เกษตรกร การออมทรัพย์สินสามารถช่วยรักษาระดับการบริโภคหรือมาตรฐานการครองชีพไว้ได้ไม่ว่าจะเกิด
เหตุการณ์ใดก็ตาม ในสมัยก่อนที่ครั้งหนึ่งเกษตรกรในชนบทไม่สามารถเข้าถึงสถาบันการเงินได้เหมือน
เช่นในปัจจุบัน งานวิจัยหลายชิ้นระบุว่า อัตราการออมของคนเหล่านี้อยู่ในระดับสูงกว่าคนที่อยู่ในเมือง
(สำหรับคนที่มีรายได้ในระดับเดียวกัน)³

การกู้ยืมเงิน เมื่อบุคคลประสบกับเหตุการณ์จากความเสถียร บุคคลอาจใช้วิธีการกู้ยืมเงินเพื่อนำมา
ลดความเสียหายที่เกิดขึ้นได้ ในระยะหลังประชาชนสามารถกู้ยืมเงินได้มากขึ้น จากร้อยละ 6 ในปี 2519
เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 26 ในปี 2539 (Gine and Townsend, 2001) อย่างไรก็ตาม การกู้ยืมเงินอาจจำกัดอยู่แต่
เฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีสินทรัพย์เพียงพอที่จะไปค้ำประกันเงินกู้เท่านั้น

การกระจายแหล่งรายได้ เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเตรียมจัดการกับความเสถียรโดยการหารายได้
จากแหล่งต่างๆ เช่น เกษตรกรอาจเตรียมการจัดการโดยปลูกพืชหลายๆ ชนิดแทนการปลูกพืชชนิดเดียว
หรือเกษตรกรใช้เวลาออกฤดูการเกษตรประกอบอาชีพอื่นที่อยู่นอกภาคเกษตร หรือกรณีของพนักงาน
บริษัทหรือข้าราชการที่อาจหางานทำนอกเวลาทำงาน

การแบ่งปันความเสี่ยง (risk sharing) ของสมาชิกในครอบครัว โดยหากใครคนใดคนหนึ่ง
ครัวเรือนขาดรายได้ ก็สามารถนำรายได้จากคนอื่นที่ยังมีรายได้เข้ามาจนเจ้าครอบครัวได้ ตัวอย่างเช่น หาก

² นิยามของ consumption smoothing ใต้ไว้ในส่วนหัวข้อที่ 2.3 ความเสี่ยงในสภาพ

³ ในปัจจุบัน ไม่แน่ใจว่าอัตราการออมยังคงเป็นเช่นนั้นหรือไม่ ซึ่งเป็นโจทย์วิจัยที่น่าทำการศึกษา

ลูกที่อยู่ในวัยทำงานถูกเลิกจ้างทำให้ไม่มีรายได้ แต่ก็ได้รับการจุนเจือและช่วยเหลือจากพ่อแม่และญาติพี่น้อง หรือในกรณีของเกษตรกรเมื่อเกิดภัยแล้ง อาจส่งสมาชิกในครัวเรือนออกไปหางานทำนอกภาคเกษตร

ในระดับบุคคลนั้น แนวทางการจัดการกับความเสี่ยอาจมีได้หลายรูปแบบ แต่แนวทางการจัดการบางอย่าง บุคคลบางกลุ่มอาจทำไม่ได้หรือทำได้แต่ไม่เพียงพอเนื่องมาจากความยากจน ตัวอย่างเช่น คนจนไม่สามารถเก็บออมได้อย่างเพียงพอที่จะจัดการกับความเสี่ยต่อการเจ็บป่วยโดยเฉพาะการเจ็บป่วยรุนแรงได้ หรือไม่สามารถกู้ยืมได้เนื่องจากไม่มีหลักทรัพย์เพียงพอที่จะค้ำประกันเงินกู้ บุคคลที่เตรียมการจัดการกับความเสี่ยล่วงหน้าเพียงพอเท่านั้นที่จะไม่มีปัญหาในการจัดการกับความเสี่ย บุคคลเหล่านี้มักเป็นคนที่มีฐานะ บุคคลที่ไม่ได้เตรียมการหรือเตรียมไว้แต่ไม่เพียงพอก็อาจไม่สามารถจัดการกับเหตุการณ์จากความเสี่ยที่เกิดขึ้นได้จนอาจกลายเป็นคนจน หรืออาจไม่สามารถหลุดพ้นจากความยากจนจนกลายเป็นคนยากไร้ได้ในท้ายที่สุด

2.2) แนวทางการจัดการกับความเสี่ยโดยสังคม (รวมทั้งรัฐบาล)

ในการจัดการกับความเสี่ย บุคคลอาจไม่สามารถทำได้หรือทำได้แต่ไม่เพียงพอ โดยเฉพาะคนจนซึ่งไม่สามารถเตรียมการจัดการกับความเสี่ยได้เนื่องจากไม่มีทรัพยากรเพียงพอที่จะไปลงทุนเพื่อเตรียมการ อีกทั้งความเสี่ยบางประเภท บุคคลอาจคาดไม่ถึงว่าจะเป็นไปได้ เช่น การเกิดภัยธรรมชาติรุนแรงที่คาดไม่ถึง ได้แก่ การเกิดสึนามิ เป็นต้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นจึงส่งผลให้บุคคลจัดการกับเหตุการณ์ต่างๆ ได้ลำบากทั้งคนรวยและคนจน สังคมจำเป็นที่จะต้องเข้ามาช่วยจัดการกับความเสี่ยต่างๆ เพื่อบรรเทาความเสี่ยหายที่เกิดขึ้นแก่บุคคลที่ได้รับผลกระทบจากความเสี่ยนั้น ตัวอย่างแนวทางการจัดการกับความเสี่ยที่สามารถกระทำได้โดยสังคมได้แก่

— มาตรการด้านการออมและสินเชื่อ

การออมเป็นวิธีการเตรียมจัดการกับความเสี่ยวิธีหนึ่งที่สามารถทำได้โดยบุคคล แต่ในบางครั้งการทำด้วยตัวเองก็อาจไม่เพียงพอ สังคมทั้งในระดับชุมชนและรัฐบาลสามารถเข้ามาช่วยเหลือโดยอาจให้คำแนะนำและส่งเสริมการออม

มาตรการด้านสินเชื่อเป็นแนวทางหนึ่งที่สังคมสามารถเข้ามาร่วมช่วยเหลือเพื่อให้บุคคลสามารถรักษาระดับการบริโภคหรือมาตรฐานการครองชีพได้ อย่างไรก็ตาม มาตรการดังกล่าวจะต้องมีความยั่งยืน ตัวอย่างมาตรการสินเชื่อที่สังคมสามารถเข้ามาร่วมช่วยเหลือได้แก่

การให้บริการกู้ยืมเงินซึ่งอาจทำโดยชุมชนซึ่งรวมกลุ่มกันเพื่อให้บริการ (สำหรับรายละเอียดจะกล่าวถึงในหัวข้อการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ) หรือดำเนินการโดยรัฐบาล โดยอาจดำเนินการผ่านทางสถาบันการเงินของรัฐ

การพักชำระหนี้เกษตรกรเป็นมาตรการด้านสินเชื่อรูปแบบหนึ่งที่รัฐนำมาช่วยเหลือเกษตรกร แต่มาตรการนี้อาจส่งผลกระทบต่อสถาบันการเงินล้มละลายได้ นอกจากนี้ ยังอาจกระทบต่อพฤติกรรมของ

เกษตรกร อาทิเช่น ทำให้เกษตรกรนำเงินกู้ไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ โดยอาจไม่ได้นำไปใช้เพื่อก่อให้เกิดผลผลิตเนื่องจากไม่มีแรงกดดันที่จะต้องหาเงินเพื่อนำไปชำระหนี้

— การจัดตั้งกลุ่มต่างๆ

บุคคลอาจรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ชุมชน หรือองค์กร เพื่อช่วยเหลือกันในการจัดการกับความเสี่ยง อาทิ เช่น การรวมตัวเพื่อจัดตั้งกลุ่มสตรี กลุ่มสินเชื่อเพื่อการผลิต หรือสหกรณ์ ในแต่ละกลุ่ม ชุมชน หรือ องค์กรอาจมีบริการต่างๆ ให้แก่สมาชิก เช่น การให้บริการด้านเงินกู้และเงินฝาก การอบรมและให้คำแนะนำ บริการเหล่านี้สามารถช่วยลดความเสี่ยงจากความเสี่ยงของบุคคลหรือสมาชิกในกลุ่มลงได้ อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าบริการของกลุ่มทุกกลุ่ม ชุมชนทุกชุมชน หรือองค์กรทุกองค์กรจะสามารถลดความเสี่ยงลงได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสมาชิกและการบริหารงานของแต่ละกลุ่ม งานวิจัยเชิงประจักษ์บางชิ้นได้แสดงให้เห็นว่าการรวมกลุ่มของบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มสินเชื่อเพื่อการผลิต ที่สามารถลดความเสี่ยงในระดับบุคคลลงได้ (Kaboski and Townsend, 2002)

— ระบบประกัน

การประกันภัย⁴ เป็นแนวทางหนึ่งที่ใช้เตรียมการจัดการกับความเสี่ยงที่มีต่อสุขภาพ อุบัติเหตุ ชีวิต และทรัพย์สินของผู้ประกันตนและครอบครัว ตัวอย่างเช่น การประกันอัคคีภัยที่อยู่อาศัยเป็นการเตรียมจัดการกับความเสี่ยงที่จะเกิดไฟไหม้บ้าน หรือการประกันอุบัติเหตุก็เป็นการเตรียมจัดการกับความเสี่ยงจากอุบัติเหตุที่มีต่อร่างกายและชีวิตของผู้ประกันตน การดำเนินการตามแนวทางนี้จำเป็นที่จะต้องมีส่วนกลางซึ่งทำหน้าที่รวมความเสี่ยงของคนในชุมชนหรือสังคมเข้าด้วยกัน (risk pooling) โดยส่วนใหญ่ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางดังกล่าวก็คือบริษัทประกันชีวิตและประกันภัยต่างๆ

อย่างไรก็ตาม การประกันอาจทำให้พฤติกรรมของคนเปลี่ยนแปลงไปหรือที่เรียกว่า moral hazard ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการทำประกันภัยรถยนต์ประเภทที่ 1⁵ ที่ให้ความคุ้มครองรับผิดชอบต่อ 1) ชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินของบุคคลภายนอก 2) ความเสียหายของรถยนต์ และ 3) การสูญหายและไฟไหม้ที่เกิดแก่รถยนต์ อาจทำให้บุคคลไม่ระมัดระวังอุบัติเหตุจากการขับรถยนต์หรือไม่ระมัดระวังที่รถยนต์จะสูญหาย หรือในกรณีที่มีการทำประกันอัคคีภัยอาจทำให้ผู้ที่ทำประกันไม่สนใจที่จะตรวจตราหรือระมัดระวังการเกิดไฟไหม้ หรือเป็นไปได้ที่บางคนอาจพยายามวางเพลิงบ้านตัวเอง ซึ่ง moral hazard ประเภทหลังนี้ บริษัทประกันพยายามหลีกเลี่ยงไม่เกิดขึ้นหรือไม่ครอบคลุม หรือกรณีของการประกันสุขภาพ ก่อนที่บุคคลจะทำประกันประเภทนี้ เมื่อเกิดการเจ็บป่วยเล็กน้อยอาจไม่ไปพบแพทย์ แต่หลังจากทำประกันแล้วก็จะไปพบแพทย์มากขึ้นแม้จะเป็นเพียงแค่การเจ็บป่วยเล็กน้อยก็ตาม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเช่นนี้มีผลทำให้เบี้ยประกันเพิ่มสูงขึ้น

⁴ ประกันภัยตามนิยามกรมการประกันภัยประกอบด้วยประกันชีวิตและประกันวินาศภัย

⁵ จำแนกตามกรมการประกันภัย

นอกจากนั้น ในการประกันก็ยังมีปัญหาการเลือกผิด (adverse selection) ตัวอย่างเช่น ในกรณีการทำประกันภัยรถยนต์ประเภทที่ 1 ผู้มีแนวโน้มที่จะขับรถแล้วเกิดอุบัติเหตุหรือมีความเสี่ยงที่รถยนต์ของตนจะสูญหายมักสนใจที่จะทำประกันภัยประเภทนี้ หรือในกรณีที่ผู้ที่เจ็บป่วยด้วยโรคร้ายแรง เช่น มะเร็ง มีแนวโน้มที่จะสนใจทำประกันชีวิตและประกันสุขภาพมาก หากบริษัทประกันรับประกันลูกค้ากลุ่มนี้ก็จะอาจส่งผลกระทบต่อระบบประกันของบริษัทได้

บุคคลที่สามารถประกันในตลาดประกันภัยนี้มักเป็นคนรวย สำหรับคนจนแล้วเบี้ยประกันภัยอาจมีราคาสูงทำให้ไม่สามารถเข้าถึงการประกันภัยได้ ในบางครั้งรัฐบาลจึงเข้ามาแทรกแซงโดยกำหนดให้มีการประกันภัยอุบัติเหตุแบบเหืออาหารซึ่งเป็นการประกันวินาศภัยรูปแบบหนึ่ง⁶ ที่มีค่าเบี้ยประกันภัยต่ำ คือ 365 – 650 บาทต่อปี โดยให้ความคุ้มครองการเสียชีวิตหรือทุพพลภาพจากการขับขี่หรือโดยสารรถจักรยานยนต์ หรืออุบัติเหตุทุกชนิด และ/หรือการเจ็บป่วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับค่าเบี้ยประกัน การประกันภัยอุบัติเหตุเหืออาหารทำให้คนจนสามารถเข้าถึงการประกันภัยได้ในระดับหนึ่ง

การประกันราคาพืชผลสำหรับเกษตรกร ในช่วงก่อนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต รัฐบาลอาจประกันราคาพืชผลไว้ที่ระดับราคาหนึ่ง (ซึ่งโดยปกติมักเป็นราคาที่สูงกว่าราคาตลาด) เนื่องจากรัฐบาลคาดว่าราคาตลาดจะต่ำจนส่งผลกระทบต่อรายได้ของเกษตรกร อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปหรือในประเทศที่พัฒนาแล้ว การประกันราคาพืชผลให้ประโยชน์แก่คนที่ไม่จนมากกว่าคนจน เนื่องจากคนไม่จนมักสามารถผลิตผลผลิตได้มากกว่าคนจน

การประกันการว่างงาน (unemployment insurance) เป็นระบบการกระจายความเสี่ยงของแรงงาน ในขณะที่มีงานทำ แรงงานก็จะรับภาระด้วยการจ่ายเงินสมทบ และเมื่อตกงานก็จะได้รับประโยชน์ทดแทนในรูปเงินรายได้หรือประโยชน์อื่นๆ โดยทั่วไปในการวางระบบประกันการว่างงานจะต้องระมัดระวังในเรื่องของความสมดุลระหว่างการขาดแรงจูงใจกับระดับของการให้ความคุ้มครองแก่แรงงาน เนื่องจากการให้เงินทดแทนแก่ผู้ว่างงานนั้นจะส่งผลกระทบต่อแรงจูงใจที่จะทำงานของผู้มีงานทำและการหางานทำของผู้ว่างงานได้

ในประเทศไทยได้จัดให้มีการประกันการว่างงานโดยรวมอยู่ในการประกันสังคม และผู้ประกันตนจะได้รับประโยชน์ทดแทนเมื่อไม่มีงานทำ อีกทั้งยังจัดให้มีการพัฒนาฝีมือแรงงานและจัดหางานใหม่ให้แก่ผู้ประกันตนซึ่งเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจ (formal sector) อย่างไรก็ตาม ยังมีแรงงานอีกจำนวนหนึ่งที่ทำงานในระบบเศรษฐกิจนอกระบบ (informal sector) ซึ่งไม่อยู่ในข่ายการคุ้มครองของระบบประกันการว่างงาน อาทิเช่น แรงงานที่รับจ้างทั่วไปตามแต่จะมีคนจ้าง (เช่น คนงานตัดต้นไม้ คนงานขนของ) แรงงานที่ทำงานในสถานประกอบการที่ไม่ได้มีการประกันสังคมให้แก่ลูกจ้าง (เช่น การทำงานบ้าน หรือการทำงานในโรงงานบางแห่ง) การให้หลักประกันการว่างงานแก่คนเหล่านี้เป็นไปได้ยาก เนื่องจากไม่

⁶ จำแนกตามกรมการประกันภัย

สามารถตรวจสอบได้ว่าเมื่อใดมีงานทำและเมื่อใดที่ว่างงานหรือถ้าตรวจสอบได้ก็ต้องใช้ค่าใช้จ่ายหรือมีต้นทุนที่สูงมาก

— วิธีเฉพาะเหตุการณ์ (*ad hoc*)

ในบางกรณี สังคมอาจให้ความช่วยเหลือผู้ประสบความเสียหายหลังจากเกิดเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งเป็นคราวๆ ไป อาทิเช่น การให้ความช่วยเหลือเมื่อเกิดเหตุการณ์สึนามิ การให้ความช่วยเหลือเมื่อเกิดน้ำป่าไหลหลากและดินถล่ม วิธีการให้ความช่วยเหลือเฉพาะเหตุการณ์แบบนี้อาจอาศัยกลไกต่างๆ ที่สังคมมีและสามารถทำได้ อาทิเช่น กรณีของรัฐบาลอาจอาศัยกลไกทางการเมืองเป็นเครื่องมือในการให้ความช่วยเหลือ

2.3 ความเสี่ยงในชราภาพ

ความเสี่ยงในชราภาพแตกต่างจากความเสี่ยงประเภทอื่นๆ เนื่องจากโดยทั่วไปแล้ว ความชราไม่ใช่เรื่องของความเสี่ยง เพราะเป็นสิ่งที่สามารถรู้ได้อย่างแน่นอนว่าเมื่อใดจะเริ่มเข้าอยู่ในวัยชรา และรู้แน่นอนว่ารายได้จะลดลงจนถึงไม่มีรายได้เมื่อถึงในวัยนั้น ด้วยเหตุนี้ บุคคลทั่วไปจึงต้องเตรียมการต่างๆ เพื่อจัดการกับความชรา วิธีการเตรียมจัดการกับความชราภาพมีหลายรูปแบบ อาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลและตามช่วงอายุ เช่น

การเลือกองค์กรทำงาน บางคนอาจเลือกรับราชการแทนการทำงานในภาคเอกชน เนื่องจากเห็นว่าการรับราชการมีสวัสดิการที่ดีกว่าเมื่อยามเกษียณ เช่น การมีบำเหน็จบำนาญ การสามารถเบิกค่ารักษาพยาบาลได้เมื่อเกษียณ

การมีบุตรหลานพร้อมทั้งปลูกฝังค่านิยมกตัญญูเพื่อให้บุตรหลานดูแลพ่อแม่ยามชรา แนวทางนี้เป็นการรวมความเสี่ยง (*risk pooling*) ระหว่างคน 2 รุ่น หากพ่อแม่เจ็บป่วย ลูกก็จะต้องปรับค่าใช้จ่ายต่างๆ หรืออาจออมลดลงเพื่อนำเงินมาดูแลพ่อแม่ จะเห็นได้ว่าความเสี่ยงที่เกิดขึ้นนี้จะตกทอดไปเรื่อยๆ จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง

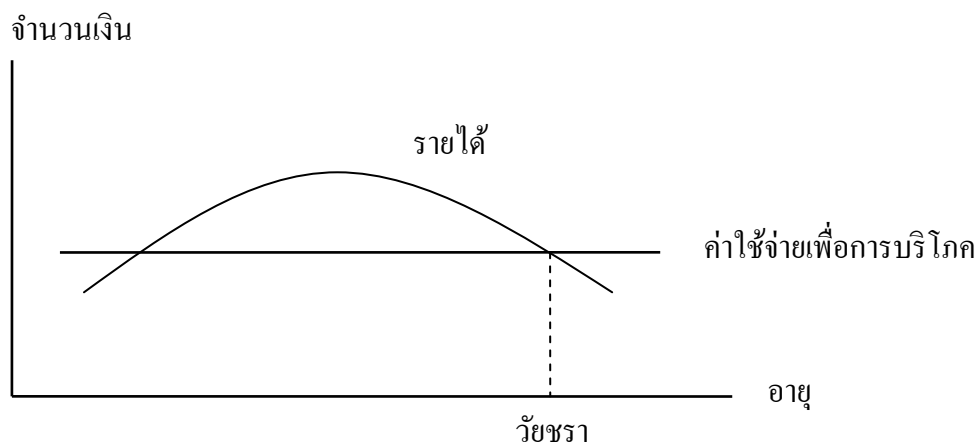
การสะสมทรัพย์สินไว้ใช้ในวัยชรา วิธีนี้เป็นวิธีปฏิบัติของคนทั่วไปโดยอาจสะสมในรูปของเงินสด บ้าน ที่ดิน เป็นต้น การสะสมทรัพย์สินมักเริ่มขึ้นในช่วงตอนกลางของชีวิต เนื่องจากในช่วงต้นของชีวิตรายได้จะต่ำมากและจะเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ จนมีรายได้สูงสุดในตอนกลางของชีวิต หลังจากนั้นก็จะลดลงจนเกือบเท่ากับตอนต้นของชีวิต สาเหตุที่รายได้มีลักษณะเช่นนั้นเนื่องมาจากประสิทธิภาพในการทำงาน โดยในตอนต้นและตอนปลายของชีวิต บุคคลโดยทั่วไปมักมีประสิทธิภาพในการทำงานที่ต่ำกว่าตอนกลางของชีวิต

ขณะที่ค่าใช้จ่ายที่บุคคลใช้จ่ายในตลอดช่วงชีวิต อาทิเช่น ค่าอาหาร ค่ารักษาพยาบาล ค่าท่องเที่ยว ค่านันทนาการต่างๆ นั้น บุคคลโดยทั่วไปพยายามที่จะรักษาระดับการบริโภคให้สม่ำเสมอเพื่อรักษา

มาตรฐานการครองชีพเอาไว้ ความปรารถนาของบุคคลที่จะรักษามาตรฐานการครองชีพด้วยการบริโภคที่สม่ำเสมอ นั้นเรียกว่า consumption smoothing

จากลักษณะรายได้และค่าใช้จ่ายที่ได้กล่าวไป ในช่วงต้นของชีวิต บุคคลจึงมักต้องกู้ยืมเงินเพื่อมาใช้จ่าย เมื่อถึงตอนกลางของชีวิตก็จะมีรายได้มากกว่าค่าใช้จ่าย บุคคลก็จะเริ่มเก็บออมเพื่อนำเงินไปใช้หนี้ที่ได้ก่อไว้เมื่อตอนต้นชีวิต แต่โดยทั่วไปในสังคมไทย ช่วงต้นของชีวิตมักจะได้รับอุปการะในส่วนนี้จากพ่อแม่ ดังนั้น หากเปรียบกับวิถีชีวิตในสังคมไทยก็สามารถกล่าวได้ว่า บุคคลนำเงินให้พ่อแม่เพื่อทดแทนพระคุณ นอกจากนั้น บุคคลยังเก็บออมเพื่อไว้ใช้ในตอนปลายของชีวิต เนื่องจากในช่วงปลายชีวิตรายได้จะลดลงขณะที่ค่าใช้จ่ายยังคงมีอยู่ ช่วงปลายชีวิตนี้บุคคลจะนำเงินออมมาใช้จนถึงสิ้นอายุขัย แนวคิดดังกล่าวนี้เรียกว่า สมมติฐานวงจรชีวิต (life-cycle hypothesis) ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังรูปที่ 2.5

รูปที่ 2.5 สมมติฐานวงจรชีวิต

หมายเหตุ : สมมติให้ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคคงที่ตลอดอายุขัย ในความเป็นจริง ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสามารถเปลี่ยนแปลงขึ้นลงได้ตามความผันผวนและความเสี่ยงที่บุคคลโดยทั่วไปประสบ

ในความเป็นจริงก่อนที่จะถึงวัยชรา บุคคลอาจเจอเหตุการณ์จากความเสี่ยงต่างๆ ทั้งที่ส่งผลให้เกิดความเสี่ยงเล็กน้อยจนถึงความเสี่ยงมาก อาทิเช่น คนในครอบครัวเจ็บป่วยเล็กน้อย หรือทุพพลภาพ หรือเสี่ยงชีวิต หรือไฟไหม้บ้าน ทำให้ต้องนำทรัพย์สินที่สะสมไว้ออกมาใช้เพื่อบรรเทาความเสี่ยงหายที่เกิดขึ้น เมื่อถึงวัยชราทรัพย์สินที่ตั้งใจสะสมไว้อาจมีไม่ถึงระดับที่ตั้งใจไว้ เช่น ตั้งใจว่าจะมีเงินออมไว้ใช้ในวัยชราจำนวน X บาท จึงสะสมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่ระหว่างนั้นอาจเจอเหตุการณ์จากความเสี่ยงต่างๆ จึงทำให้ต้องนำเงินที่สะสมไว้ออกมาใช้ ส่งผลให้เมื่อเกษียณมีเงินไม่ถึงจำนวน X บาท (ที่ต้องการ) เงินออมที่เหลือนี้จึงต่ำกว่าที่คาดการณ์ไว้ซึ่งอาจไม่เพียงพอที่จะใช้ไปตลอดชีวิต นอกจากนั้น บุคคลยังมีความเสี่ยง

จากการมีอายุยืนยาวอีกด้วย หากบุคคลมีอายุยืนยาวมากขึ้นกว่าที่คาดไว้ เงินที่ออมไว้ใช้ในยามชราอาจไม่เพียงพอและก่อให้เกิดปัญหาได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ในวัยชรา นอกเหนือจากมีความเสี่ยงแล้วยังมีความเปราะบางอีกด้วย ความเปราะบางในวัยชราเป็นผลทั้งมาจากความเสี่ยงต่างๆ จำนวนหลายครั้งที่สะสมกันมาตั้งแต่ก่อนวัยชรา และมาจากความเสี่ยงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวัยชราเอง การจัดการกับความเปราะบางในวัยชราจึงแตกต่างจากความเปราะบางด้านอื่นๆ

ตารางที่ 2.2 ลักษณะครอบครัวของประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ปี 2529 และ 2545

ลักษณะครอบครัว	จำนวน (คน)		ร้อยละ	
	2529	2545	2529	2545
1) 1 รุ่น	511,121	1,392,256	17.37	22.67
1.1) สามี-ภรรยา	335,423	880,469	11.40	14.33
1.1.1) สามี-ภรรยา	321,215	838,947	10.92	13.65
1.1.2) สามี-ภรรยา และคนนอก	14,208	41,522	0.48	0.68
1.2) ญาติพี่น้อง	36,379	104,513	1.23	1.70
1.2.1) ญาติพี่น้อง	36,328	103,536	1.23	1.68
1.2.2) ญาติพี่น้อง และเพื่อน	51	977	0.00	0.02
1.3) อยู่คนเดียว	138,804	403,235	4.72	6.57
1.4) อยู่กับเพื่อน	516	4,040	0.02	0.07
2) 2 รุ่น	790,175	1,443,451	26.86	23.50
2.1) พ่อ แม่ ลูก	517,678	877,886	17.60	14.29
2.1.1) พ่อ แม่ ลูก	482,130	795,892	16.39	12.96
2.1.2) พ่อ แม่ ลูก และคนนอก	35,549	81,994	1.21	1.33
2.2) พ่อ ลูก	56,853	148,641	1.93	2.42
2.2.1) พ่อ ลูก	53,513	127,504	1.82	2.08
2.2.2) พ่อ ลูก และคนนอก	3,340	21,137	0.11	0.34
2.3) แม่ ลูก	215,644	416,924	7.33	6.79
2.3.1) แม่ ลูก	171,898	321,289	5.84	5.23
2.3.2) แม่ ลูก และคนนอก	43,746	95,635	1.49	1.56

ลักษณะครอบครัว	จำนวน (คน)		ร้อยละ	
	2529	2545	2529	2545
3) 3 รุ่น	1,382,166	2,569,900	46.98	41.84
3.1) พ่อ แม่ ลูก หลาน	592,447	1,236,206	20.14	20.12
3.1.1) พ่อ แม่ ลูก หลาน	568,675	1,153,338	19.33	18.77
3.1.2) พ่อ แม่ ลูก หลาน และคนนอก	23,772	82,868	0.81	1.35
3.2) พ่อ ลูก หลาน	546,145	739,814	18.56	12.05
3.2.1) พ่อ ลูก หลาน	488,915	593,197	16.61	9.66
3.2.2) พ่อ ลูก หลาน และคนนอก	57,230	146,617	1.95	2.39
3.3) แม่ ลูก หลาน	243,574	593,880	8.28	9.67
3.3.1) แม่ ลูก หลาน	234,826	529,405	7.98	8.62
3.3.2) แม่ ลูก หลาน และคนนอก	8,748	64,475	0.30	1.05
4) 3 รุ่นขึ้นไป	38,042	88,941	1.29	1.45
5) ขาดรุ่นกลาง	220,760	647,516	7.50	10.54
5.1) ปู่ / ย่า / ตา / ยาย หลาน	212,938	630,764	7.23	10.27
5.1.1) ปู่ / ย่า / ตา / ยาย หลาน	198,616	563,855	6.74	9.18
5.1.2) ปู่ / ย่า / ตา / ยาย หลาน และคนนอก	14,322	66,909	0.49	1.09
5.2) ทวด ปู่และ/หรือย่าและ/หรือตาและ/หรือยาย หลาน	7,822	16,752	0.27	0.27
5.2.1) ทวด ปู่ / ย่า / ตา / ยาย หลาน	7,257	15,388	0.25	0.25
5.2.2) ทวด ปู่ / ย่า / ตา / ยาย หลาน และคนนอก	565	1,364	0.02	0.02
รวมทั้งหมด	2,942,264	6,142,065	100.00	100.00

ที่มา: จำนวนจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี 2529 และ 2545

หมายเหตุ : คนนอก หมายถึง ญาติพี่น้องและคนที่ไม่ใช่ญาติ

เครื่องหมาย / แทน และ/หรือ

ในปัจจุบัน ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเสี่ยงและความเปราะบางของผู้สูงอายุเริ่มมีมากขึ้น (สัดส่วนคนชราที่อยู่คนเดียวหรือไม่ได้อยู่กับลูกหลานมีเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5.02 ในปี 2529 เป็นร้อยละ 8.53 ในปี 2545 (ตารางที่ 2.2) สังคมอาจมีความเห็นตรงกันว่าเป็นสิ่งที่รับไม่ได้หากคนแก่ต้องตกอยู่ในฐานะที่ไม่สามารถเลี้ยงดูตัวเองได้หรืออดตาย และจำเป็นที่รัฐจะต้องเข้ามาช่วยเหลือดูแล วิธีที่รัฐสามารถให้ความช่วยเหลือได้นั้นจำแนกได้เป็น 2 แบบตามเวลาที่จัดการ คือ ex ante และ ex post ดังนี้

2.3.1 วิธีการจัดการแบบ *ex ante*

ตัวอย่างวิธีการจัดการแบบ *ex ante* ได้แก่ ระบบบำนาญ (pension) ซึ่งมีแนวคิดที่ว่าทุกคนมีสิทธิที่จะมีมาตรฐานการครองชีพในระดับหนึ่งในยามชรา มาตรฐานดังกล่าวเป็นมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำที่รัฐได้ให้หลักประกันแก่ทุกคนว่าเมื่อถึงวัยชราบุคคลจะพอประทังชีวิตอยู่ได้และไม่ตกกระท่ำลำบากไปกว่าหลักประกันที่ให้ไว้

ระบบบำนาญที่รัฐจัดให้นี้อาจทำลายความสัมพันธ์ทางครอบครัวลงได้ เนื่องจากลูกหลานอาจเห็นว่ารัฐบาลได้ช่วยเหลือพ่อแม่เมื่อยามชราแล้ว คนจึงไม่จำเป็นต้องช่วยเหลืออีก แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ทุกสังคมมีความเห็นว่าคนชราควรได้รับสวัสดิการขั้นต่ำที่สามารถยังชีพตามมาตรฐานได้ หากไม่เป็นตามนั้น สังคมจะรู้สึกสะเทือนใจและรับไม่ได้ที่จะเห็นคนชราตกกระท่ำลำบาก

โดยทั่วไป มาตรการเตรียมจัดการมักก่อให้เกิดปัญหา *moral hazard* เนื่องจากมาตรการต่างๆ ที่ออกมาจะไปเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล โดยทำให้บุคคลไม่เตรียมการล่วงหน้าเพื่อจัดการกับความเสี่ยงในชราภาพ อาทิเช่น ทำให้การออมของคนเพื่อเตรียมไว้ใช้ในวัยชราลดลง ในสหรัฐอเมริกา มีการศึกษาพบว่าระบบประกันสังคมของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาที่มีมาตรการให้บำนาญแก่คนอเมริกันนั้นได้ลดอัตราการออมของคนอเมริกันลง (Feldstein, 2005) หากการออมของคนลดลงจะก่อให้เกิดภาวะต่อภาษีแนวทางหนึ่งที่รัฐจะทำได้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวคือการบังคับให้ทุกคนออมและรัฐจ่ายเงินคืนให้เมื่อคนๆ นั้นอยู่ในวัยชรา วิธีการดังกล่าวสามารถทำได้ 2 แบบคือ

— ระบบการกำหนดเงินสมทบ (*defined contribution*)

เมื่อบุคคลออมหรือส่งเงินสมทบถึงระดับที่ระบบกำหนด ระบบจะจ่ายเงินให้ตามที่ได้จ่ายไว้ ตามระบบนี้ บุคคลที่มีรายได้มากก็จะได้รับเงินมากเมื่อยามเกษียณ ขณะที่บุคคลที่มีรายได้น้อยก็จะได้รับเงินน้อยเมื่อยามเกษียณ

— ระบบการกำหนดผลประโยชน์ (*defined benefit*)

เมื่อบุคคลออมหรือส่งเงินสมทบถึงระยะเวลาที่กำหนด ระบบจะจ่ายเงินให้ตามที่ได้ระบุไว้เป็นจำนวนเท่ากันทุกคน โดยไม่สนใจว่าบุคคลนั้นออมเงินไว้ในระบบเท่าใด ระบบนี้เป็นการโอนเงินจากคนรวยสู่คนจนบางส่วน จำนวนเงินที่กำหนดไว้นั้นจำเป็นที่จะต้องปรับเพื่อให้สอดคล้องกับมาตรฐานการครองชีพที่เพิ่มขึ้น ตัวอย่างระบบบำนาญแบบนี้ได้แก่ ระบบประกันสังคม ที่จัดให้ผู้ประกันตนได้รับบำนาญหรือบำนาญในกรณีชราภาพเมื่อมีอายุครบ 55 ปีบริบูรณ์ และเมื่อสถานะสภาพความเป็นผู้ประกันตนสิ้นสุดลง หรือทุพพลภาพ หรือเสียชีวิต โดยได้รับเงินตามสัดส่วนของค่าจ้าง⁷

⁷ ประกันสังคมมีลักษณะเฉพาะของ *defined contribution* ในกรณีที่ผู้ประกันตนเริ่มส่งเงินสมทบเมื่ออายุมากแล้ว และเมื่อเกษียณอายุยังส่งเงินไม่ครบ 15 ปี ซึ่งทำให้ไม่มีสิทธิรับบำนาญ จำนวนผู้ประกันตนประเภทนี้มีจำนวนน้อย

การจำแนกข้างต้นเป็นการจำแนกโดยพิจารณาสิทธิที่ระดับบุคคลจะได้รับซึ่งเป็นการพิจารณาในระดับจุลภาค (micro) แต่หากพิจารณาการบริหารจัดการการเงินเกี่ยวกับแหล่งที่มาของเงินที่รัฐจะจ่ายให้แก่คนเมื่อยามเกษียณแล้ว ถือว่าเป็นการพิจารณาในระดับมหภาค (macro) ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 ระบบคือ

fully funded

ระบบนี้เปรียบเสมือนแนวคิดที่บุคคลในวัยทำงานได้เตรียมออมเงินไว้ใช้ในยามชรา กล่าวคือ ตามระบบนี้บุคคลและรัฐบาลจะเตรียมเงินออมไว้ล่วงหน้าให้แก่บุคคลเมื่อยามเกษียณ เมื่อถึงเวลาที่บุคคลนั้นเกษียณ รัฐก็จะนำเงินที่ได้เตรียมไว้ล่วงหน้าจ่ายให้แก่เขา ตัวอย่างของระบบนี้ได้แก่ กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.) และประกันสังคม

pay-as-you-go

ระบบนี้เปรียบเสมือนแนวคิดที่ให้ลูกหลานเลี้ยงดูพ่อแม่ โดยมีรัฐบาลทำหน้าที่เป็นผู้เก็บเงินจากลูกหลานไปให้พ่อแม่ กล่าวคือ รัฐบาลเป็นผู้เก็บภาษีจากลูกหลานซึ่งอยู่ในวัยทำงาน เงินภาษีที่รัฐเก็บได้ดังกล่าวนี้รัฐจะนำไปให้แก่คนชรา ระบบนี้จะสร้างภาระแก่รัฐบาลมากหากจำนวนคนชราที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างของระบบแบบนี้ได้แก่เงินงบประมาณที่กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้รับเพื่อจ่ายให้แก่สถานสงเคราะห์คนชรา หรือระบบบำเหน็จบำนาญแบบเดิมก่อนที่จะมี กบข. ที่รัฐได้ตั้งงบประมาณเป็นรายปีตามการคำนวณขอของผู้รับเกษียณอายุในปีนั้นๆ โดยไม่มีการกันเงินสำรองไว้ล่วงหน้า

2.3.2 วิธีการจัดการแบบ ex post

ตัวอย่างวิธีการจัดการแบบ ex post ได้แก่ การสงเคราะห์เป็นกรณีๆ ไป เป็นการให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าหลังจากที่เกิดเหตุการณ์พบคนชราที่ตกอยู่ในฐานะเป็นคนยากไร้ (ดูข้อ 2.5.2) โดยรัฐจะพิจารณาเป็นคราวๆ หรือเป็นกรณี หากพิจารณาแล้วเห็นควรที่จะให้ความช่วยเหลือ รัฐก็จะจ่ายเงินแก่คนชรา นั้น การจัดการตามวิธีนี้คนชราไม่จำเป็นต้องออมไว้ล่วงหน้า

2.4 ความประมาท

ความเสี่ยงสามารถเกิดขึ้นได้แก่คนทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนจนหรือคนรวย ดังนั้น มนุษย์จึงต้องมีมาตรการต่างๆ เพื่อป้องกันและเตรียมจัดการกับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น แต่มาตรการต่างๆ เหล่านี้คนรวยสามารถมีได้มากกว่าคนจน เนื่องจากการป้องกันและเตรียมจัดการล่วงหน้าแล้วแต่ต้องใช้ทรัพยากรไม่มากนักน้อย อาทิเช่น การป้องกันไฟไหม้โดยการสร้างบ้านตึกแทนบ้านไม้ในสมัยก่อน การซื้อประกันสุขภาพหรือประกันอุบัติเหตุเพื่อเตรียมการจัดการกับโรคร้ายไข้เจ็บหรืออุบัติเหตุที่จะเกิดขึ้น หรือการเก็บออมเงินไว้ใช้จ่ายในกรณีฉุกเฉินต่างๆ มาตรการการเตรียมล่วงหน้า คนรวยย่อมสามารถทำได้มากกว่าคนจน เนื่องจากคนจนไม่มีกำลังทรัพย์เพียงพอที่จะเตรียมการได้หรือไม่สามารถลงทุนล่วงหน้าได้ เมื่อเกิดความ

เสี่ยงขึ้น คนจนจึงต้องจัดการกับความเสี่ยงต่างๆ หลังเหตุการณ์และอาจไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ด้วยเหตุนี้คนจนจึงมีความเปราะบาง หรือแม้แต่คนที่ไม่จนแต่อยู่ใกล้เส้นความยากจนก็มีความเปราะบางที่ฐานะตัวเองอาจถูกระทบกระเทือนได้

ความเปราะบางไม่ได้มาจากการที่บุคคลมีกระแสรายได้ไม่เพียงพอเพียงอย่างเดียว แต่ยังมาจากการที่บุคคลไม่มีเงินหรือไม่มีสินทรัพย์ (ในครอบครอง) ที่จะนำมาใช้จัดการกับความเสี่ยงได้ เมื่อเกิดเหตุการณ์จากความเสี่ยงจึงไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ หากพิจารณาจากรูปที่ 2.2 จะเห็นได้ว่ากลุ่มคน 2 กลุ่มล่างจัดได้ว่าเป็นคนเปราะบาง

2.5 ความยากไร้

ความยากไร้เกี่ยวข้องกับความยากจนในระยะยาว ดังนั้นเนื้อหาในส่วนนี้จะกล่าวถึงความยากจนก่อน หลังจากนั้นจึงจะกล่าวถึงความยากไร้ในลำดับถัดไป

2.5.1 ความยากจน

ความยากจนที่จะกล่าวถึงนี้เป็นความยากจนในเชิงเศรษฐกิจ (economic dimension) ซึ่งพิจารณาจากฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลว่ามีรายได้เพียงพอกับการดำรงชีพตามมาตรฐานขั้นต่ำหรือไม่ การวัดความยากจนในเชิงเศรษฐกิจสามารถจำแนกได้เป็น 2 แบบคือ

- 1) การวัดความยากจนเชิงสัมพัทธ์ (relative poverty) เป็นการวัดความยากจนโดยใช้การเปรียบเทียบมาตรฐานการดำรงชีวิตของคนกับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของสังคมโดยเฉลี่ยหรือที่เรียกว่าเป็นการวัดความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ (income inequality)
- 2) การวัดความยากจนเชิงสัมบูรณ์ (absolute poverty) เป็นการเปรียบเทียบรายได้หรือค่าใช้จ่ายของคนกับเส้นความยากจนในปีที่สำรวจ ผู้ที่จัดว่าเป็นคนจนคือคนที่มีรายได้หรือค่าใช้จ่ายในปีที่สำรวจต่ำกว่าเส้นความยากจน ตัวอย่างเช่น คนจนในปี 2547 คือผู้ที่มีรายได้หรือค่าใช้จ่ายในปี 2547 ต่ำกว่าเส้นความยากจนของปี 2547

เส้นความยากจน (poverty line) เป็นเส้นที่แสดงถึงค่าใช้จ่ายตามความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำในการบริโภคอาหารและสินค้าอื่นที่ไม่ใช่อาหาร⁹ เส้นความยากจนจะผันแปรไปตามกาลเวลา ตามมาตรฐานการครองชีพที่เปลี่ยนแปลงไป ในประเทศไทยหน่วยงานที่ทำหน้าที่คำนวณและเผยแพร่ข้อมูลเส้นความยากจนคือสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ในปี 2547 เส้นความยากจนของ

⁸ รายได้ที่กล่าวถึงนี้ครอบคลุมทั้งรายได้ที่เป็นตัวเงินและรายได้ที่ไม่ใช่ตัวเงิน ตัวอย่างของรายได้ที่เป็นตัวเงินได้แก่ เงินเดือนที่ได้รับแต่ละเดือน รายได้จากการขายพืชผลทางการเกษตร เป็นต้น ส่วนรายได้ที่ไม่ใช่ตัวเงินได้แก่ อาหารที่สามารถหาได้ตามธรรมชาติ เป็นต้น

⁹ สินค้าอื่นที่ไม่ใช่อาหาร ประกอบด้วย 9 หมวดด้วยกันคือ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เชื้อเพลิงและแสงสว่าง เครื่องใช้ประจำวัน ยาและคำรักษาโรค ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล ค่าขนส่ง ค่าใช้จ่ายสื่อสารคมนาคม และค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา

ไทยอยู่ที่ระดับ 1,242 บาทต่อคนต่อเดือน หรือกล่าวได้ว่าค่าใช้จ่ายตามความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำในการบริโภคทั้งอาหารและสินค้าอื่นที่ไม่ใช่อาหารของแต่ละคนในปี 2547 เฉลี่ยเท่ากับ 1,242 บาทต่อเดือน คนที่มีรายได้หรือค่าใช้จ่ายในปี 2547 เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 1,242 บาทจัดเป็นคนจนในปี 2547 อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริง การจัดว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้นเป็นคนจนหรือไม่ จะพิจารณารายได้หรือค่าใช้จ่ายของคนๆ นั้นกับเส้นความยากจนของเขาเองในปีที่ทำการสำรวจ

การใช้ข้อมูลรายได้หรือค่าใช้จ่ายเป็นตัวเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนเพื่อหาจำนวนคนจนนั้นจะให้ผลที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากรายได้ของบุคคลโดยทั่วไปมีความผันผวนมากพอสมควร (อย่างน้อยก็มากกว่าค่าใช้จ่าย) ยิ่งหากมีกลไกทางด้านสินเชื่อที่ดีพอในระบบเศรษฐกิจนั้นๆ รายจ่ายก็จะยิ่งผันผวนน้อยตามข้อกล่าวอ้างที่ว่า บุคคลจะพยายามรักษาระดับการบริโภคไว้ (consumption smoothing argument) ด้วยเหตุนี้ โดยทั่วไปจำนวนคนจนที่วัดโดยใช้รายได้เป็นตัวเปรียบเทียบจึงมีจำนวนมากกว่าการใช้ค่าใช้จ่ายเป็นตัวเปรียบเทียบ ในปี 2547 จำนวนคนจนที่วัดโดยใช้รายได้มีจำนวน 7,079,000 คน ขณะที่จำนวนคนจนที่วัดโดยใช้ค่าใช้จ่ายมีจำนวน 7,018,600 คน (สศช., 2547)

สำหรับการศึกษาคณจนและคนยากไร้ในครั้งนี้วัดโดยใช้มิติความยากจนเชิงสัมบูรณ์และใช้รายได้เป็นตัวเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนแทนการใช้ค่าใช้จ่าย เนื่องจากรายได้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเสี่ยงของบุคคลได้ดีกว่าค่าใช้จ่าย คนจนในมิติด้านรายได้จึงหมายถึงคนที่มีรายได้ในปีที่สำรวจต่ำกว่าเส้นความยากจน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คนจนคือคนที่มีรายได้ในปีที่สำรวจไม่เพียงพอที่จะใช้จ่ายเพื่อซื้ออาหารและสินค้าจำเป็นพื้นฐานขั้นต่ำ

ความยากจนที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นการวัดความยากจนของคนในสถานการณ์ขณะหนึ่งๆ และในช่วงเวลาที่ทำการสำรวจเท่านั้น มิใช่การวัดความยากจนในสถานการณ์ที่ถาวร กล่าวคือคนจนในปีนี้อาจไม่ได้หมายถึงคนจนตลอดไป คนจนในปีนี้อาจไม่เป็นคนจนในปีหน้า หากต้องการทราบว่าในปีหน้าหรือปีถัดไป บุคคลคนนั้นจะเป็นคนจนหรือไม่ จะต้องพิจารณาระดับรายได้หรือค่าใช้จ่ายของเขาในปีที่สนใจเทียบกับเส้นความยากจนในปีนั้นๆ

2.5.2 คนจนทั่วไปและคนยากไร้

คนจนสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

- 1) **คนจนทั่วไป** หมายถึงคนที่มีรายได้ในปัจจุบันต่ำกว่าเส้นความยากจน แต่อาจยังมีความหวังที่จะหลุดพ้นจากความยากจน กลุ่มคนประเภทนี้จะเข้าออกจากความยากจน กล่าวคือ ในปีนี้เป็นคนจน แต่ในปีหน้าอาจไม่เป็นคนจน
- 2) **คนยากไร้** หมายถึงคนจนที่มีรายได้ในปัจจุบันต่ำกว่าเส้นความยากจน อีกทั้งในอนาคตก็ไม่มีทางที่จะหลุดพ้นจากความยากจนได้ สาเหตุที่เขาเป็นคนยากไร้ก็เนื่องมาจากการขาดขีด

ความสามารถที่จะหารายได้ซึ่งอาจมาจากชราภาพ ทูพพลภาพ หรือมีภาระครอบครัวสูง เช่น อาจมีเด็กหรือคนชราหรือผู้ป่วยเรื้อรังและรุนแรงอยู่ในครอบครัว หรือไม่เป็นที่ต้องการของ ตลาดแรงงาน ขาดทรัพย์สินที่จะไปลงทุน อยู่ท้องที่ห่างไกลทุรกันดารไม่สามารถส่งผลผลิตมา ขายได้ เป็นต้น คนยากไร้ส่วนใหญ่ไม่สามารถกู้เงินมาเพื่อให้สามารถหลุดพ้นจากความ ยากจนได้ เนื่องจากไม่มีผู้ให้กู้ เพราะผู้ให้กู้ต่างมองว่าไม่มีทางที่บุคคลคนนั้นจะจ่ายเงินกู้ ได้

คนยากไร้จำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ 1) คนยากไร้ที่ยังสามารถทำงานได้ หากทางการหางาน ให้แก่คนกลุ่มนี้ทำหรือให้สินทรัพย์เพื่อเป็นทุน เช่น โครงการเอื้ออาทรต่างๆ ก็อาจจะทำให้เขาสามารถขยับ ฐานะความเป็นอยู่ขึ้นมาได้ และ 2) คนยากไร้ที่ไม่มีทางขยับฐานะ ตัวอย่างของคนกลุ่มนี้ที่เห็นได้เด่นชัด ที่สุดคือ คนชรา คนทุพพลภาพทางร่างกาย คนที่มีภาระค่าใช้จ่ายสูงซึ่งอาจเนื่องมาจากมีบุตรหลานมาก หรือคนในครอบครัวเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง เป็นต้น

การให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสมแก่คนจนทั่วไปและคนยากไร้จึงแตกต่างกัน แม้แต่ในกรณีที่เป็น คนยากไร้เหมือนกันแต่หากเป็นคนยากไร้ที่ยังสามารถทำงานได้ แนวทางการให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสม นั้นก็ยังแตกต่างกับคนยากไร้ที่ไม่มีทางขยับฐานะ

บทที่ 3

ความเสี่ยงและความเปราะบางในบริบทของสังคมไทย: การศึกษาเชิงคุณภาพ

การประเมินความเสี่ยงและความเปราะบางในบริบทของสังคมไทย ใช้วิธีการระดมสมองจากประชาชนกลุ่มต่างๆ ตั้งแต่เยาวชนถึงผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ประกอบอาชีพต่างๆ พระ ข้าราชการ และผู้ใหญ่บ้าน ตามรายชื่อในภาคผนวก การระดมสมองครอบคลุม 3 จังหวัดใน 3 ภาค คือ จังหวัดนนทบุรีในภาคกลาง จังหวัดเชียงใหม่ในภาคเหนือ และจังหวัดขอนแก่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการระดมสมองในสามจังหวัด ผู้เข้าร่วมเห็นว่า ความเสี่ยง คือ ความไม่แน่นอน ไม่มั่นคง ไม่มั่นคง ไม่พร้อม ไม่มีมาตรฐาน สภาพที่หมิ่นเหม่ต่อการเปลี่ยนแปลง โรคภัยไข้เจ็บ ไม่ปลอดภัยในชีวิตประจำวัน โจทย์โหมย ภัยแล้ง ภัยรุนตืด โทรทัศน์หรือสื่อ พ่อแม่ไม่สอนลูก สังคมอ่อนแอ สัมพันธธรรม ส่วนความเปราะบาง คือ ความเสี่ยงที่นำไปสู่ความไม่เข้าใจกัน ความสับสน ความรุนแรง ความขัดแย้ง สภาพที่อ่อนไหวพร้อมที่จะนำไปสู่สิ่งต่างๆ มีความใกล้เคียงกับความเสี่ยง ยิ่งเปราะบางยิ่งเสี่ยง

โดยสรุปความเสี่ยงสามารถจำแนกได้เป็น ความเสี่ยงที่เกิดจากธรรมชาติ และความเสี่ยงที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ความเสี่ยงที่คนไทยตระหนักส่วนใหญ่เป็นความเสี่ยงที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ และเป็นความเสี่ยงในระดับปัจเจกมากกว่าระดับชุมชน โดยเฉพาะความเสี่ยงที่เกิดแก่เด็กและเยาวชนในปัจจุบัน ข้อสรุปของความเสี่ยงและความเปราะบางในความคิดของคนไทยสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 3.1 และ ตารางที่ 3.2

ตารางที่ 3.1 ความเสี่ยงและความเปราะบางในระดับบุคคล

ประเภทของความเสี่ยง	ลักษณะของความเปราะบาง
ภัยธรรมชาติ	น้ำท่วม ดินถล่ม เสียชีวิตและทรัพย์สิน
อาหารที่บริโภค	อาหารมีสารเคมี อาหารไม่สะอาด ผักปลอดสารพิษไม่มีมาตรฐาน ประชาชนถูกหลอก สารเคมีไหลลงแม่น้ำ ลำคลอง ทำให้สัตว์น้ำมีพิษตกค้าง สารพิษตกค้างใน โค ไก่ และหมู
อุบัติเหตุ	อุบัติเหตุมอเตอไซค์ทำให้เป็นอัมพาตตั้งแต่เด็ก ในจังหวัดนนทบุรีมีแก๊งค์ซึ่งมอเตอไซค์ที่มักก่ออุบัติเหตุให้คนในสังคม จนอาจถึงขั้นพิการหรือเสียชีวิต การโดยสารรถประจำทางสาธารณะ คนขับไม่มีคุณภาพ การเบรก กระทันหันทำให้ล้ม เอ็นขาด พิกัดเกิดความลำบากในการดำรงชีวิต

ประเภทของความเสียหาย	ลักษณะของความเปราะบาง
เจ็บป่วย	<p>โรคเอดส์ โรคฉี่หนู ไข้หวัดนก อากาศภูมิแพ้ ผื่นคัน ไข้หวัดนก ไข้เลือดออก สูญเสียรายได้ และอาจเสียชีวิต โรคเอดส์ทำให้ครอบครัวแตกแยก เด็กขาดคนดูแล ผู้ขายแรงงานไม่มีสวัสดิการใดๆ ถ้าเจ็บป่วยก็ขาดรายได้ การรักษาพยาบาลแบบไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน ได้รับการผ่าตัดหัวใจ เมื่อมี สวัสดิการของข้าราชการแต่ถ้าใช้ 30 บาท ไม่ได้รับการผ่าตัด</p>
สูงอายุ	<p>ตามองไม่เห็น อ่านฉลากยาไม่ชัด กินยาผิด สุขภาพจิตเสียเพราะถูกทอดทิ้ง รายจ่ายมากกว่ารายได้ ขาดการดูแล โดยเฉพาะผู้สูงอายุดั้งเดิมในชุมชน ขาดทรัพยากร (เงินและ เวลา) ในการเข้าสมาคม เกิดโรคเรื้อรัง (โดยเฉพาะเบาหวาน ความดันสูง หัวใจ) ไม่มีคนดูแล สวัสดิการรักษายาของลูกที่เป็นข้าราชการต้องจ่ายก่อน คนแก่ ยากจนไม่มีเงินจ่ายล่วงหน้าบางกรณีลูกเบิก แต่ไม่กินเงิน สูงอายุย้ายถิ่นไม่มีหลักฐานใดๆ อยู่หลังวัด (นนทบุรี) ไม่มีสิทธิ รักษายาบาล</p>
ความเสี่ยงทางสังคมต่อเยาวชน	<p>การใช้โทรศัพท์มือถือก่อให้เกิดพฤติกรรมเสี่ยงตามมา เช่น นัดกัน ไปทำผิด แข่งรถ มีเพศสัมพันธ์ สร้างปัญหาสังคมและตกเป็นกลุ่มเปราะบาง สื่อโทรทัศน์เข้าถึงห้องนอนแต่พ่อแม่เข้าไม่ถึง เด็กเรียนหนังสือไกลบ้าน ต้องอยู่หอพัก ทำให้เกิดพฤติกรรมไม่เหมาะสม ติดยาเสพติด ท้องไม่พึงประสงค์ การทำแท้ง อุบัติเหตุมอเตอร์ไซด์ เรียนจบไม่มีงานทำ พังยาเสพติด ประพฤติดนไม่เหมาะสมทำให้ตกงาน เป็นภาระ ขาดรายได้ อาจนำไปสู่ การลักขโมยและปัญหาอาชญากรรม เด็กชนบทมีพฤติกรรมแย่งเมื่อมาเรียนหนังสือในเมือง ขาดการดูแลจากผู้ปกครอง ติดเพื่อนเป็นปัญหารวมกลุ่มอันธพาล เลียนแบบเพื่อนในการบริโภค ครอบครัวละเลยลูกหลานทำให้มีปัญหา ยาเสพติดและการมีเพศสัมพันธ์ โดยขาดการยั้งคิดและขาดความรู้ การมั่วสุมในเขตอุทยานสาธารณะ การให้เด็กอายุน้อยอยู่หอพัก มีปัญหาเด็กหนีเรียน มีเพศสัมพันธ์จนอาจ สร้างปัญหา และต้องออกจากโรงเรียนในที่สุด ไม่มีสารวัตรนักเรียน เกิดการรวมตัวกันที่หน้าชุมชนและก่ออาชญากรรม</p>
ปัญหาครอบครัว	ถูกทำร้าย (domestic violence)

ประเภทของความเลียง	ลักษณะของความเปราะบาง
ปัญหาสังคม	<p>ครอบครัวขยาย ที่พักอาศัยคับแคบ ต้องทำกิจกรรมทุกอย่างร่วมกัน เสียสุขภาพจิต เด็กอาจเรียนรู้สิ่งที่ไม่ใหญ่ทำก่อนวัยอันควร เกิดปัญหาเด็กถูกทอดทิ้งและโรคเอดส์ พ่อเลียงข่มขืนลูกเลียง</p> <p>ถูกหลอกสืบเนื้อประดาตัว</p> <p>ถูกข่มขืน รังแก ทำร้าย</p> <p>ค้ำมนุษย์</p> <p>ล่วงละเมิดทางเพศ เด็กและสตรีผู้มีความอ่อนแอถูกล่วงละเมิดทั้งในและนอกรอบครัว ในโรงเรียน ที่ทำงาน และระหว่างเดินทาง</p> <p>ครอบครัวขาดการสื่อสารและดูแลกัน พ่อแม่คั้นรนทำงานทิ้งลูกให้อยู่บ้านไม่ได้รับการอบรม เปราะบางต่อปัญหาของวัยรุ่นทุกประเภท เช่น เกมส์ ยาเสพติด เพศสัมพันธ์</p> <p>ค่าใช้จ่ายเพิ่ม โดยเฉพาะค่าโทรศัพท์</p> <p>กลุ่มออมทรัพย์ล้ม กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ขเงินหนี ชาวบ้านสูญเสียเงินออม คนที่กู้ไม่ยอมส่งเงินต่อ</p>
การย้ายถิ่นต่อเนื่อง	<p>เด็กที่ติดตามพ่อแม่มาทำงานก่อสร้าง ขาดการดูแล และไม่ได้รับการศึกษา ต้องกลายเป็นเด็กเร่ร่อน ก่อปัญหาลักขโมย มีบุตรไม่พึงประสงค์และตกอยู่ในภาวะยากจน</p>
ผลผลิตทางการเกษตร	<p>ผลผลิตต่อไร่ต่ำ รายได้ไม่พอค่าใช้จ่าย สูญเสียที่ดินเพราะรายได้ต่ำ เป็นหนี้</p>
การพัฒนาทางเศรษฐกิจ	<p>ทุกคนต้องแข่งขัน ทำงานเพื่อสนองความต้องการใช้จ่าย ไม่มีเวลาสอนลูกหลาน เมาให้ลูกเห็น ทะเลาะกันให้เด็กเห็น ใช้ภาษาที่รุนแรงในบ้าน ขยายบริการทางเพศเพื่อหารายได้เพิ่มเติม</p> <p>ใหญ่เห็นแก่ได้ไม่สนใจปัญหาสังคม</p>
ถูกเจ้าหน้าที่รัฐกดดันแก่ง	<p>ตัวอย่าง เจ้าหน้าที่รัฐแอบเอายาเสพติดใส่กระเป๋า ทำให้ลูกตำรวจจับและต้องต่อสู้คดี สูญเสียทรัพย์จำนวนมาก</p>
ความไม่ชัดเจนของนโยบายรัฐ	<p>เช่น การให้เบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุยากจนไม่ได้เบี้ยยังชีพ แต่ไม่ยากจนกลับได้เบี้ยยังชีพ การช่วยเหลือผู้ติดเชื้อเอช ไอ วีว่าอยู่ในความรับผิดชอบของพมจ.หรือเทศบาล ทำให้ผู้ติดเชื้อถูกโอนไปมาไม่ได้รับการช่วยเหลือ</p>

ตารางที่ 3.2 ความเสี่ยงและความเปราะบางในระดับชุมชน

ประเภทของความเสี่ยง	ลักษณะของความเปราะบาง
ภัยธรรมชาติ	น้ำท่วม ดินถล่ม ไร้ที่อยู่อาศัย สูญเสียทรัพย์สิน น้ำท่วม ทูเรียนตายเกือบหมด ชาวบ้านสิ้นหวัง สูญเสีย
สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ	น้ำเสีย น้ำพองปลาตาย ชาวบ้านนำไปทำปลาขาย คุณภาพชีวิตเสื่อมเสีย (นนทบุรี) กองขยะขนาด 200 ไร่ ชาวบ้านต้องเสียบ่อและเป็นภูมิแพ้ ชุมชนแออัด สิ่งแวดล้อมเสีย สังคมมีปัญหา
การพัฒนาทางเศรษฐกิจ	การพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบขาดการวางแผนมีผลกระทบต่อความ เปราะบางของชุมชน เช่น การขยายตัวของเมืองแบบขาดแผนการพัฒนา มี การขยายพื้นที่หมู่บ้านจัดสรร มีการขุดบ่อดินทรายจนดินถล่ม มีการไล้เรือ ที่ชุมชนแออัด เกิดความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างคนรวยที่ย้ายเข้ามาอยู่ ใหม่ (นนทบุรี) คนดั้งเดิมที่ยากจนลงเพราะขายที่ดินและขาดอาชีพเดิม ขยะล้นเมือง มีมลพิษทางอากาศ ความขัดแย้งในการใช้ดินและน้ำ ขาดการวางแผนเมือง ทำให้น้ำท่วม มีการรुकล้ำที่สาธารณะ น้ำเสียจากโรงแรม ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อมแย่ง ภาคเกษตรอยู่ไม่ได้ ไล้เรือที่ชลประทานและที่ริมทางรถไฟ ต้องย้ายถิ่นฐาน
การศึกษาไม่สอดคล้องกับชุมชน	สร้างคนให้เป็นลูกจ้าง แยกคนออกจากชุมชน การแข่งขันทางการศึกษา และระบบการศึกษาไม่สร้างภูมิคุ้มกันด้านจิตใจในการเผชิญกับความ ผิดหวัง ทำให้มีเด็กกระโดดตึกตาย ขาดแรงงานภาคเกษตร ผู้สูงอายุทำงานหนักขึ้น การเปิดเทอมแบบสองภาคการศึกษา ทำให้ครัวเรือนเกษตรขาดแรงงานใน เวลาที่จำเป็นเช่น ฤดูดำนา ฤดูเก็บเกี่ยว เด็กต้องไปโรงเรียน แต่ช่วงที่ไม่มี งานเกษตรเด็กกลับมีเวลาปิดเทอม ทำให้เด็กใช้เวลาไม่เป็นประโยชน์ และ ถูกดึงออกจากสังคมเกษตร การเอาตัวออกจากโรงเรียนมีผลลบต่อจิตใจ และพฤติกรรม
ตลาดผูกขาด	ชุมชนแข่งปลาทุ สานแข่งปลาทุขายโดยมีผู้ขายไม่กี่รายและรับซื้อแข่งเป็นเจ้าของ เดียวกันเพียงเจ้าเดียว ถูกกดราคา รายได้ต่ำ แต่ไม่สามารถประกอบอาชีพ อื่นได้ ไม่กล้าลงทุนและรายได้ไม่สูงพอที่จะเสี่ยง
การเปิดการค้าเสรี	สินค้าจากจีนและพม่าราคาถูก เกษตรกรประสบปัญหาการแข่งขัน

ประเภทของความเสี่ยง	ลักษณะของความเปราะบาง
ภาครัฐ	<p>การสร้างเขื่อนสภาพดินแย่ลง เพราะไม่มีปุ๋ยมากับน้ำเจ้าพระยา ไม่ชัดเจนในการประกาศเขตปลอดเชื้อ ไข่หวัดนก โทษประชาชนว่าไม่ระวัง</p> <p>การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้ประชากร 50 หลังคาไร่ที่อยู่อาศัย ประมาณ 20 หลังคาอยู่บนที่คนอื่นและบางรายไม่มีทะเบียนบ้าน เจ้าของที่ไม่ยอมออกทะเบียนบ้านให้เพราะจะต้องเสียค่าธรรมเนียม</p> <p>การให้บริการ 30 บาทรักษาทุกโรคตามเขตการปกครองทำให้ชุมชนที่อยู่ตามรอยต่อของเขตไม่สะดวก ต้องเหมารถเพื่อไปคลินิกเอกชนมีผลต่อค่าใช้จ่ายสูง</p> <p>โครงการกองทุนหมู่บ้าน ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ที่ช่วยกันตั้งมีปัญหา เกิดช่องว่างระหว่างคนที่มีความพร้อมและคนไม่พร้อม ทำให้กลุ่มออมทรัพย์เดิมต้องยกเลิก คนขาดระเบียบวินัยในการกู้ยืม ทำให้ทุกครัวเรือนเป็นหนี้ ต้องจ่ายดอกเบี้ยสูงเพราะต้องไปกู้นอกระบบมาใช้สิน</p> <p>การส่งเสริมการปลูกมะม่วงหิมพานต์ ปลูกไผ่ตรง การเลี้ยงวัวพลาสติก แต่ไม่สามารถทำให้ประชาชนมีรายได้สูงขึ้นจริง</p> <p>การที่จะทำโซนนิ่งการปลูกสินค้าเกษตรเป็นความเสี่ยงที่ชุมชนกลัวว่าจะจำกัดเสรีภาพในการเพาะปลูก กลัวความผันผวนของรายได้ยิ่งขึ้น</p> <p>การสร้างเขื่อน บอกแต่ข้อดี แต่เมื่อสร้างเสร็จชาวบ้านได้รับความเดือนร้อน น้ำท่วมเหมือนเดิม น้ำในเขื่อนดำ มีไมยราบยักษ์ น้ำอาบไม่ได้เพราะทำให้เกิดฝื่นคัน แพ้เปื่อย</p> <p>เขื่อนยาวแก่งสนามนางควบคุมโดยผู้มีอิทธิพล คนในพื้นที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ หน้าแล้งมีการปิดเขื่อนทำให้ร่องน้ำกว้างทำลายที่ชาวบ้านนโยบายการท่องเที่ยว จะให้เรือเหืองฝายซึ่งจะทำให้เกิดน้ำท่วมพรบ. ป่าชุมชนทำให้ประชาชนถูกจำกัดสิทธิในการคุ้มครองและอนุรักษ์ป่าชุมชน</p> <p>การส่งเสริมปลูกยางพาราไม่เหมาะกับสภาพอากาศของภาคเหนือ อาจมีผลต่อผลผลิตและรายได้ของประชาชน</p>

ในการเผชิญกับความเสี่ยงและความเปราะบางของคนไทยมักจะเริ่มจากการช่วยเหลือกันของสถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นอันดับแรก การพึ่งพาภาครัฐมักเกิดในกรณีภัยธรรมชาติที่กระทบคนทั้งชุมชน กระบวนการเผชิญความเสี่ยงในสามจังหวัดที่ร่วมระดมสมองมีดังนี้

แบบไม่เป็นทางการ

- กรณีผักปลอดสารพิษ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบผักปลอดสารพิษในตลาดเทศบาล เพื่อสร้างมาตรฐานของผักปลอดสารพิษ
- ผลผลิตต่ำ รายได้ต่ำจึงเปลี่ยนมาปลูกพืชหลายชนิด เน้นเศรษฐกิจพอเพียง ให้มีรายได้ตลอดปี
- ชาวบ้านช่วยกันแก้ปัญหาหนี้สิน ด้วยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ทำให้ปลดหนี้จนครบได้
- ขอร้องร้านค้าในชุมชนไม่ให้ขาย “กาว” ให้เด็ก
- แบ่งชุมชนเป็น “โซน” เพื่อให้ช่วยกันเป็นหูเป็นตาในการแก้ปัญหาเด็ก
- สร้างเครือข่ายของเยาวชนในชุมชน (อ. แม่ทา)
- ให้ความรู้เกี่ยวกับโรค และข้อเสียของการดื่มสุรา สารเสพติด
- สร้าง “ศูนย์เพื่อนชีวิตใหม่” เพื่อการรวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อ เอช ไอ วี ในการทำกิจกรรม และเป็นกำลังใจให้แก่กัน ช่วยกันหาทางสร้างรายได้
- ใช้วัดเป็นที่รวมในการรับคนติดเชื้อ เอช ไอ วี มาอบรมจิตใจและอาชีพ
- ชาวบ้านทำเกษตรชีวภาพ ปลูกพืชหลายชนิด เน้นบริโภคในบ้าน
- จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์
- ชาวบ้านช่วยเหลือกันเมื่อเกิดภัยธรรมชาติ
- ชาวบ้านรวมตัวกัน นำขยะมาขาย และทำปุ๋ยอินทรีย์

แบบร่วมมือกันระหว่างชุมชนและภาครัฐ

- สร้างกิจกรรมให้เด็กและเยาวชน โดยเสนอโครงการผ่านผู้นำชุมชน อบต. และเทศบาล
- สร้างบ้านพักเพื่อคนติดเชื้อเอดส์โดยเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ
- ชุมชนแออัด มีหน่วยงานต่างๆ ช่วยเหลือ เช่น บ้านมั่นคง
- เงินช่วยเหลือจาก อบต. เมื่อเกิดความเสียหายแก่ที่ทำกิน เช่น น้ำท่วมทำให้ที่ดินเสียหายได้รับเงินสงเคราะห์ไร่ละ 50 บาท น้ำท่วมบ่อปลาได้รับไร่ละ 150 บาท เงินช่วยเหลือผู้ประสบภัยที่
อ. จอมทอง รายละ 500 บาท

บทที่ 4

การวัดความเปราะบางต่อความยากจน: การศึกษาเชิงปริมาณ

การวัดความเปราะบางต่อความยากจนเป็นการพยายามกำหนดระดับความเปราะบางในเชิงปริมาณให้แก่ครัวเรือน เพื่อให้สามารถบอกได้ว่าแต่ละครัวเรือนหรือครัวเรือนประเภทใดที่มีความเปราะบางต่อความยากจน และเพื่อให้สามารถกำหนดแนวนโยบายที่เหมาะสมและตรงต่อปัญหาที่ครัวเรือนจะตกอยู่ในภาวะความยากจน

การกำหนดความเปราะบางต่อความยากจนของครัวเรือนเป็นการมองไปข้างหน้าและประเมินว่าโอกาสที่ครัวเรือนจะตกอยู่ในภาวะความยากจนนั้นมากน้อยเพียงใด ดังนั้น การประเมินความเปราะบางต่อความยากจนของครัวเรือนคือ การประเมินว่าโอกาสที่ครัวเรือนจะตกอยู่ในภาวะความยากจนในอนาคตเป็นเท่าใด ครัวเรือนจะตกอยู่ในความยากจนด้านค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค (หรือรายได้) ในอนาคตถ้าค่าใช้จ่าย (หรือรายได้) ของครัวเรือนต่ำกว่าเส้นความยากจน (Chaudhuri et al., 2002)

4.1 วิธีการศึกษาและข้อมูล

การวัดความเปราะบางต่อความยากจนใช้วิธีเดียวกับ Bidani and Richter (2001) และ Chaudhuri et al. (2002) นั่นคือ กำหนดให้ครัวเรือนจะเปราะบางต่อความยากจนเมื่อค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนน้อยกว่าค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่จำเป็นต่อการยังชีพหรือเส้นความยากจน โอกาสที่ครัวเรือนจะเปราะบางต่อความยากจนในปัจจุบันคือ ความน่าจะเป็นที่ครัวเรือนจะมีค่าใช้จ่ายในอนาคตน้อยกว่าเส้นความยากจน

$$(4.1) \quad v_{ht} = \Pr(c_{h,t+1} \leq z)^1$$

โดยที่ v_{ht} คือ ระดับความเปราะบางต่อความยากจนของครัวเรือน h ในปัจจุบัน

\Pr คือ ความน่าจะเป็น

$c_{h,t+1}$ คือ การบริโภคในอนาคตของครัวเรือน h และ

z คือ เส้นความยากจน หรือค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่จำเป็นต่อการยังชีพ

¹ ประเด็นที่สำคัญและควรมีการอภิปรายเพิ่มในอนาคตคือ t ควรหมายถึง วัน เดือน ปี หรือ สองปี เนื่องจาก ระยะเวลาของ t มีผลต่อความเปราะบางและความยากจน บางครัวเรือนอาจจะเปราะบางในระดับรายเดือนหรือมีสถานภาพการเข้าๆ ออกๆ ความยากจนเป็นรายเดือน ในขณะที่บางครัวเรือนมีระดับความเปราะบางเป็นรายปี มีเพียงบางปีเท่านั้นที่ครัวเรือนตกอยู่ในภาวะความยากจน ดังนั้น คำนิยามของ (4.1) เป็นการคาบเกี่ยวระหว่างการวิเคราะห์เชิง static และ dynamic

ดังนั้น ในการประเมินระดับความเปราะบางของครัวเรือนจำเป็นต้องประมาณการบริโภคนอกนอกของครัวเรือน ในที่นี้สมมติให้สมการลดรูป (reduced form) ของการบริโภคของครัวเรือนขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านลักษณะของครัวเรือน สภาพทางเศรษฐกิจมหภาคและสภาพโครงสร้างพื้นฐาน และปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่สามารถกำหนดได้

$$(4.2) \quad c_{ht} = c(X_h, \beta_t, e_{ht})$$

โดยที่ X_h คือ vector ของตัวแปรลักษณะครัวเรือนและสภาพโครงสร้างพื้นฐานของครัวเรือน h

β_t คือ vector ของค่าสัมประสิทธิ์

e_{ht} คือ ปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่สามารถกำหนดได้

แทนค่า (4.2) ใน (4.1) ได้ว่าความเปราะบางของครัวเรือนเป็นฟังก์ชันของตัวแปรต่างๆ ดังสมการนี้

$$(4.3) \quad v_{ht} = \Pr(c_{h,t+1} = c(X_h, \beta_{t+1}, \alpha_h, e_{h,t+1}) \leq z \mid X_h, \beta_t, \alpha_h, e_{ht})$$

ในการประมาณการบริโภคนอกนอกของครัวเรือนในอนาคต เราสมมติให้สมการลดรูปของการบริโภคของครัวเรือนอยู่ในรูป log-linear ดังนี้

$$(4.4) \quad \ln c_{ht} = X_h \beta_t + e_{ht}$$

สมมติให้ $e_{ht} \sim \text{iid } N(0, \sigma^2(X_h))$ และสมมติว่าโครงสร้างของเศรษฐกิจก่อนข้างมีเสถียรภาพหรือไม่ผันผวน ไม่มี shock ด้านเศรษฐกิจมหภาค และให้ β คงที่ระหว่างช่วงเวลา t ดังนั้น ความผันผวนของการบริโภคของครัวเรือนจึงเกิดจาก shock ในระดับครัวเรือน (e_{ht})

เนื่องจากความแปรปรวนของ e_{ht} นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านครัวเรือน X_h ในที่นี้สมมติให้ความสัมพันธ์อยู่ในรูปต่อไปนี้

$$(4.5) \quad \sigma_{e,h}^2 = X_h \theta$$

การประมาณค่าสัมประสิทธิ์ β และ θ ใช้วิธี three-step feasible generalized least square (FGLS) โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ (Chaudhuri et al., 2002)

1. ประมาณสมการ (4.4) ด้วย ordinary least square (OLS) จากนั้นใช้ค่า residuals ที่ได้เพื่อประมาณสมการต่อไปด้วย OLS

$$(4.6) \quad \hat{e}_{ols,h}^2 = X_h \theta + \eta_h$$

2. นำค่าประมาณการหรือ prediction ที่ได้ มาปรับรูปสมการ (4.6) เป็นดังนี้

$$(4.7) \quad \frac{\hat{e}_{ols,h}^2}{X_h \hat{\theta}_{ols}} = \left(\frac{X_h}{X_h \hat{\theta}_{ols}} \right) \theta + \frac{\eta_h}{X_h \hat{\theta}_{ols}}$$

จากนั้นประมาณค่า $\hat{\theta}_{FGLS}$ (asymptotically efficient FGLS estimate) ด้วยวิธี OLS เพื่อให้ได้ $X_h \hat{\theta}_{FGLS}$ ซึ่งเป็น consistent estimate ของ $\sigma_{e,h}^2$ หรือความแปรปรวนของความไม่แน่นอนของการบริโภค ระดับครัวเรือน

3. นำค่า $\hat{\sigma}_{e,h} = \sqrt{X_h \hat{\theta}_{FGLS}}$ ไปหารสมการ (4.4) ได้ดังนี้

$$(4.8) \quad \frac{\ln c_h}{\hat{\sigma}_{e,h}} = \left(\frac{X_h}{\hat{\sigma}_{e,h}} \right) \beta + \frac{e_h}{\hat{\sigma}_{e,h}}$$

จากนั้นประมาณสมการ (4.8) ด้วย OLS เพื่อให้ได้ asymptotically efficient estimate ของ β

เมื่อได้ $\hat{\beta}_{FGLS}$ และ $\hat{\theta}_{FGLS}$ แล้วจึงนำมาประมาณการบริโภคของครัวเรือนและความแปรปรวนของการบริโภคดังสมการต่อไปนี้

$$(4.9) \quad \hat{E}[\ln c_h | X_h] = X_h \hat{\beta}_{FGLS}$$

$$(4.10) \quad \hat{V}[\ln c_h | X_h] = \sigma_{e,h}^2 = X_h \hat{\theta}_{FGLS}$$

จากการที่สมมติให้การบริโภคมีการแจกแจงแบบปกติทำให้สามารถคำนวณความน่าจะเป็นที่การบริโภคของครัวเรือนต่ำกว่าความยากจนและระดับของความเปราะบางต่อความยากจนของครัวเรือนลักษณะต่างๆ ได้ ดังนี้

$$(4.11) \quad \hat{v}_h = \hat{\Pr}[\ln c_h < \ln z | X_h] = \Phi \left[\frac{\ln z - X_h \hat{\beta}_{FGLS}}{\sqrt{X_h \hat{\theta}_{FGLS}}} \right]$$

โดยที่ Φ แทน standard normal cumulative distribution

ข้อมูลที่ใช้ในการคำนวณความเปราะบางของครัวเรือนมาจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน การสำรวจดังกล่าวดำเนินการโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติทุกๆ สองปี การสำรวจครั้งล่าสุดคือ

ปี 2547 โดยครอบคลุมตัวอย่างทั่วประเทศ 34,843 ครั้วเรือน ความพิเศษของการสำรวจปี 2547 คือ การสำรวจในไตรมาส 2 และ 3 ของปี จะทำการสอบถามซ้ำครั้วเรือนเดิมที่เคยถูกถามในปี 2545 สำหรับ ครั้วเรือนที่อยู่นอกเขตเทศบาล ด้วยความพิเศษนี้เองทำให้เรามีข้อมูลของครั้วเรือนนอกเขตเทศบาลซ้ำกันเป็นเวลาสองปี ด้วยประโยชน์เฉพาะตัวของข้อมูลชุดนี้ทำให้เราสามารถวิเคราะห์การย้ายเข้าๆ ออกๆ ของ ความยากจนและความเปราะบางต่อความยากจนของครั้วเรือนนอกเขตเทศบาลในช่วงปี 2545 และ 2547

ครั้วเรือนนอกเขตเทศบาลที่ถูกสำรวจในไตรมาส 2 และ 3 ในปี 2545 และ 2547 มีทั้งหมด 6,586 และ 6,309 ครั้วเรือนตามลำดับ การศึกษานี้ตัดครั้วเรือนต่อไปนี้ออกจากกลุ่มตัวอย่าง หนึ่ง ครั้วเรือนที่ถูกสำรวจปีใดปีหนึ่ง สอง ครั้วเรือนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ในปี 2547 สาม ครั้วเรือนที่ปี 2547 มีขนาดเพิ่มขึ้นหรือลดลงมากกว่า 3 คน และสี่ ครั้วเรือนที่ปี 2547 มีหัวหน้าครั้วเรือนใหม่ที่มีอายุไม่ใกล้เคียงกับสมาชิกของครั้วเรือนในปี 2545 จำนวนตัวอย่างหลังการคัดเลือกข้อมูลมีทั้งหมด 5,543 ครั้วเรือน อย่างไรก็ตาม การนำข้อมูลชุดนี้มาใช้จึงมีข้อจำกัดในแง่ขนาดของตัวอย่างและความครอบคลุมของประชากร ข้อสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์จะเป็นผลของครั้วเรือนในชนบท ไม่รวมครั้วเรือนในเขตเมือง

ตารางที่ 4.1 สัดส่วนคนจนในชนบทจำแนกตามภาค

	กลาง	เหนือ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	ใต้	ทั้งหมด
(บาทต่อเดือน)					
การบริโภคเฉลี่ยต่อหัว 2545	2,838	1,739	1,568	2,100	1,950
การบริโภคเฉลี่ยต่อหัว 2547	3,442	2,225	1,808	2,865	2,400
เส้นความยากจน 2545	1,184	1,032	1,009	1,041	1,055
เส้นความยากจน 2547	1,243	1,089	1,043	1,116	1,106
สัดส่วนคนจน 2545	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ไม่จน	87.66	75.07	71.31	86.52	77.83
จน	12.34	24.93	28.69	13.48	22.17
สัดส่วนคนจน 2547	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ไม่จน	93.62	81.72	79.35	89.58	84.38
จน	6.38	18.28	20.65	10.42	15.62

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครั้วเรือน ปี 2545 และ 2547

จากตารางที่ 4.1 พบว่าในปี 2545 การบริโภคเฉลี่ยต่อหัวของประชากรชนบทเท่ากับ 1,950 บาทต่อเดือนในปี 2545 และ 2,400 บาทต่อเดือนในปี 2547 และเมื่อนำข้อมูลการบริโภคของครัวเรือนตัวอย่างมาคำนวณอัตราความยากจนและพลวัตของความยากจนโดยใช้เส้นความยากจนจาก Jitsuchon et al. (2005)² จะพบว่า ในปี 2545 ประมาณร้อยละ 22 ของครัวเรือนเขตชนบทเป็นครัวเรือนยากจน และในปี 2547 ประมาณร้อยละ 16 ของครัวเรือนชนบทเป็นครัวเรือนยากจน ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนคนจนมากที่สุด และจากตารางที่ 4.2 จะเห็นว่า ประมาณร้อยละ 9 ของครัวเรือนในชนบทเป็นครัวเรือนที่จนเรื้อรัง คือ จนข้ามปีตั้งแต่ปี 2545 ถึง 2547 นอกจากนี้ ประมาณเกือบหนึ่งในห้า (12.82+6.27) ของครัวเรือนชนบทเป็นครัวเรือนที่จนเป็นบางโอกาส คือ บางปีจนแต่บางปีไม่จน

ตารางที่ 4.2 พลวัตของความยากจนด้านการบริโภค

			ยากจนปี 2547		รวม
			ไม่จน	จน	
ยากจนในปี 2545	ไม่จน	% ของแถว	91.95	8.05	100.00
		% ของทั้งหมด	71.56	6.27	77.83
	จน	% ของแถว	57.82	42.18	100.00
		% ของทั้งหมด	12.82	9.35	22.17
รวม			84.38	15.62	100.00

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ปี 2545 และ 2547

4.2 ความเปราะบางต่อความยากจนและความยากไร้ของครัวเรือนชนบท

การประมาณสมการการบริโภคโดยใช้ three-step feasible generalized least square โดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี 2545 เฉพาะครัวเรือนในชนบทที่ถูกสำรวจในไตรมาส 2 และ 3 จำแนกเป็นรายภาคได้ผลดังแสดงในตารางที่ 4.3

ความหมายของตัวแปรนอกระบบหรือ exogenous ต่างๆ ใน X_n มีดังต่อไปนี้

² เป็นเส้นความยากจนคนละ version กับที่ใช้ใน Bidani and Richter (2001) เนื่องจาก สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ Jitsuchon et al. (2005) ได้ร่วมกันศึกษาและปรับเส้นความยากจนใหม่ในปี 2548

- ตัวแปรเกี่ยวกับลักษณะครัวเรือนและหัวหน้าครัวเรือน
 - size of household หมายถึง ขนาดของครัวเรือน
 - size squared หมายถึง ขนาดของครัวเรือนยกกำลังสอง
 - age of head of household หมายถึง อายุของหัวหน้าครัวเรือน
 - age squared หมายถึง อายุของหัวหน้าครัวเรือนยกกำลังสอง
 - gender of head of household หมายถึง เพศของหัวหน้าครัวเรือน
 - no. of male หมายถึง จำนวนผู้ชายในครัวเรือน
 - head of hh-single เท่ากับ 1 เมื่อ หัวหน้าครัวเรือนเป็นโสด
 - head of hh-married เท่ากับ 1 เมื่อ หัวหน้าครัวเรือนสมรส
 - head of hh-divorced เท่ากับ 1 เมื่อ หัวหน้าครัวเรือนหย่า
 - head educ-lower elem เท่ากับ 1 เมื่อ หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาระดับประถมต้น
 - head educ-upper elem เท่ากับ 1 เมื่อ หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาระดับประถมปลาย
 - head educ-tertiary เท่ากับ 1 เมื่อ หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาปวส ขึ้นไป
 - no of no educ in the hh หมายถึง จำนวนสมาชิกที่ไม่มีการศึกษาที่อยู่ในครัวเรือน
 - no. of member with elem educ หมายถึง จำนวนสมาชิกที่มีการศึกษาระดับประถม
 - no. of member with secon educ หมายถึง จำนวนสมาชิกที่มีการศึกษาระดับมัธยม
 - no. of member with terti educ หมายถึง จำนวนสมาชิกที่มีการศึกษาระดับปวส ขึ้นไป
- ตัวแปรเกี่ยวกับสถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน
 - entrepreneur เท่ากับ 1 เมื่อหัวหน้าครัวเรือนเป็นเจ้าของกิจการ
 - professional เท่ากับ 1 เมื่อหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้ใช้วิชาชีพ
 - blue collar เท่ากับ 1 เมื่อหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้ใช้แรงงาน
 - white collar เท่ากับ 1 เมื่อหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้ทำงานในสำนักงาน
 - no. of children-private school หมายถึง จำนวนสมาชิกที่กำลังเรียนโรงเรียนเอกชน
 - no. of children-pub school หมายถึง จำนวนสมาชิกที่กำลังเรียนโรงเรียนรัฐ
- ตัวแปรเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพครัวเรือน
 - no. of bedroom หมายถึง จำนวนห้องนอนในบ้าน
 - electricity เท่ากับ 1 เมื่อครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้
 - piped water เท่ากับ 1 เมื่อครัวเรือนมีน้ำระบบเดินท่อใช้
 - phone เท่ากับ 1 เมื่อครัวเรือนมีโทรศัพท์แบบต่อสายเข้าบ้าน

ตัวแปรเกี่ยวกับลักษณะของครัวเรือนที่มีความสัมพันธ์กับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวอย่างมีนัยสำคัญ ได้แก่ ขนาดของครัวเรือน และอายุของหัวหน้าครัวเรือน โดยการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวจะเพิ่มขึ้นตามขนาดของครัวเรือน แต่เมื่อขนาดครัวเรือนใหญ่ขึ้นจนถึงจุดหนึ่งการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวจะเริ่มลดลง ทั้งนี้แสดงว่า

economy of scale ของการบริโภคจะเกิดขึ้นเมื่อขนาดของครัวเรือนมาถึงระดับหนึ่งเท่านั้น สำหรับอายุของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัว แต่ในภาคใต้ พบว่า ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุมากถึงระดับหนึ่งจะมีผลทางลบต่อการบริโภคเฉลี่ยต่อหัว

ตัวแปรเกี่ยวกับลักษณะของครัวเรือนบางตัว เช่น เพศของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนผู้ชายในครัวเรือน และสถานภาพสมรส มีความสัมพันธ์กับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่พบว่า ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนมีสถานภาพสมรสแบบหย่าร้างจะมีการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวต่ำกว่าครัวเรือนประเภทอื่นอย่างมีนัยสำคัญ

นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยด้านการศึกษาค่อนข้างมีความสัมพันธ์กับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อจำนวนสมาชิกที่ไม่มีการศึกษาในครัวเรือนเพิ่มขึ้นจะส่งผลให้ระดับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวลดลง สำหรับครัวเรือนในภาคเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ และใต้ที่หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาระดับปวศ.ขึ้นไปจะมีการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวสูงกว่าครัวเรือนอื่น ส่วนครัวเรือนที่มีหัวหน้ามีการศึกษาดต่ำกว่ามัธยม (ครัวเรือนอ้างอิงมีหัวหน้ามีการศึกษาระดับมัธยม) จะมีการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวค่อนข้างต่ำ

ตัวแปรเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจและลักษณะทางกายภาพของครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติค่อนข้างสูง ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเจ้าของกิจการหรือมีอาชีพที่ต้องใช้วิชาชีพจะมีการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวสูงกว่าครัวเรือนประเภทอื่น (ครัวเรือนอ้างอิงคือครัวเรือนในภาคเกษตร) ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนประกอบอาชีพที่ต้องใช้วิชาชีพจะมีระดับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวสูงสุด รองลงมาเป็นครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเจ้าของกิจการ สำหรับในภาคกลางและเหนือ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนประกอบอาชีพขายแรงงานจะมีระดับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวต่ำกว่าครัวเรือนในภาคเกษตร

การศึกษาในโรงเรียนเอกชนมักมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าโรงเรียนของรัฐ ครัวเรือนที่มีสมาชิกเรียนในโรงเรียนเอกชนหลายคนอาจบ่งบอกถึงฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ผลการศึกษาพบว่า ครัวเรือนที่มีสมาชิกเรียนอยู่ในโรงเรียนเอกชนในภาคกลางเหนือ และตะวันออกเฉียงเหนือจะมีการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวสูง เมื่อจำนวนสมาชิกที่กำลังเรียนในโรงเรียนเอกชนเพิ่มขึ้นจะส่งผลให้การบริโภคเฉลี่ยต่อหัวของครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งให้ผลตรงข้ามกับจำนวนสมาชิกที่กำลังเรียนในโรงเรียนรัฐที่มีความสัมพันธ์ในเชิงลบกับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวของครัวเรือน

ลักษณะทางกายภาพบางประการของครัวเรือนสามารถบ่งบอกถึงฐานะและแนวโน้มการบริโภคของครัวเรือน เช่น การมีจำนวนห้องนอนซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการบริโภคต่อหัวของครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ครัวเรือนที่มีฐานะดีมักมีจำนวนห้องนอนเพียงพอกับจำนวนคนในบ้าน

³ จากการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า ครัวเรือนที่ทั้งบ้านมีห้องเดียวมีความแออัดค่อนข้างสูง และยังมีความเสี่ยงต่อปัญหาครอบครัวและสังคมค่อนข้างสูง เนื่องจากกิจกรรมที่เป็นส่วนตัวต้องทำรวมในห้องเดียวกัน

จึงทำให้มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวของครัวเรือน การมีน้ำใช้เป็นระบบท่อและมี
โทรศัพท์ประจำบ้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวในทุกภาค ส่วนการมีไฟฟ้ามี
ความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อการบริโภคเฉลี่ยต่อหัวของครัวเรือนในภาคกลางเหนือ และ
ตะวันออกเฉียงเหนือ

ตารางที่ 4.3 ค่าสัมประสิทธิ์ของ Log Per Capita Consumption คำนวณโดย FGLS

	Central		North		Northeast		South	
	Coef	Asym-t	Coef	Asym-t	Coef	Asym-t	Coef	Asym-t
constant	8.1006	56.910	7.6743	45.810	7.7738	41.480	7.8084	35.870
size of household	-0.3252	-11.680	-0.3086	-8.740	-0.3409	-10.140	-0.1824	-6.010
size squared	0.0267	8.890	0.0277	6.500	0.0261	7.210	0.0104	3.960
age of head of household	0.0073	1.510	0.0010	0.190	0.0092	1.620	0.0189	2.690
age squared	-0.0001	-2.130	-0.0001	-1.170	-0.0001	-1.770	-0.0002	-3.150
gender of head of household	0.0238	0.940	0.0159	0.540	-0.0647	-1.800	-0.0009	-0.020
no. of male	-0.0002	-0.010	-0.0286	-1.700	-0.0092	-0.600	-0.0208	-1.170
head of hh-single	-0.0182	-0.350	0.0554	0.750	0.0080	0.100	-0.0199	-0.210
head of hh-married	0.0059	0.180	-0.0123	-0.340	0.0747	1.850	0.0185	0.410
head of hh-divorced	0.0793	1.000	0.0369	0.440	-0.3154	-3.510	0.0554	0.390
head educ-lower elem	-0.0579	-1.790	-0.0794	-2.260	0.0006	0.010	-0.1384	-3.380
head educ-upper elem	-0.0824	-2.200	-0.0610	-1.390	-0.0843	-1.920	-0.0773	-1.630
head educ-tertiary	0.0996	1.650	0.3294	4.490	0.4663	3.890	0.3596	3.550
no of no educ in the hh	-0.1881	-9.160	-0.1637	-8.530	-0.0871	-3.870	-0.1818	-9.330
no. of member with elem	-0.0766	-5.320	-0.0364	-2.210	-0.0396	-2.450	-0.0296	-1.420
no. of member with secon	0.0451	1.900	0.0779	2.580	0.0621	2.750	-0.0303	-1.220
no. of member with terti	0.2598	4.080	-0.0312	-3.970	0.0259	1.970	0.1544	0.650
entrepreneur	0.1533	4.560	0.1834	4.510	0.2824	7.050	0.1897	4.740
professional	0.2981	6.880	0.2313	4.110	0.3811	4.860	0.3751	4.410
blue collar	-0.0460	-5.090	-0.0540	-5.440	-0.0283	-1.260	-0.0228	-1.790
white collar	0.0713	2.880	0.0654	2.360	0.1155	3.900	0.0140	0.420
no. of children-private	0.1370	4.410	0.1137	2.990	0.1836	2.920	0.0345	0.900
no. of children-pub school	-0.0359	-2.520	-0.0160	-0.940	-0.0115	-0.740	-0.0679	-3.920
no. of bedroom	0.1191	8.310	0.0906	6.160	0.0669	4.390	0.1132	6.110
electricity	0.2094	3.520	0.4554	8.170	0.0724	0.710	-0.0440	-0.410
pipd water	0.0636	3.060	0.0434	2.090	0.0514	2.160	0.1088	4.270
phone	0.3025	11.650	0.4022	11.550	0.3692	4.940	0.2224	5.850
Sample	1,707		1,482		1,343		998	
Average vulnerability 2002	0.12		0.27		0.27		0.16	
Average vulnerability 2004	0.11		0.25		0.25		0.15	

ที่มา: คำนวณโดยคณะวิจัย

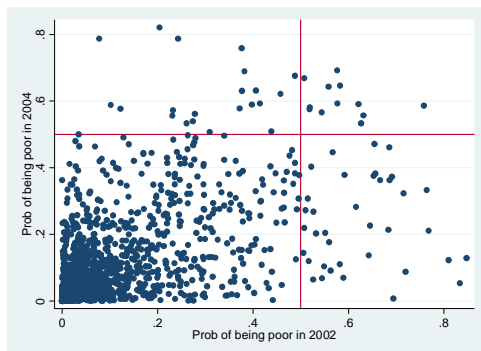
ตารางที่ 4.4 สัดส่วนครัวเรือนที่เปราะบางเมื่อเกณฑ์วัดระดับเท่ากับ 0.5 หรือเส้นความยากจน

ความเปราะบางปี 2545	เปราะบางปี 2547		
	ไม่เปราะบาง 2547	เปราะบาง 2547	รวม
เกณฑ์วัดความเปราะบางเท่ากับ 0.5			
ไม่เปราะบาง 2545	84.0	4.9	88.9
เปราะบาง 2545	5.7	5.4	11.1
รวม	89.7	10.3	100.0
เกณฑ์วัดความเปราะบางเท่ากับเส้นความยากจน			
ไม่เปราะบาง 2545	39.2	16.8	56.0
เปราะบาง 2545	9.0	35.0	44.0
รวม	48.2	51.8	100

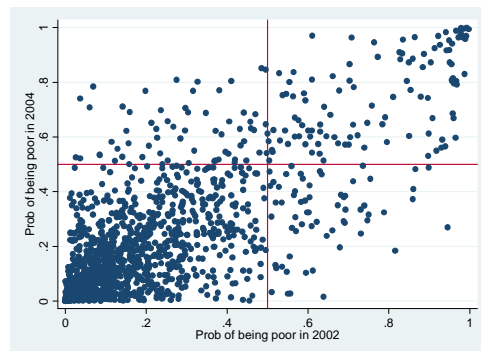
หมายเหตุ: ครัวเรือนเปราะบางหมายถึง ครัวเรือนที่ค่าประมาณระดับความเปราะบางสูงกว่าเกณฑ์วัด

ที่มา: คำนวณโดยคณะวิจัย

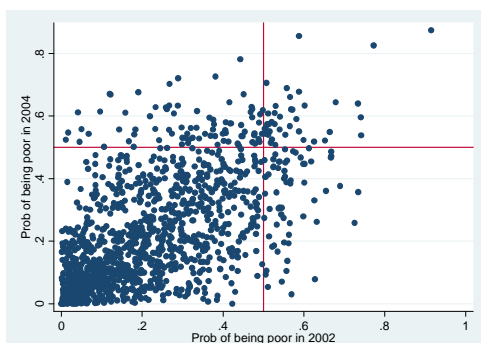
รูปที่ 4.1 ความน่าจะเป็นที่จะเปราะบางในปี 2545 และ 2547

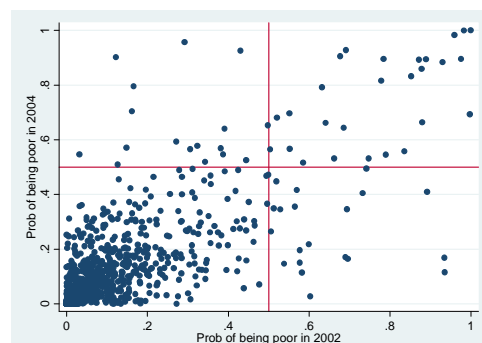
ภาคกลาง

ภาคเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคใต้

หมายเหตุ: เส้นตรงหมายถึง ระดับความน่าจะเป็นของความเปราะบางเท่ากับ 0.5

ที่มา: คำนวณโดยคณะวิจัย

เมื่อนำค่าสัมประสิทธิ์ที่ประมาณได้จากตารางที่ 4.3 มาประมาณระดับการบริโภคของครัวเรือนในปี 2545 และ 2547 โดยใช้ค่าของตัวแปร X_h ในปี 2545 และ 2547 และคำนวณความน่าจะเป็นที่ครัวเรือนจะเป็นครัวเรือนยากจนด้านการบริโภคในปี 2545 และ 2547 หรือโอกาสที่ครัวเรือนจะเป็นครัวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจน โดยใช้เส้นความยากจน (ดังแสดงในตารางภาคผนวก) พบว่า ค่าเฉลี่ยของโอกาสที่ครัวเรือนชนบทจะเปราะบางในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือเท่ากับ 0.27 ในปี 2545 (ตารางที่ 4.3) ซึ่งเป็นโอกาสที่สูงกว่ากรณีของครัวเรือนในภาคกลางและใต้ และเป็นโอกาสที่สูงกว่าสัดส่วนความยากจน (ร้อยละ 22) สำหรับในปี 2547 ครัวเรือนในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือยังคงมีโอกาสที่จะเป็นครัวเรือนเปราะบางต่อความยากจนสูงกว่าภาคอื่นๆ คือเท่ากับ 0.25 จะเห็นได้ว่าทั้งสองปีที่ทำการศึกษา นั้นครัวเรือนมีโอกาสที่จะเป็นครัวเรือนเปราะบางต่อความยากจนสูงกว่าสัดส่วนคนจนที่เกิดขึ้นจริง เช่นเดียวกับการศึกษาของ Bidani and Richter (2001)

เมื่อกำหนดโอกาสที่ครัวเรือนจะเปราะบางต่อความยากจนได้แล้ว จำเป็นจะต้องมีเกณฑ์ในการกำหนดว่าระดับเท่าใดจึงจะหมายถึง ครัวเรือนนั้นเปราะบาง ตารางที่ 4.4 แสดงให้เห็นว่าการใช้เกณฑ์ที่แตกต่างกันมีผลต่อสัดส่วนผู้เปราะบางต่อความยากจนต่างกัน เมื่อกำหนดเกณฑ์ไว้ต่ำจะส่งผลให้โอกาสที่ครัวเรือนจะเปราะบางต่อความยากจนจะสูงขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนจะเป็นครัวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจนเมื่อโอกาสที่เป็นครัวเรือนยากจนด้านการบริโภคในอนาคตมากกว่าเกณฑ์ที่กำหนด กรณีที่กำหนดเกณฑ์ความเปราะบางไว้เท่ากับ 0.5 พบว่า ในปี 2545 มีครัวเรือนในชนบทเปราะบางต่อความยากจนร้อยละ 11 และลดลงเป็นร้อยละ 10 ในปี 2547 และมีครัวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจนทั้งในปี 2545 และ 2547 ประมาณร้อยละ 5

กรณีกำหนดให้เกณฑ์การวัดความเปราะบางต่อความยากจนเท่ากับสัดส่วนคนจนในปี 2545 และ 2547 ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการกำหนดโอกาสที่ครัวเรือนจะความเปราะบางต่อความยากจนเท่ากับโอกาสที่ครัวเรือนจะตกอยู่ในความยากจน (สัดส่วนความยากจน) ในกรณีนี้พบว่า ในปี 2545 มีครัวเรือนในชนบทเปราะบางต่อความยากจนถึงร้อยละ 44 และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 52 ในปี 2547 ซึ่งให้ผลตรงกันข้ามกับกรณีที่ใช้เกณฑ์ความเปราะบางต่อความยากจนเท่ากับ 0.5 ทั้งนี้เนื่องจากการกระจายของความน่าจะเป็นของความเปราะบางมีผลอย่างมากในการได้ข้อสรุป นอกจากนี้ยังพบว่ามีครัวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจนทั้งในปี 2545 และ 2547 สูงถึงประมาณร้อยละ 35

รูปที่ 4.1 แสดงการกระจายของโอกาสที่ครัวเรือนจะเปราะบางในปี 2545 และ 2547 ในภาคต่างๆ เส้นตรงในแต่ละรูปแสดงเกณฑ์ในการวัดความเปราะบางต่อความยากจนซึ่งเป็นกรณีที่เท่ากับ 0.5 ดังนั้นจากรูปครัวเรือนที่กระจายอยู่ทางขวาของเส้นจะเป็นครัวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจนในปี 2545 และครัวเรือนที่กระจายอยู่ด้านบนของเส้นจะเป็นครัวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจนในปี 2547 ครัวเรือนที่กระจายอยู่ใน quadrant ที่หนึ่ง (ส่วนขวาบน) จะเป็นครัวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจนทั้งสองปี ส่วนครัวเรือนที่กระจายอยู่ใน quadrant ที่สาม (ส่วนซ้ายล่าง) จะเป็นครัวเรือนที่ไม่เปราะบางต่อความยากจนทั้ง

สองปี จะเห็นว่าภาคเหนือเป็นภาคที่มีสัดส่วนคนเปราะบางทั้งสองปีเป็นจำนวนมาก การกระจายของครัวเรือนในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือค่อนข้างกระจุกบริเวณจุดตัดของเส้น 0.5 ทั้งสอง แสดงให้เห็นถึงว่ามีครัวเรือนจำนวนมากที่จะปรับสถานภาพเป็นครัวเรือนเปราะบางเมื่อเกณฑ์กำหนดเคลื่อนไปทางซ้ายและเลื่อนลงด้านล่าง ถ้าให้เส้นตรงที่ 0.5 เลื่อนไปเท่ากับสัดส่วนคนจนในแต่ละภาคจะมีจำนวนครัวเรือนเปราะบางเพิ่มขึ้นอย่างมากในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อเกณฑ์กำหนดความเปราะบางลดลงจาก 0.5 เป็นสัดส่วนคนจนในแต่ละภาคทำให้ผู้ที่ไม่จนแต่เปราะบางต่อความยากจน เพิ่มจากร้อยละ 5 เป็นร้อยละ 33 ในปี 2545 และเพิ่มจากร้อยละ 4 เป็นร้อยละ 45 ในปี 2547 (ตารางที่ 4.5) ครัวเรือนที่จนปี 2545 แต่ไม่จนปี 2547 จะมีความเปราะบางเพิ่มจากร้อยละ 21 เป็นร้อยละ 75 ครัวเรือนที่จนทั้งปี 2545 และ 2547 จะมีความเปราะบางเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 45 เป็นร้อยละ 90

ตั้งแต่ตารางที่ 4.6 เป็นต้นไป จะให้เกณฑ์กำหนดความเปราะบางต่อความยากจนเท่ากับสัดส่วนคนจนในแต่ละภาคและแต่ละปี (ดังแสดงในตารางภาคผนวก) เนื่องจากต้องการวัดความเปราะบางต่อความยากจนจึงกำหนดให้ใช้เกณฑ์ที่โอกาสที่จะเปราะบางต่อความยากจนเท่ากับโอกาสที่จะยากจน

ผลการศึกษาพบว่าคนที่มีความเปราะบางสูงมีแนวโน้มที่จะเป็นคนจนได้ในอนาคต เช่น ผลการศึกษาในตารางที่ 4.6 ซึ่งชี้ให้เห็นว่าครัวเรือนที่เปราะบางในปี 2545 นั้นต้องตกอยู่ในความยากจนในอีกสองปีต่อมา (ปี 2547) ถึงร้อยละ 28 ในขณะที่คนที่ไม่เปราะบางในปี 2545 จะตกอยู่ในความยากจนในอีกสองปีต่อมาเพียงร้อยละ 6 เท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่า คนที่เคยยากจนจะมีแนวโน้มที่จะยังคงเปราะบางต่อความยากจนต่อไป เช่น ร้อยละ 32 ของครัวเรือนที่เปราะบางในปี 2547 เคยเป็นครัวเรือนที่ยากจนในปี 2545 ส่วนครัวเรือนที่เปราะบางอยู่สม่ำเสมอ (ทั้งปี 2545 และ 2547) เกือบครึ่งหนึ่งเป็นครัวเรือนยากจนในปี 2545 และกว่าร้อยละ 30 เป็นครัวเรือนยากจนในปี 2547 ลักษณะดังที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงความยากลำบากของการหลุดออกจากวงโคจรของความเปราะบางและความยากจนของครัวเรือนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าครัวเรือนกลุ่มนี้เป็นผู้ยากไร้

ครัวเรือนที่ตกอยู่ในความยากจนอย่างต่อเนื่อง (หรือครัวเรือนที่จนเรื้อรังหรือยากไร้เรื้อรัง) และครัวเรือนที่เปราะบางอย่างต่อเนื่องส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ตารางที่ 4.7 และ 4.8 พบว่า ร้อยละ 55 และ 44 ของครัวเรือนที่ยากจนต่อเนื่องและเปราะบางต่อเนื่องอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกว่าร้อยละ 80 ของคนจนข้ามปีและเปราะบางข้ามปีมีหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่เคยได้รับการศึกษาอย่างเป็นทางการหรือมีการศึกษาสูงสุดระดับประถมต้น (ดูการกระจายของตัวอย่างทั้งหมดในตารางภาคผนวก) ครัวเรือนที่จนปีใดปีหนึ่งหรือเปราะบางปีใดปีหนึ่งมักเป็นครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาสูงสุดระดับประถมปลาย

การมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนไม่เป็นปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนเปราะบางหรือยากจนดังผลการประมาณจากตารางที่ 4.3 อย่างไรก็ตาม สัดส่วนของครัวเรือนที่เปราะบางข้ามปีและยากจนข้ามปีส่วนใหญ่มี

หัวหน้าครัวเรือนเป็นชายและเป็นครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีคู่สมรส ส่วนครัวเรือนที่จนหรือเปราะบางเพียงปีใดปีหนึ่งมีส่วนของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นหม้ายค่อนข้างสูง

นอกจากนี้ยังพบว่าประมาณร้อยละ 43 ของครัวเรือนที่จนข้ามปีเป็นครัวเรือนที่ประกอบกิจการส่วนตัว แต่สัดส่วนของครัวเรือนประเภทนี้ที่เปราะบางข้ามปีมีเพียงร้อยละ 36 แสดงว่าโดยลักษณะของครัวเรือนมีสภาพความเปราะบางไม่รุนแรงแต่อาจจะประสบกับความเลื่อมบางประเภทที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้จึงทำให้ตกอยู่ในภาวะความยากจน ในขณะที่ครัวเรือนที่มีหัวหน้าไม่ทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีความเปราะบางข้ามปีค่อนข้างสูงและยังมีสัดส่วนยากจนข้ามปีสูงเช่นกัน

ความเปราะบางมีสาเหตุมาจากสองส่วนคือ ค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่อหัวต่ำ หรือความผันผวนของการบริโภคต่อหัวสูง (แม้ว่าจะมีค่าเฉลี่ยของการบริโภคสูง) ในกรณีที่ครัวเรือนเปราะบางมีค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่อหัวต่ำกว่าเส้นความยากจนจะถูกเรียกว่า เป็นครัวเรือนเปราะบางประเภท LM (low-mean) ส่วนครัวเรือนเปราะบางที่เหลือเป็นประเภท HV (high-variance)

ตารางที่ 4.9 แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนที่เปราะบางเพียงปีใดปีหนึ่งส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่มีความผันผวนของการบริโภคต่อหัวสูง (ครัวเรือนเปราะบางประเภท HV) เช่นเดียวกับการศึกษาของ Bidani and Richter (2001) ทั้งนี้อาจเกิดจาก shock ที่ครัวเรือนมิได้เตรียมการไว้ แต่สัดส่วนของผู้เปราะบางประเภท HV ในปี 2547 ต่ำกว่าปี 2545 อยู่ประมาณ 5-6 จุดของร้อยละถึงแม้ว่าสัดส่วนของคนจนที่ใช้เป็นเกณฑ์วัดความเปราะบางต่อความยากจนจะลดลงในปี 2547 ก็ตาม ส่วนครัวเรือนที่เปราะบางข้ามปีมีส่วนของ LM สูงกว่าครัวเรือนที่เปราะบางปีใดปีหนึ่งเป็นอย่างมาก ครัวเรือนที่เปราะบางประเภท HV ในปี 2545 ส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และครัวเรือนที่เปราะบางประเภท LM ส่วนใหญ่อยู่ในภาคเหนือ แต่ในปี 2547 กลับปรากฏว่าครัวเรือนเปราะบางประเภท LM ส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นว่าสาเหตุของความเปราะบางในแต่ละพื้นที่ค่อนข้างผันผวนระหว่างพื้นที่และระหว่างปี (ตารางที่ 4.10)

สัดส่วนของครัวเรือนเปราะบางประเภท HV และ LM ยังค่อนข้างแปรผันต่อระดับการศึกษาและสถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน ในปี 2545 ประมาณร้อยละ 73 ของครัวเรือนเปราะบางประเภท HV มีหัวหน้าครัวเรือนที่มีการศึกษาระดับประถมต้น แต่ในปี 2547 สัดส่วนเดียวกันลดลงเหลือร้อยละ 71 สวนทางกับครัวเรือนเปราะบางประเภท LM ซึ่งมีสัดส่วนครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาระดับประถมต้นเพิ่มขึ้น แต่สำหรับครัวเรือนเปราะบางประเภท HV ที่หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาระดับประถมปลายมีสัดส่วนกลับเพิ่มขึ้นในปี 2547

สัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นครัวเรือนเปราะบางประเภท HV มีลักษณะเปลี่ยนไประหว่างปี 2545 และ 2547 โดยสัดส่วนของครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเจ้าของกิจการลดลงแต่สัดส่วนของครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นนายจ้างและลูกจ้างเอกชนกลับเพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้อาจเพราะปี 2545 เป็นปีที่ค่อนข้างเสี่ยงสำหรับนายจ้างและผู้ประกอบกิจการส่วนตัว เนื่องจากมีสัดส่วนของครัวเรือนเปราะบางประเภท LM เพิ่มขึ้น 4-6 จุดของร้อยละ

ตารางที่ 4.5 ความเปราะบางของคนจนและคนไม่จน

	2545		2547		จน 2545, ไม่จน 2547	ไม่จน 2545, จน 2547	จน 2545 และ 2547
	ไม่จน	จน	ไม่จน	จน			
(บาทต่อเดือน)							
การบริโภคน้ำมันต่อหัว 2545	2,271	824	2,117	1,049	871	1,481	760
รายได้เฉลี่ยต่อหัว 2545	2,921	1,060	2,745	1,235	1,147	1,674	941
การบริโภคน้ำมันต่อหัว 2547	2,698	1,355	2,686	854	1,751	917	812
รายได้เฉลี่ยต่อหัว 2547	3,413	1,679	3,369	1,188	2,128	1,373	1,064
ค่าประมาณความเปราะบาง							
2545	0.17	0.42	0.18	0.42	0.35	0.30	0.50
2547	0.17	0.36	0.17	0.43	0.27	0.35	0.48
ความน่าจะเป็นที่จะจนมากกว่า 0.5 ปี 2545 (%)							
ไม่มากกว่า 0.5	94.68	68.68	93.29	65.29	78.60	80.50	55.09
มากกว่า 0.5	5.32	31.32	6.71	34.71	21.40	19.50	44.91
ความน่าจะเป็นที่จะจนมากกว่า 0.5 ปี 2547 (%)							
ไม่มากกว่า 0.5	94.37	73.10	94.49	63.52	87.69	79.07	53.09
มากกว่า 0.5	5.63	26.90	5.51	36.48	12.31	20.93	46.91

	2545		2547		จน 2545, ไม่จน 2547	ไม่จน 2545, จน 2547	จน 2545 และ 2547
	ความน่าจะเป็นที่จะจนมากกว่าเส้นความยากจน ปี 2545 (%)						
ไม่มากกว่าเส้นความยากจน	66.61	18.65	62.29	21.83	25.13	39.84	9.76
มากกว่าเส้นความยากจน	33.39	81.35	37.71	78.17	74.87	60.16	90.24
ความน่าจะเป็นที่จะจนมากกว่าเส้นความยากจน ปี 2547 (%)							
ไม่มากกว่าเส้นความยากจน	54.91	24.58	54.52	13.94	34.03	17.40	11.63
มากกว่าเส้นความยากจน	45.09	75.42	45.48	86.06	65.97	82.60	88.37

ที่มา: จำนวนโดยคณะวิจัย

ตารางที่ 4.6 สัดส่วนคนจนจำแนกตามความเปราะบาง

	ความเปราะบางปี 2545		ความเปราะบางปี 2547		เปราะบางปี 2545	ไม่เปราะบางปี 2545	เปราะบางปี 2545
	ไม่	เปราะบาง	ไม่	เปราะบาง	ไม่เปราะบางปี 2547	เปราะบางปี 2547	และ 2547
(บาทต่อเดือน)							
การบริโภคเฉลี่ยต่อหัว 2545	2,448	1,317	2,431	1,503	1,439	1,955	1,286
รายได้เฉลี่ยต่อหัว 2545	3,253	1,562	3,226	1,842	1,733	2,517	1,518
การบริโภคเฉลี่ยต่อหัว 2547	2,969	1,677	3,134	1,718	2,067	2,011	1,577
รายได้เฉลี่ยต่อหัว 2547	3,810	2,036	4,099	2,034	2,671	2,370	1,872
ความเปราะบางเฉลี่ย							
2545	0.08	0.40	0.12	0.32	0.32	0.11	0.42
2547	0.11	0.33	0.06	0.35	0.09	0.25	0.39
สัดส่วนคนจน 2545							
ไม่จน	92.61	59.03	88.69	67.73	65.10	89.11	57.47
จน	7.39	40.97	11.31	32.27	34.90	10.89	42.53
สัดส่วนคนจน 2547							
ไม่จน	93.91	72.27	95.48	74.06	88.10	86.28	68.20
จน	6.09	27.73	4.52	25.94	11.90	13.72	31.80

ที่มา: คำนวณ โดยคณะวิจัย

ตารางที่ 4.7 ลักษณะของครัวเรือนยากจน

	2545		2547		จน 2545	ไม่จน 2545	จน 2545
	ไม่จน	จน	ไม่จน	จน	ไม่จน 2547	จน 2547	และ 2547
ภาค							
กลาง	23.41	11.57	23.06	8.49	14.47	9.83	7.59
เหนือ	21.90	25.53	21.99	26.57	22.40	21.72	29.82
ตะวันออกเฉียงเหนือ	38.10	53.82	39.10	54.98	53.22	55.49	54.64
ใต้	16.60	9.08	15.85	9.97	9.90	12.97	7.96
การศึกษาสูงสุดของหัวหน้าครัวเรือนปี 2545							
ไม่มีการศึกษา	5.95	15.13	6.16	17.82	9.70	10.72	22.58
ประถมต้น	66.25	71.02	66.98	69.07	76.43	77.23	63.61
ประถมปลาย	12.57	10.32	12.49	9.82	10.19	8.79	10.50
มัธยมต้น	6.80	2.30	6.38	2.68	1.71	2.03	3.11
มัธยมปลาย	2.54	0.31	2.31	0.61	0.39	1.23	0.20
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี	3.00		2.77				
สูงกว่าปริญญาตรี	0.24		0.22				
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	2.52	0.79	2.53		1.36		
อื่นๆ	0.12	0.12	0.15		0.22		

	2545		2547		จน 2545	ไม่จน 2545	จน 2545
	ไม่จน	จน	ไม่จน	จน	ไม่จน 2547	จน 2547	และ 2547
การศึกษาสูงสุดของหัวหน้าครัวเรือนปี 2547							
ไม่มีการศึกษา	5.91	15.14	6.33	16.76	10.64	9.96	21.32
ประถมต้น	64.87	69.57	65.65	67.31	73.49	71.94	64.21
ประถมปลาย	12.72	10.99	12.46	11.68	11.82	14.39	9.86
มัธยมต้น	6.48	2.72	6.17	2.80	2.15	1.74	3.51
มัธยมปลาย	3.73	0.47	3.39	0.94	0.63	1.98	0.25
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี	3.06		2.83				
สูงกว่าปริญญาตรี	0.43		0.40				
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	2.72	0.55	2.65		0.94		
อื่นๆ	0.07	0.55	0.12	0.51	0.32		0.85
เพศของหัวหน้าครัวเรือน 2545							
หญิง	22.68	18.98	22.49	18.44	20.82	21.38	16.47
ชาย	77.32	81.02	77.51	81.56	79.18	78.62	83.53
เพศของหัวหน้าครัวเรือน 2547							
หญิง	25.06	22.79	25.15	21.36	24.22	22.15	20.82
ชาย	74.94	77.21	74.85	78.64	75.78	77.85	79.18

	2545		2547		จน 2545	ไม่จน 2545	จน 2545
	ไม่จน	จน	ไม่จน	จน	ไม่จน 2547	จน 2547	และ 2547
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน 2545							
ไม่เคยสมรส	2.03	1.48	1.88	2.06	0.67	1.28	2.58
สมรส	81.26	82.77	81.69	81.06	82.79	78.57	82.73
หม้าย	14.47	14.32	14.30	15.12	15.30	18.34	12.96
หย่า	0.77	0.58	0.77	0.54	0.44	0.17	0.78
อื่นๆ	1.47	0.86	1.35	1.22	0.79	1.64	0.94
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน 2547							
ไม่เคยสมรส	2.33	1.85	2.43	1.09	2.13	0.51	1.47
สมรส	78.75	79.68	78.53	81.25	77.81	79.78	82.24
หม้าย	15.82	16.94	16.17	15.52	18.86	17.32	14.32
หย่า	1.26	0.63	1.14	1.00	0.22	0.74	1.18
อื่นๆ	1.85	0.90	1.73	1.14	0.98	1.66	0.61
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน 2545							
กำลังหางาน	0.47		0.38	0.28		0.69	
นายจ้าง	21.36	17.59	21.33	16.16	19.43	17.80	15.06
ธุรกิจส่วนบุคคล	33.82	41.10	33.89	43.80	40.09	45.75	42.49
ช่วยธุรกิจครัวเรือนไม่มีค่าตอบแทน	2.13	3.00	2.44	1.70	3.60	1.00	2.17
ลูกจ้างของรัฐ	7.12	1.20	6.62	1.40	1.83	2.99	0.33

	2545		2547		จน 2545	ไม่จน 2545	จน 2545
	ไม่จน	จน	ไม่จน	จน	ไม่จน 2547	จน 2547	และ 2547
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	0.67		0.60	0.07		0.17	
ลูกจ้างเอกชน	18.14	16.15	17.71	17.65	14.08	15.66	18.99
ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	16.08	20.90	16.82	18.92	20.85	15.89	20.96
ไม่มีอาชีพ	0.17	0.07	0.17	0.02	0.12	0.05	
อื่นๆ	0.05		0.05				
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน 2547							
กำลังหางาน	0.10		0.10				
นายจ้าง	20.33	18.10	20.95	13.83	22.27	16.00	12.38
ธุรกิจส่วนบุคคล	34.66	38.13	34.43	40.83	37.09	42.70	39.57
ช่วยธุรกิจครัวเรือนไม่มีค่าตอบแทน	2.30	3.02	2.32	3.21	2.40	2.23	3.86
ลูกจ้างของรัฐ	6.91	2.42	6.65	1.94	3.17	2.73	1.40
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	0.68		0.63				
ลูกจ้างเอกชน	19.36	17.39	19.03	18.34	16.73	18.42	18.29
ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	15.29	20.20	15.46	21.32	17.63	17.74	23.72
ไม่มีอาชีพ	0.35	0.70	0.41	0.53	0.65	0.17	0.77
อื่นๆ	0.01	0.04	0.02		0.07		

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ปี 2545 และ 2547

ตารางที่ 4.8 ลักษณะของครัวเรือนเปราะบาง

	เปราะบางปี 2545		เปราะบางปี 2545		เปราะบาง 2545, ไม่เปราะบาง 2547	ไม่เปราะบาง 2545, เปราะบาง 2547	เปราะบาง 2545 และ 2547
	ไม่	เปราะบาง	ไม่	เปราะบาง			
ภาค							
กลาง	23.05	17.90	21.85	19.79	17.02	23.26	18.12
เหนือ	22.35	23.15	22.23	23.14	21.07	22.01	23.68
ตะวันออกเฉียงเหนือ	38.34	45.71	41.27	41.87	53.35	37.96	43.74
ใต้	16.26	13.25	14.64	15.21	8.57	16.77	14.46
การศึกษาสูงสุดของหัวหน้าครัวเรือนปี 2545							
ไม่มีการศึกษา	4.46	12.47	4.02	11.67	7.66	7.42	13.71
ประถมต้น	63.77	71.82	64.75	69.69	75.67	67.34	70.82
ประถมปลาย	12.13	12.01	10.76	13.29	11.37	15.63	12.17
มัธยมต้น	8.19	2.76	7.98	3.77	3.13	6.08	2.66
มัธยมปลาย	3.07	0.74	3.20	0.97	1.37	1.78	0.58
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี	4.17		4.68	0.15		0.48	
สูงกว่าปริญญาตรี	0.34		0.39				
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	3.66	0.20	3.99	0.41	0.79	1.17	0.05
อื่นๆ	0.22		0.22	0.03		0.10	

	ประชากรปี 2545		ประชากรปี 2545		ประชากร 2545, ไม่ประชากร 2547	ไม่ประชากร 2545, ประชากร 2547	ประชากร 2545 และ 2547
	ไม่	ประชากร	ไม่	ประชากร			
การศึกษาสูงสุดของหัวหน้าครัวเรือนปี 2547							
ไม่มีการศึกษา	4.90	11.84	3.83	11.80	4.46	7.74	13.74
ประถมต้น	62.80	69.86	61.56	69.96	69.88	70.16	69.86
ประถมปลาย	11.94	12.84	11.42	13.19	14.62	14.88	12.39
มัธยมต้น	7.18	3.70	8.18	3.29	7.48	4.46	2.72
มัธยมปลาย	4.45	1.18	5.07	1.10	2.68	1.72	0.80
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี	4.26		4.88	0.07		0.20	
สูงกว่าปริญญาตรี	0.60		0.70				
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	3.77	0.29	4.22	0.40	0.50	0.74	0.23
อื่นๆ	0.09	0.29	0.14	0.21	0.38	0.10	0.27
เพศของหัวหน้าครัวเรือน 2545							
หญิง	24.22	18.85	23.69	20.16	18.53	22.70	18.94
ชาย	75.78	81.15	76.31	79.84	81.47	77.30	81.06
เพศของหัวหน้าครัวเรือน 2547							
หญิง	26.20	22.47	27.05	22.23	26.46	23.89	21.44
ชาย	73.80	77.53	72.95	77.77	73.54	76.11	78.56

	ปี 2545		ปี 2545		ปี 2545, ปี 2547	ปี 2545, ปี 2547	ปี 2545 และ 2547
	ไม่	ปี	ไม่	ปี			
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน 2545							
ไม่เคยสมรส	2.71	0.90	3.00	0.90	1.36	1.14	0.78
สมรส	80.97	82.39	80.54	82.57	81.40	82.43	82.65
หม้าย	13.79	15.24	13.85	14.97	16.01	14.83	15.05
หย่า	0.98	0.41	1.03	0.46	0.40	0.53	0.42
อื่นๆ	1.55	1.05	1.58	1.10	0.83	1.07	1.11
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน 2547							
ไม่เคยสมรส	2.99	1.25	3.86	0.70	3.02	0.51	0.80
สมรส	78.67	79.32	77.78	80.05	75.65	79.62	80.26
หม้าย	15.16	17.22	14.81	17.23	17.49	17.40	17.15
หย่า	1.26	0.94	1.53	0.73	1.74	0.72	0.73
อื่นๆ	1.93	1.27	2.02	1.28	2.11	1.75	1.06
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน 2545							
กำลังหางาน	0.50	0.20	0.45	0.28	0.65	0.71	0.08
นายจ้าง	21.71	19.01	20.32	20.71	16.72	23.00	19.60
ธุรกิจส่วนบุคคล	33.97	37.29	34.49	36.31	40.40	35.92	36.49
ช่วยธุรกิจครัวเรือนไม่มีค่าตอบแทน	1.88	2.88	2.41	2.24	3.31	1.13	2.77
ลูกจ้างของรัฐ	8.43	2.48	9.42	2.45	5.31	3.90	1.75

	ปี 2545		ปี 2545		ปี 2545, ปี 2547	ปี 2545, ปี 2547	ปี 2545 และ 2547
	ไม่	ปี	ไม่	ปี			
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	0.80	0.16	0.69	0.36	0.46	0.94	0.08
ลูกจ้างเอกชน	18.24	17.01	18.14	17.29	17.23	17.99	16.95
ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	14.22	20.87	13.77	20.28	15.92	16.40	22.14
ไม่มีอาชีพ	0.18	0.10	0.21	0.09			0.13
อื่นๆ	0.07		0.08				
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน 2547							
กำลังหางาน	0.10	0.06	0.15	0.02	0.19		0.02
นายจ้าง	20.28	19.28	20.88	18.87	19.63	18.22	19.19
ธุรกิจส่วนบุคคล	33.87	37.42	34.07	36.69	41.29	37.26	36.42
ช่วยธุรกิจครัวเรือนไม่มีค่าตอบแทน	2.68	2.19	2.28	2.63	0.96	2.89	2.51
ลูกจ้างของรัฐ	8.30	2.88	9.31	2.75	5.09	3.67	2.31
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	0.86	0.11	0.70	0.37	0.13	0.94	0.10
ลูกจ้างเอกชน	19.30	18.45	19.56	18.33	18.68	18.20	18.39
ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	14.17	19.18	12.56	19.93	13.86	18.62	20.55
ไม่มีอาชีพ	0.42	0.44	0.45	0.40	0.17	0.20	0.51
อื่นๆ	0.03		0.04				

ที่มา: คำนวณ โดยคณะวิจัย

ตารางที่ 4.9 สาเหตุของความประบาง

	ประบาง 2545	ประบาง 2547	ประบาง 2545, ไม่ประบาง 2547	ไม่ประบาง 2545, ประบาง 2547	ประบาง 2545 และ 2547
<i>ประเภท 2545</i>					
ความแปรปรวนสูง	85.81		98.09		82.65
ค่าเฉลี่ยต่ำ	14.19		1.91		17.35
รวม	100.00		100.00		100.00
<i>ประเภท 2547</i>					
ความแปรปรวนสูง		80.04		95.03	72.84
ค่าเฉลี่ยต่ำ		19.96		4.97	27.16
รวม		100.00		100.00	100.00

ที่มา: คำนวณ โดยคณะวิจัย

ตารางที่ 4.10 สาเหตุของความเปราะบางจำแนกตามลักษณะของครัวเรือน

	เปราะบาง 2545		รวม	เปราะบาง 2547		รวม
	HV	LM		HV	LM	
ภาค						
กลาง	19.41	8.72	17.90	23.25	5.89	19.79
เหนือ	19.11	47.56	23.15	20.89	32.16	23.14
ตะวันออกเฉียงเหนือ	48.24	30.41	45.71	39.73	50.45	41.87
ใต้	13.24	13.31	13.25	16.13	11.50	15.21
การศึกษาสูงสุดของหัวหน้าครัวเรือนปี 2545						
ไม่มีการศึกษา	9.62	29.72	12.47	8.48	24.45	11.67
ประถมต้น	73.48	61.73	71.82	70.65	65.87	69.69
ประถมปลาย	12.81	7.18	12.01	14.64	7.89	13.29
มัธยมต้น	3.04	1.04	2.76	4.27	1.79	3.77
มัธยมปลาย				1.21		0.97
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี				0.19		0.15
สูงกว่าปริญญาตรี	0.81	0.33	0.74			
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	0.24		0.20	0.52		0.41
อื่นๆ				0.04		0.03
การศึกษาสูงสุดของหัวหน้าครัวเรือนปี 2547						
ไม่มีการศึกษา	8.76	30.45	11.84	8.41	25.37	11.80
ประถมต้น	71.21	61.70	69.86	72.42	60.06	69.96
ประถมปลาย	14.22	4.54	12.84	13.98	10.05	13.19
มัธยมต้น	3.99	1.91	3.70	3.24	3.47	3.29
มัธยมปลาย	1.32	0.33	1.18	1.26	0.43	1.10
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี				0.08		0.07
สูงกว่าปริญญาตรี						
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	0.34		0.29	0.50		0.40
อื่นๆ	0.16	1.07	0.29	0.11	0.62	0.21

	เปราะบาง		รวม	เปราะบาง		รวม
	2545			2547		
	HV	LM		HV	LM	
เพศของหัวหน้าครัวเรือน 2545						
หญิง	19.32	16.04	18.85	20.27	19.72	20.16
ชาย	80.68	83.96	81.15	79.73	80.28	79.84
เพศของหัวหน้าครัวเรือน 2547						
หญิง	22.61	21.62	22.47	22.99	19.22	22.23
ชาย	77.39	78.38	77.53	77.01	80.78	77.77
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน 2545						
ไม่เคยสมรส	1.05		0.90	1.05	0.29	0.90
สมรส	82.01	84.68	82.39	83.26	79.83	82.57
หม้าย	15.83	11.71	15.24	14.27	17.81	14.97
หย่า	0.20	1.72	0.41	0.42	0.61	0.46
อื่นๆ	0.92	1.90	1.05	1.01	1.45	1.10
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน 2547						
ไม่เคยสมรส	1.39	0.41	1.25	0.72	0.62	0.70
สมรส	79.28	79.51	79.32	80.92	76.57	80.05
หม้าย	17.23	17.15	17.22	16.53	20.05	17.23
หย่า	0.82	1.66	0.94	0.64	1.08	0.73
อื่นๆ	1.27	1.27	1.27	1.19	1.68	1.28
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน 2545						
กำลังหางาน	0.22	0.07	0.20	0.33	0.10	0.28
นายจ้าง	20.04	12.80	19.01	21.32	18.26	20.71
ธุรกิจส่วนบุคคล	37.61	35.38	37.29	35.56	39.29	36.31
ช่วยธุรกิจครัวเรือน ไม่มีค่าตอบแทน	2.64	4.34	2.88	2.26	2.16	2.24
ลูกจ้างของรัฐ	2.70	1.18	2.48	2.74	1.27	2.45
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	0.18		0.16	0.45		0.36
ลูกจ้างเอกชน	16.50	20.11	17.01	18.41	12.81	17.29
ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทาง						
เศรษฐกิจ	20.00	26.13	20.87	18.83	26.10	20.28
ไม่มีอาชีพ	0.12		0.10	0.11		0.09

	เปราะบาง		รวม	เปราะบาง		รวม
	2545			2547		
	HV	LM		HV	LM	
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน 2547						
กำลังหางาน	0.07		0.06	0.02		0.02
นายจ้าง	19.93	15.31	19.28	20.17	13.65	18.87
ธุรกิจส่วนบุคคล	37.80	35.10	37.42	35.40	41.89	36.69
ช่วยธุรกิจครัวเรือนไม่มีค่าตอบแทน	2.16	2.38	2.19	3.13	0.62	2.63
ลูกจ้างของรัฐ	3.08	1.67	2.88	3.14	1.23	2.75
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	0.12		0.11	0.47		0.37
ลูกจ้างเอกชน	18.29	19.42	18.45	18.86	16.22	18.33
ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทาง						
เศรษฐกิจ	18.07	25.89	19.18	18.38	26.11	19.93
ไม่มีอาชีพ	0.47	0.23	0.44	0.44	0.28	0.40

หมายเหตุ: HV หมายถึง ความแปรปรวนของการบริโภคสูง และ LM หมายถึง ค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่ำ
ที่มา: คำนวณโดยคณะวิจัย

4.3 ความเปราะบางของลูกจ้าง

ลูกจ้างผู้มีรายได้ประจำอาจมีสิ่งกระทบที่ทำให้เปราะบางต่อความยากจนแตกต่างไปจากครัวเรือนในชนบท ซึ่งจากการศึกษาพบว่าความเปราะบางต่อความยากจนส่วนใหญ่เกิดจากความผันผวนของการบริโภคต่อหัว อย่างไรก็ตาม การศึกษาโดย Bidani and Richter (2001) พบว่าแนวโน้มครัวเรือนไทยที่มีความเปราะบางต่อความยากจนมีสัดส่วนของความเปราะบางประเภทค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่อหัวต่ำหรือ low mean (LM) เพิ่มขึ้น

สมมติฐานหนึ่งของการที่กลุ่ม LM เพิ่มขึ้นอาจมาจากสัดส่วนของผู้มีรายได้ประจำเพิ่มขึ้น ผู้ที่มีรายได้ประจำคือ กลุ่มที่เป็นลูกจ้างเอกชน รัฐบาลและรัฐวิสาหกิจ ตารางที่ 4.11 แสดงให้เห็นสัดส่วนของรายได้ของครัวเรือนจำแนกตามประเภทของรายได้ ครัวเรือนในเมืองมีสัดส่วนของรายได้ครัวเรือนที่มาจากค่าจ้างสูงกว่าชนบท โดยเฉพาะครัวเรือนในเขตกรุงเทพฯและปริมณฑลมีสัดส่วนของรายได้ครัวเรือนที่มาจากค่าจ้างสูงถึงร้อยละ 54

ตารางที่ 4.11 สัดส่วนของแหล่งที่มาของรายได้ครัวเรือนในปี 2545

	กรุงเทพและปริมณฑล	ในเขตเมือง	ชนบท	รวม
ภาคกลาง	100	100	100	100
ค่าจ้าง	54.15	53.85	43.19	47.74
รายได้อื่นเป็นเงิน	32.55	33.62	41.52	38.14
รายได้ไม่ใช่เงิน	13.30	12.54	15.29	14.12
ภาคเหนือ		100	100	100
ค่าจ้าง		41.55	32.89	35.68
รายได้อื่นเป็นเงิน		44.94	48.10	47.08
รายได้ไม่ใช่เงิน		13.51	19.01	17.24
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		100	100	100
ค่าจ้าง		40.98	27.42	32.20
รายได้อื่นเป็นเงิน		45.94	47.03	46.65
รายได้ไม่ใช่เงิน		13.09	25.56	21.17
ภาคใต้		100	100	100
ค่าจ้าง		42.59	32.48	36.15
รายได้อื่นเป็นเงิน		44.06	50.68	48.27
รายได้ไม่ใช่เงิน		13.35	16.85	15.58
ทั่วประเทศ		100	100	100
ค่าจ้าง		50.14	34.64	42.83
รายได้อื่นเป็นเงิน		36.75	45.96	41.09
รายได้ไม่ใช่เงิน		13.12	19.41	16.08

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน 2545

ความเสี่ยงใดๆ ที่มากระทบค่าจ้างย่อมมีผลต่อความเปราะบางของครัวเรือน โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากการเป็นลูกจ้าง การศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของรายได้ระดับครัวเรือนจำเป็นต้องมีข้อมูลของครัวเรือนเดิมเป็นเวลาอย่างน้อยสองปี การศึกษาส่วนนี้ใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรปี 2545 และ 2546 ที่ทำการสำรวจในเดือนเมษายน ซึ่งการสำรวจในสองช่วงเวลานั้นเป็นการสำรวจครัวเรือนที่อยู่ในบ้านหลังเดียวกันทั้งสองเวลา การสำรวจในช่วงเดือนเมษายน 2546 ยังมีข้อถกเพิ่มเติมเกี่ยวกับบอนามัยและสวัสดิการของครัวเรือนอีกด้วย

การศึกษานี้ได้เลือกตัวอย่างของการสำรวจเฉพาะครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนมีสถานภาพการทำงานเป็นลูกจ้างเอกชน รัฐบาลหรือรัฐวิสาหกิจ เนื่องจากเป็นสถานภาพที่มีข้อมูลเกี่ยวกับค่าจ้างจำนวนตัวอย่างที่ได้จากการสำรวจในเดือนเมษายนของทั้งสองปีเท่ากับ 4,634 ครัวเรือน

ในส่วนต่อไปนี้จะไม่กำหนดว่ารายได้เท่าใดจึงนับเป็นครัวเรือนเปราะบางต่อความยากจน เนื่องจากข้อมูลรายได้จากค่าจ้างเป็นเพียงส่วนหนึ่งของรายได้ของครัวเรือน อย่างไรก็ตามหากรายได้หลักของครัวเรือนมาจากค่าจ้างและมีเหตุบางประการที่ทำให้รายได้หลักเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ (เกิด shock ประเภทใดประเภทหนึ่ง) เหตุการณ์ดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของครัวเรือน การศึกษาจึงให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของรายได้จากค่าจ้างของคนในครัวเรือน ถ้ารายได้ส่วนนี้เปลี่ยนแปลงร้อยละ 25 น่าจะมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของครัวเรือนบ้างไม่มากก็น้อย

ตารางที่ 4.12 การเปลี่ยนแปลงรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนในปี 2545-46

	การเปลี่ยนแปลงของรายได้					ไม่มี รายได้ ปี 2545	รายได้ เปลี่ยน แปลง เฉลี่ย	ค่าจ้างเฉลี่ยต่อ สัปดาห์ (บาท)	
	ลด 25%	ลด 5- 25%	ลด 5%- เพิ่ม 5%	เพิ่ม 5- 25%	เพิ่ม 25%			2545	2546
กรุงเทพมหานครและปริมณฑล									
ร้อยละของสดมภ์	11.19	17.49	30.50	16.75	21.85	21.75	2.83	4829	5419
ร้อยละของภาค	19.71	12.28	23.71	15.01	27.25	2.04			
ภาคกลาง									
ร้อยละของสดมภ์	20.51	30.20	28.07	24.29	24.72	3.78	3.20	3131	3143
ร้อยละของภาค	27.35	16.04	16.51	16.48	23.34	0.27			
ภาคเหนือ									
ร้อยละของสดมภ์	21.00	15.62	14.93	21.00	17.70	16.62	3.37	1876	1773
ร้อยละของภาค	36.26	10.74	11.38	18.45	21.64	1.53			
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ									
ร้อยละของสดมภ์	35.71	25.22	16.35	27.51	25.22	52.03	3.51	2007	1813
ร้อยละของภาค	40.77	11.47	8.23	15.98	20.39	3.16			
ภาคใต้									
ร้อยละของสดมภ์	11.58	11.47	10.16	10.46	10.51	5.81	3.37	2556	2410
ร้อยละของภาค	34.36	13.56	13.30	15.79	22.07	0.92			
รวม	32.16	12.81	14.19	16.36	22.77	1.71	3.27	2828	2849

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 2 ปี 2545 และ 2546

ในปี 2545-46 ร้อยละ 32 ของครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากค่าจ้างค่าจ้าง ได้รับผลกระทบด้านลบ ทำให้รายได้จากค่าจ้างลดลงร้อยละ 25 (ตารางที่ 4.12) ในขณะเดียวกันมีครัวเรือนจำนวนร้อยละ 23 ได้รับผลกระทบด้านบวกทำให้ได้รับรายได้จากค่าจ้างเพิ่มขึ้นร้อยละ 25 ครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบด้านลบส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 36) ส่วนครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบด้านบวกกระจายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลาง และกรุงเทพและปริมณฑล ครัวเรือนในกรุงเทพและปริมณฑลประมาณร้อยละ 27 มีรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนเพิ่มร้อยละ 25 แต่ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณร้อยละ 41 ได้รับผลกระทบด้านลบทำให้รายได้ครัวเรือนที่มาจากค่าจ้างลดลงร้อยละ 25

ครัวเรือนที่มีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้สูงคือ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุ 60 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 51 ของกลุ่มอายุ) ซึ่งการเป็นผู้สูงอายุอาจทำให้ความสามารถในการทำงานลดลงหรือการเข้าสู่วัยเกษียณก็ทำให้รายได้ลดลงเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุที่มีความสามารถหรือมี human capital สูงก็อาจจะสามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้นจะเห็นได้จากตารางที่ 4.13 สัดส่วนของผู้สูงอายุที่มีรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนเพิ่มขึ้นร้อยละ 25 มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 25 (อาจเป็นรายได้ที่เพิ่มจากการทำงานของลูกหลานที่อยู่ในครัวเรือนก็ได้) สัดส่วนของผู้ที่รายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนลดลงกว่าร้อยละ 25 ประมาณร้อยละ 35 เป็นครัวเรือนที่มีหัวหน้าอายุ 30-35 ปี ลักษณะนี้เป็นตัวชี้วัดที่ค่อนข้างไม่ดีต่อความเปราะบางของครัวเรือนในอนาคต กลุ่มอายุนี้เป็นวัยแรงงานที่สำคัญและควรมีความมั่นคงของรายได้เพื่อสามารถเลี้ยงดูกลุ่มที่พึ่งพิงในปัจจุบัน (เด็กและคนชรา) และควรมีรายได้เหลือพอเก็บออมเพื่อใช้ในวัยชรา

กลุ่มครัวเรือนที่มีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้ครัวเรือนที่มาจากค่าจ้างยังประกอบด้วยครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาระดับประถมหรือต่ำกว่า (ดูร้อยละของแถว) ซึ่งร้อยละ 40 ของครัวเรือนกลุ่มนี้มีรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนลดลงร้อยละ 25 ในช่วงปี 2545-46

ครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนคนเดิม (ในปี 2545) หายไปจากการเป็นสมาชิกของครัวเรือนอาจจะด้วยเหตุการณ์ตาย การย้ายถิ่น หรือการหย่าร้าง แยกทางกันก็มีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้เช่นกัน ซึ่งเห็นได้จากประมาณร้อยละ 41 ถึงร้อยละ 57 ของครัวเรือนที่สมาชิกครัวเรือนคนที่ 2 หรือ 3 หรือ 4 ในปี 2545 เลื่อนลำดับขึ้นมาเป็นหัวหน้าครัวเรือนในปี 2546 มีรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนลดลงร้อยละ 25

ครัวเรือนในภาคเกษตรและอุตสาหกรรมก่อสร้างมีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนสูงกว่าอุตสาหกรรมประเภทอื่น เกือบร้อยละ 40 ของครัวเรือนในสองอุตสาหกรรมนี้มีรายได้ครัวเรือนลดลงร้อยละ 25 อย่างไรก็ตาม ถ้าครัวเรือนมีกำลังแรงงานเพิ่มขึ้นก็สามารถทำให้รายได้ของครัวเรือนเพิ่มขึ้นได้ ร้อยละ 48 ของครัวเรือนที่มีกำลังแรงงานเพิ่มมีรายได้จากค่าจ้างเพิ่มขึ้นร้อยละ

ตารางที่ 4.13 ลักษณะของครัวเรือนที่มีค่าจ้างเพิ่มขึ้นหรือลดลงมากกว่าร้อยละ 25

	เพิ่มมากกว่าร้อยละ 25		ลดมากกว่าร้อยละ 25		รวม
	% ของ แถว	% ของ สดมภ์	% ของ แถว	% ของ สดมภ์	
อายุของหัวหน้าครัวเรือน		100		100	100
15-19	3.06	0.04	11.55	0.09	0.26
20-29	27.15	18.05	26.18	12.32	15.14
30-39	22.00	31.61	35.09	35.70	32.72
40-49	22.20	30.42	30.36	29.47	31.21
50-59	21.15	15.70	31.27	16.44	16.90
60+	25.26	4.18	51.01	5.98	3.77
เพศของหัวหน้าครัวเรือน		100		100	100
หญิง	27.10	20.59	26.82	14.44	17.30
ชาย	21.87	79.41	33.27	85.56	82.70
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน		100		100	100
ประถมหรือต่ำกว่า	24.07	63.29	40.00	74.47	59.86
มัธยมต้น	20.38	10.16	25.33	8.94	11.35
มัธยมปลาย	34.31	7.47	26.37	4.07	4.96
ปวช หรือ ปวส	23.05	5.40	15.45	2.56	5.33
อนุปริญญา	15.91	3.06	20.28	2.76	4.38
ปริญญาตรีหรือสูงกว่า	17.14	10.62	16.40	7.20	14.11
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน		100		100	100
โสด	32.49	13.22	22.05	6.35	9.27
สมรส	21.14	77.00	33.33	86.00	82.96
หม้าย	25.10	5.15	34.77	5.05	4.67
หย่า	35.31	2.31	22.08	1.02	1.49
แยกทางกัน	32.73	2.32	31.34	1.57	1.61
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน		100		100	100
ลูกจ้างของรัฐ	14.69	14.72	17.21	12.22	22.82
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	28.71	4.59	10.67	1.21	3.64
ลูกจ้างเอกชน	24.98	80.68	37.85	86.58	73.54
การเปลี่ยนแปลงหัวหน้าครัวเรือนปี 2546		100		100	100
คนเดิมจากปี 2545	24.07	76.40	29.06	65.32	72.29
สมาชิกคนที่ 2 ปี 2545 เป็นหัวหน้าปี 2546	19.11	21.65	40.53	32.51	25.79
สมาชิกคนที่ 3 ปี 2545 เป็นหัวหน้าปี 2546	4.93	0.13	56.71	1.04	0.59

	เพิ่มมากกว่าร้อยละ 25		ลดมากกว่าร้อยละ 25		รวม
	% ของ แถว	% ของ สดมภ์	% ของ แถว	% ของ สดมภ์	
สมาชิกคนที่ 4 ปี 2545 เป็นหัวหน้าปี 2546			43.22	0.68	0.51
สมาชิกคนที่ 5 ปี 2545 เป็นหัวหน้าปี 2546	56.80	1.23	25.99	0.40	0.49
สมาชิกคนที่ 6 ปี 2545 เป็นหัวหน้าปี 2546	40.61	0.59	4.84	0.05	0.33
ภาค		100		100	100
กรุงเทพและปริมณฑล	27.25	21.85	19.71	11.19	18.25
กลาง	23.34	24.72	27.35	20.51	24.12
เหนือ	21.64	17.70	36.26	21.00	18.62
ตะวันออกเฉียงเหนือ	20.39	25.22	40.77	35.71	28.17
ใต้	22.07	10.51	34.36	11.58	10.84
เขต		100		100	100
ในเมือง	24.22	44.73	23.45	30.67	42.05
ชนบท	21.72	55.27	38.47	69.33	57.95
อุตสาหกรรมที่หัวหน้าครัวเรือนอยู่		100		100	100
เกษตร	25.05	17.64	47.59	23.73	16.03
หัตถอุตสาหกรรม	23.71	22.78	26.91	18.30	21.87
ก่อสร้าง	19.99	15.49	47.16	25.87	17.64
สาธาณูปโภค	23.16	0.92	25.72	0.72	0.90
พาณิชย์กรรม	25.04	13.33	36.62	13.81	12.12
ขนส่ง	34.92	6.40	24.44	3.17	4.17
บริการ	19.59	23.45	16.98	14.39	27.26
มีสมาชิกครัวเรือนป่วยจนหยุดกิจกรรมประจำวัน		100		100	100
ไม่มี	21.83	56.43	28.54	52.25	58.86
มี	24.12	43.57	37.33	47.75	41.14
มีสมาชิกครัวเรือนมีปัญหาในการดูแลตนเอง		100		100	100
ไม่มี	7.19	0.18	65.73	1.16	0.57
มี	22.86	99.82	31.96	98.84	99.43
มีสมาชิกในครัวเรือนมีปัญหาในการเคลื่อนไหวส่วน ใดส่วนหนึ่งของร่างกาย		100		100	100
ไม่มี	7.19	0.18	65.73	1.16	0.57
มี	22.86	99.82	31.96	98.84	99.43
มีสมาชิกในครัวเรือนมีโรคเรื้อรัง		100		100	100
มี	22.77	100.00	32.16	100.00	100.00

	เพิ่มมากกว่าร้อยละ 25		ลดมากกว่าร้อยละ 25		รวม
	% ของ แถว	% ของ สดมภ์	% ของ แถว	% ของ สดมภ์	
มีสมาชิกในครัวเรือนเคยป่วยจนต้องพักรักษาตัวใน โรงพยาบาล		100		100	100
มี	22.77	100.00	32.16	100.00	100.00
มีสมาชิกในครัวเรือนไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมทาง สังคม		100		100	100
ไม่มี	7.19	0.18	65.73	1.16	0.57
มี	22.86	99.82	31.96	98.84	99.43
มีจำนวนผู้มีงานทำเพิ่ม		100		100	100
ไม่มี	17.68	64.65	34.38	89.02	83.25
มี	48.05	35.35	21.08	10.98	16.75
มีจำนวนผู้ว่างงานเพิ่ม		100		100	100
ไม่มี	23.02	98.07	31.34	94.57	97.01
มี	14.70	1.93	58.48	5.43	2.99
จำนวนห้องนอน		100		100	100
หนึ่งห้อง	22.07	49.08	34.74	54.71	50.64
มากกว่าหนึ่งห้อง	23.49	50.92	29.50	45.29	49.36
เป็นเจ้าของรถบรรทุกเล็ก/รถปิกอัพ/รถตู้		100		100	100
ไม่เป็นเจ้าของ	23.67	91.37	33.66	92.01	87.90
เป็นเจ้าของ	16.24	8.63	21.24	7.99	12.10
เป็นเจ้าของรถยนต์ส่วนบุคคล		100		100	100
ไม่เป็นเจ้าของ	23.50	85.20	34.84	89.45	82.56
เป็นเจ้าของ	19.32	14.80	19.44	10.55	17.44
เป็นเจ้าของรถอีแต่น และรถอื่นๆ ในประเภทเดียวกัน		100		100	100
ไม่เป็นเจ้าของ	23.42	96.86	30.88	90.43	94.17
เป็นเจ้าของ	12.25	3.14	52.78	9.57	5.83
เป็นเจ้าของรถจักรยานยนต์		100		100	100
ไม่เป็นเจ้าของ	25.11	34.57	32.07	31.26	31.35
เป็นเจ้าของ	21.70	65.43	32.20	68.74	68.65

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 2 ปี 2545 และ 2546 และการสำรวจอนามัย
และสวัสดิการปี 2546

เมื่อวิเคราะห์การกระจายของครัวเรือนว่าครัวเรือนกลุ่มใดในแต่ละประเภทมีความเปราะบางต่อ
การลดลงของรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือน (คู่มือของสดมภ์) จะเห็นว่า ครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็น

ลูกจ้างเอกชนมีสัดส่วนการเพิ่มของค่าจ้างร้อยละ 25 เป็นจำนวนสูงมาก (ร้อยละ 80) ในขณะที่เดียวกัน ครัวเรือนประเภทนี้ก็มีความเปราะบางต่อการลดลงของค่าจ้างสูงเช่นกัน (ร้อยละ 87 เมื่อเทียบกับสัดส่วนของตัวอย่างร้อยละ 74 ในตารางภาคผนวก)

การกระจายของคริวเรือนที่ได้รับผลกระทบทั้งจาก shock ระดับคริวเรือนและระดับมหภาคจนมีผลทำให้รายได้คริวเรือนที่มาจากค่าจ้างลดลงร้อยละ 25 นั้นส่วนใหญ่เป็นคริวเรือนอยู่ในภาคตะวันออก เฉียงเหนือ (ร้อยละ 36) เป็นคริวเรือนที่มีสมาชิกมีปัญหาในการดูแลตนเอง (ร้อยละ 99) เป็นคริวเรือนที่มีสมาชิกมีปัญหาในการเคลื่อนไหวร่างกาย (ร้อยละ 99) และเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (ร้อยละ 99) นอกจากนี้ ยังเป็นคริวเรือนที่มีความแน่นแฟ้นด้านสินทรัพย์ เช่น อยู่ในบ้านที่มีเพียงห้องนอนเดียว (ร้อยละ 55) ไม่เป็นเจ้าของรถยนต์ประเภทต่างๆ (ประมาณร้อยละ 90) แต่เป็นเจ้าของรถมอเตอร์ไซด์ (ร้อยละ 68)

4.4 สรุป

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการศึกษาความเปราะบางต่อความยากจนในเชิงปริมาณชี้ให้เห็นว่า ปัญหาความเปราะบางของคริวเรือนไทยมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าปัญหาความยากจน การจะขจัดความยากจนให้หมดไปจะต้องขจัดความเปราะบางต่อความยากจนด้วย ไม่เช่นนั้นก็จะสามารถลดจำนวนคนที่ยากจนอยู่ในปัจจุบันได้เท่านั้น ถ้ายังมีคริวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจนอยู่จำนวนมากจำนวนคนจนในอนาคตก็จะมีแนวโน้มว่าจะยังคงมีอยู่ต่อไป

คริวเรือนที่ตกอยู่ในความยากจนอย่างต่อเนื่องหรือคริวเรือนที่จนเรื้อรังหรือยากไร้เรื้อรังและคริวเรือนที่เปราะบางอย่างต่อเนื่องส่วนใหญ่เป็นคริวเรือนที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ และมักมีหัวหน้าคริวเรือนที่ไม่เคยได้รับการศึกษาอย่างเป็นทางการหรือมีการศึกษาสูงสุดระดับประถมต้น คริวเรือนที่จนปีใดปีหนึ่งหรือเปราะบางปีใดปีหนึ่งมักเป็นคริวเรือนที่หัวหน้าคริวเรือนมีการศึกษาสูงสุดระดับประถมปลาย การมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าคริวเรือนไม่เป็นปัจจัยที่ทำให้คริวเรือนเปราะบางหรือยากจน ส่วนคริวเรือนที่จนหรือเปราะบางเพียงปีใดปีหนึ่งมีสัดส่วนของหัวหน้าคริวเรือนที่เป็นหม้ายค่อนข้างสูง นอกจากนี้ คริวเรือนที่จนข้ามปีเป็นคริวเรือนที่ประกอบกิจการส่วนตัวหรือมีหัวหน้าคริวเรือนที่ไม่ทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

สาเหตุของความเปราะบางมาจากสองส่วนคือ ค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่อหัวต่ำ หรือความผันผวนของการบริโภคต่อหัวสูง (แม้ว่าจะมีค่าเฉลี่ยของการบริโภคสูง) ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าคริวเรือนที่เปราะบางเพียงปีใดปีหนึ่งส่วนใหญ่เป็นคริวเรือนที่มีความผันผวนของการบริโภคต่อหัวสูง คริวเรือนเปราะบางประเภทที่มี ค่าเฉลี่ยของการบริโภคต่อหัวต่ำส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คริวเรือนที่มีรายได้ประจำเช่นลูกจ้างเอกชน รัฐบาลหรือรัฐวิสาหกิจซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเมืองอาจมีสาเหตุของความเปราะบางแตกต่างจากคริวเรือนในชนบท การศึกษาพบว่าคริวเรือนที่มีความเปราะบาง

ต่อการลดลงของรายได้เกินกว่าร้อยละ 25 ในปี 2545-46 คือ ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุ 60 ปีขึ้นไป หรือครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาระดับประถมหรือต่ำกว่า หรือครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนคนเดิม (ในปี 2545) หายไปจากการเป็นสมาชิกของครัวเรือนอาจจะด้วยเหตุการณ์ตาย การย้ายถิ่น หรือการหย่าร้าง แยกทางกันก็มีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ครัวเรือนที่มีความเปราะบางต่อการลดลงของรายได้จากค่าจ้างของครัวเรือนสูงมักเป็นครัวเรือนในภาคเกษตร มีสมาชิกมีปัญหาในการดูแลตนเอง เป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกมีปัญหาในการเคลื่อนไหวร่างกายและเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม หรือเป็นครัวเรือนที่มีความเรื้อรังในด้านสินทรัพย์ เช่น อยู่ในบ้านที่มีเพียงห้องนอนเดียว ไม่เป็นเจ้าของรถยนต์ประเภทต่างๆ แต่เป็นเจ้าของรถมอเตอร์ไซด์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ไมตรี วสันตวิวงศ์. (2548). “การศึกษาความเสี่ยงและความเปราะบางทางสังคม.” เอกสารประกอบการอบรม ครั้งที่ 1 เรื่อง โครงการส่งเสริมศักยภาพเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์และการประเมินความเสี่ยงทางสังคม, วันที่ 4 พฤศจิกายน 2548 ณ โรงแรมศวันนารามาตา กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547.). ข้อมูลสถานการณ์ความยากจน ปี 2547 (เต็มปี). http://poverty.nesdb.go.th/poverty_new/doc/news/wanchat_20050824043205.pdf, 2547.

ภาษาอังกฤษ

- Alwang, Jeffrey, Paul B. Siegel, and Steen L. Jorgensen. (2002). “Vulnerability as Viewed from Different Disciplines.” Paper Prepared for the International Symposium on “Sustainable Food Security and Managing Natural Resources in Southeast Asia: Challenges for the 21st Century. Chiang Mai University, Thailand, January 8-11, 2002
- Anderson, Jock R. (2003). "Risk in Rural Development: Challenges for Managers and Policy Makers," **Agricultural System** 75, pp. 161-197.
- Bidani, Benu and Kaspar Richter. (2001). “Household Vulnerability and the Asian Crisis: the Case of Thailand.” mimeo.
- Calvo Cesar and Stefan Dercon. (2005). Measuring Individual Vulnerability. Discussion Paper. Department of Economics, University of Oxford.
- Chandoevrit, Worawan. (2005). “Financing Universal Healthcare Coverage” **TDR Quarterly Review**, September.
- Chaudhuri, Shubham, Jyotsna Jalan and Asep Suryahadi. (2002). Assessing Household Vulnerability to Poverty from Cross-sectional Data: A Methodology and Estimates from Indonesia, **Discussion Paper #0102-52**, Department of Economics, Columbia University.
- Chor-ching Goh, Sung Jin Kang, Yassuyuki Sawada. (2005). “How did Korean Households cope with Negative Shocks from the Financial Crisis?” **Journal of Asian Economics** 16, pp. 239-254.
- Datt, Gaurav, and Hans Hoogeveen. (2000). “El Nino or El Peso?: Crisis, Poverty and Income Distribution in the Philippines,” **World Development** 31, pp. 1103-1124.
- Dercon, Stefan and Joachim De Weerd. (2005). Risk-sharing Networks and Insurance against Illness. University of Oxford.
- Dercon, Stefan, Tessa Bold and Cesar Calvo. (2004). “Insurance for the Poor?” **Working Paper No. 125**, University of Oxford.
- Ezard, Nadin. (2001). "Commentary: Public Health, Human Rights and the Harm Reduction Paradigm: for Risk Reduction to Vulnerability Reduction," **International Journal of Drug Policy** 12, pp. 207-219.

- Feldstein, Martin. (2005). "Rethinking Social Insurance". **American Economic Review** **95**(1). pp. 1-24.
- Gine, Xavier, and Robert M. Townsend. (2001). "Evaluation of Financial Liberalization: A general equilibrium model with constrained occupation choice". **Center for International Economics Research Working Paper**, University of Chicago. <http://www.src.uchicago.edu/users/robt/workingpapers/gtwp.pdf>
- Heemskerk, Marieke, Anastasia Norton and Lise De Dehn. (2003). "Does Public Welfare Crowd Out Informal Safety Nets? Ethnographic Evidence from Rural Latin America," **World Development** **32**. pp. 941-955.
- Heitzmann, Karin, R. Sudharshan Canagarajah, and Paul B. Siegel. (2002). Guidelines for Assessing the Sources of Risk and Vulnerability. **Social Protection Discussion Paper 0218**, Social Protection Unit, Human Development Network, The World Bank
- Hoogeveen, Johannes, Emil Tesliuc, Renos Vakis and Stefan Dercon. (...). "A Guide to the Analysis of Risk, Vulnerability and Vulnerable Group." Mimeo.
- Jitsuchon, Somchai, Jiraporn Plangraphan, and Nanak Kakwani. (2005). "Thailand's New Official Poverty Line," a report prepared for NESDB and UNDP. Updated version.
- Joseph P. Kaboski and Robert M. Townsend. (2002). "Policies and Impact: An Evaluation of Village-Level Microfinance Institutions." Working Paper, October.
- Kaboski, Joseph P., and Robert M. Townsend. (2002). "Policies and Impact: An Evaluation of Village-Level Microfinance Institutions". **Center for International Economics Research Working Paper**, University of Chicago. <http://cier.uchicago.edu/papers/Kaboski/Kaboskitownsendii.pdf>

ภาคผนวก

รายชื่อผู้เข้าร่วมระดมสมองในสามจังหวัด

รายชื่อผู้เข้าประชุมกลุ่มย่อย (focus group) จังหวัดนนทบุรี

วันที่ 17 พฤศจิกายน 2548 เวลา 09.00-17.00 น. ณ สถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพ

บ้านเกร็ดตระการ

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	เครือข่าย/องค์กร
1	นายรัชศักดิ์ พ่วงจินดา	ประธานเครือข่ายฯ
2	นายสันติ สุวรรณหงษ์	รองผู้อำนวยการฝ่ายปกครอง รร.นวมินทราชินูทิศหอวัง
3	นางสาวสุรียรัตน์ นนทโชค	แกนประสานงาน
4	นายพีระพัฒน์ ยนต์แดง	เกษตรธรรมชาติ
5	นายอรุณ คุ่มแน่น	เกษตรธรรมชาติ
6	นายลือ เกษมจิตร	เลขาชุมชนบางตลาด
7	นางแก่นจันทร์ เมืองจันทร์	ประธานกลุ่มออมทรัพย์
8	นายสุนทร หุมภูศิริ	รองประธานชุมชนทางรถไฟ ต.บางกรวย-ไทรน้อย
9	นายเสรี ห่วงสุวรรณ	ประธานเครือข่ายบ้านมั่นคง
10	นางเรียม อุดลยานุภาพ	เครือข่ายผู้สูงอายุ
11	นางสาวเนตรนภา ทายา	กรรมการชุมชน ต.บางกระสอบ
12	นาวสุวรรณี ศิริเวชกุล	กรรมการสมาคมคนพิการ ต.บางตลาด อ.ปากเกร็ด
13	นางเพ็ญศิริ อัมหิรัญ	พัฒนาการจังหวัดนนทบุรี
14	นางพวงเพ็ญ เทียนจ่าง	อพม.
15	นางสาวภัทราภรณ์ สถิตย์สุขเสนาะ	เยาวชนดีเด่น โรงเรียนรัตนานิเบศ ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง
16	นางสาวสุภาภรณ์ สุขพันธ์	เลขาภพขอ.
17	นายสนอง จุลละกะทัตตะ	ประธานชุมชนผสอ. (รพ.พระนั่งเกล้า)
18	นางกัญรัตน์ เจริญรอด	อสม. และผู้สูงอายุชุมชนบางกระสอบ
19	นางพิจิตต์ สิบงกฏ	พยาบาลวิชาชีพ 7 กลุ่มงานเวชกรรมสังคม รพ.พระนั่งเกล้า
20	นายประกอบ สังข์โต	ประธานสาขาสภาฯ (พมจ.นนทบุรี)
21	นางพัชรินทร์ อุ่มบางตลาด	เลขาประธานสาขา (พมจ.นนทบุรี)

รายชื่อผู้เข้าประชุมกลุ่มย่อย (focus group) จังหวัดเชียงใหม่

วันที่ 21 พฤศจิกายน 2548 เวลา 09.00-17.00 น. ณ บ้านธารแก้ว มหาวิทยาลัยพายัพ

ต.ห้วยแก้ว อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	เครือข่าย/องค์กร
1	นางสุรพร คันทากร	อพม.
2	นางสายฝน กันแก้ว	ผู้ใหญ่บ้าน/กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน ต.ชี้เหล็ก อ.แมริม
3	นายเทอดศักดิ์ รตพรหม	กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ ต.แม่ทา กิ่งอ.แม่อน
4	นายขันคำ คู้กาส	ผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี
5	นางวิภา อักษรพรหม	อพม. ต.ท่าวังตาล อ.สารภี
6	นายวรเดช กันทะ	คณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชาวบ้าน ต.แม่่นะ อ.เชียงดาว
7	นายจรัญ อภิชัย	สมาชิกกองทุนสวัสดิการชาวบ้าน (ผู้ประสบปัญหา)
8	นายชอ สาม	ชาวไทยใหญ่ ต.แม่่นะ
9	นางวิวรรณ์ จินใจต	เครือข่ายออมทรัพย์คริสตจักรบ่วงเปา ต.บ่วงเปา อ.จอมทอง
10	นายวินิจ ชัยจิต	ศอช.ต./กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน ต.แม่่นะ
11	นายสมบูรณ์ บุญชู	รองประธานฝ่ายพญาคำ ต.สารภี อ.สารภี
12	นายมนูญ ไทยบูรณ์	กรรมการเครือข่ายชุมชนเมือง จ.เชียงใหม่
13	นายนรินทร์ รุจิระชัยมงคล	กลุ่มเยาวชน WY (ทำงานเรื่องเด็กเก็งค์)
14	นายจรัส วงศ์กิติ	กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน ต.แม่แฝกใหม่ อ.สันทราย
15	นายเดโช ไชยทัพ	SDF (NGO ด้านทรัพยากร)
16	นายสุพิน อินตะ	อพม. ต.ป่าไผ่ อ.สันทราย
17	นางพรรณงาม สมณา	ประธานศูนย์เครือข่ายแม่หญิงล้านนา
18	ผศ. ดร. สิริวันทนีย์ ชัย	นักวิชาการ ม.ราชภัฏเชียงใหม่
19	นางเพทาย เมณี	นักพัฒนาสังคม 7ว.(พมจ.)
20	นายมนัสพร ภมรบุตร	นักพัฒนาสังคม 6ว. (พมจ.)
21	นางรัตนา มณีประเสริฐ	กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
22	นางนภาพรณ บัวแก้ว	กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

รายชื่อผู้เข้าประชุมกลุ่มย่อย (focus group) จังหวัดขอนแก่น

วันที่ 22 พฤศจิกายน 2548 เวลา 09.00-17.00 น. ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	เครือข่าย/องค์กร
1	นางอำนวยการ วรรณยศ	สหกรณ์เคหะสถานร่วมพัฒนา
2	นายปรีชา ช่วยนา	เครือข่ายคนพิการขอนแก่น
3	นายไพโรจน์ เกล้าสิม	เครือข่ายผู้ด้อยโอกาส
4	นางจิตรเอื้อ มากโกคา	เครือข่ายสตรีจังหวัดขอนแก่น
5	นายวีรพงษ์ ชินอ่อน	เครือข่ายผู้สูงอายุ
6	นางมะลิอร คงแก่นท้าว	เครือข่ายชุมชนทางรถไฟขอนแก่น
7	นายธีรศักดิ์ แสนกอง	เครือข่ายฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น
8	พระครูโฆสิตธรรมสาร	พระนักพัฒนา ต.นาชุมแสง อ.ภูเวียง
9	นายวรรณันท์ บุญนาค	สถาบันวิจัยและพัฒนา มข.
10	นายเสบียง บุพวรรณศิริ	เครือข่ายออมทรัพย์ขอนแก่น
11	นายอัคคินิ รูปสูง	เครือข่ายชุมชนทำนางแนว (ชสสอ.)
12	นางสุณีย์ คิ่นชัยภูมิ	เครือข่ายชุมชนทำนางแนว (ชสสอ.)
13	นางประนอม รูปสูง	เครือข่ายสตรีสัมพันธ์
14	นางละมุน ศรีชัยภูมิ	เครือข่ายชุมชนทำนางแนว (ชสสอ.)
15	นายบุญเต็ม ชัยลา	เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน
16	นายวิฑูรย์ มงคลอินทร์	เครือข่ายองค์กรชุมชนเขต 4 ลุ่มน้ำชี
17	นายไพโรจน์ หลงจันทร์	เครือข่ายองค์กรชุมชนเขต 4 ลุ่มน้ำชี
18	นายนิพนธ์ ไชยโสภา	เครือข่ายชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน
19	นายบุญมี เตือนปวมเปล่ง	เครือข่ายชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน
20	นายไพบูลย์ ไชยโสภา	เครือข่ายชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน
21	นายทิพย์พันธ์ แวะศรีมา	เครือข่ายชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน
22	นายสุริยา สมใจ	มูลนิธิช่วยเหลือเด็กขอนแก่น
23	นายไพบูลย์ หงษา	กลุ่มอนุรักษ์ภูเก้า-ภูกระแต
24	นายคุณรัตน์ นามบุตร	ชมรมสมสหกรณ์ภาคอีสาน

ตารางที่ ๗1 เปรียบเทียบเส้นความยากจนแบบเก่าและใหม่ ปี 2545

ภาค	เขต	เส้นความยากจน (บาทต่อเดือน)		สัดส่วนคนจน (ร้อยละ)		จำนวนคนจน (พันคน)	
		เก่า	ใหม่	เก่า	ใหม่	เก่า	ใหม่
กรุงเทพและ ปริมณฑล	เมือง	1,112	1,801	0.5	2.2	32.3	144.5
	รวม	1,112	1,801	0.5	2.2	32.3	144.5
กลาง	เมือง	1,089	1,457	3.2	5.0	155.0	242.7
	ชนบท	866	1,184	4.8	9.0	453.7	847.7
	รวม	930	1,277	4.3	7.6	614.8	1,090.4
North	เมือง	1,009	1,252	5.7	13.5	133.7	317.6
	ชนบท	783	1,032	10.9	22.1	974.6	1,972.4
	รวม	830	1,078	9.8	20.3	1,106.1	2,290.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	เมือง	1,068	1,181	11.4	11.9	443.6	464.2
	ชนบท	864	1,009	18.9	25.6	3,221.2	4,362.8
	รวม	898	1,041	17.7	23.1	3,705.4	4,826.9
ใต้	เมือง	1,129	1,265	6.2	4.4	124.8	88.3
	ชนบท	819	1,041	9.4	11.2	581.3	695.2
	รวม	890	1,096	8.7	9.6	713.2	783.6
ทั่วประเทศ	เมือง	1,090	1,471	4.0	6.4	782.0	1,257.3
	ชนบท	841	1,058	12.6	18.9	5,244.3	7,878.1
	รวม	922	1,190	9.8	14.9	5,994.9	9,135.4

Source: Jitsuchon et al. (2005)

ตารางที่ ๒2 เส้นความยากจนปี พ.ศ. 2541-47

ภาค	เขต	2541	2542	2543	2544	2545	2547
กรุงเทพและ ปริมณฑล	เมือง	1,696	1,706	1,736	1,761	1,801	1,853
	รวม	1,696	1,706	1,736	1,761	1,801	1,853
กลาง	เมือง	1,368	1,366	1,389	1,413	1,457	1,525
	ชนบท	1,132	1,149	1,142	1,155	1,184	1,243
	รวม	1,212	1,223	1,227	1,242	1,277	1,339
North	เมือง	1,178	1,181	1,199	1,221	1,252	1,294
	ชนบท	984	982	974	996	1,032	1,089
	รวม	1,023	1,022	1,019	1,043	1,078	1,131
ตะวันออกเฉียงเหนือ	เมือง	1,128	1,130	1,131	1,141	1,181	1,229
	ชนบท	973	960	966	972	1,009	1,043
	รวม	998	987	993	1,003	1,041	1,078
ใต้	เมือง	1,197	1,196	1,201	1,228	1,265	1,313
	ชนบท	986	989	985	1,004	1,041	1,116
	รวม	1,033	1,036	1,034	1,059	1,096	1,164
ทั่วประเทศ	เมือง	1,397	1,399	1,417	1,431	1,471	1,525
	ชนบท	1,012	1,010	1,009	1,023	1,058	1,110
	รวม	1,130	1,130	1,135	1,153	1,190	1,242

Source: Jitsuchon et al. (2005)

ตารางที่ ผ3 สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างในแต่ละภาค (ข้อมูล SES)

	กลาง	เหนือ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	ใต้	รวม
การศึกษาสูงสุดของหัวหน้าครัวเรือนปี 2545	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ไม่มีการศึกษา	4.71	16.78	4.09	10.00	7.99
ประถมต้น	62.90	62.75	75.48	57.63	67.31
ประถมปลาย	11.02	10.43	11.95	16.39	12.07
มัธยมต้น	9.10	4.90	4.06	7.42	5.80
มัธยมปลาย	3.55	1.28	1.38	2.97	2.05
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี	4.97	1.71	1.43	2.16	2.34
สูงกว่าปริญญาตรี	0.36	0.09	0.12	0.29	0.19
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	3.26	1.87	1.37	3.11	2.14
อื่นๆ	0.12	0.19	0.11	0.03	0.12
การศึกษาสูงสุดของหัวหน้าครัวเรือนปี 2547	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ไม่มีการศึกษา	5.34	17.56	3.12	0.00	7.96
ประถมต้น	63.25	61.09	74.11	54.12	65.91
ประถมปลาย	10.15	10.43	12.68	17.34	12.34
มัธยมต้น	6.73	4.65	5.09	7.18	5.64
มัธยมปลาย	4.27	1.96	2.22	5.07	3.01
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี	4.97	1.72	1.58	2.03	2.38
สูงกว่าปริญญาตรี	1.00	0.15	0.12	0.29	0.34
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	4.10	2.01	1.02	3.38	2.24
อื่นๆ	0.19	0.44	0.06	0.10	0.18
เพศของหัวหน้าครัวเรือน 2545	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
หญิง	28.36	23.07	19.21	18.34	21.86
ชาย	71.64	76.93	80.79	81.66	78.14
เพศของหัวหน้าครัวเรือน 2547	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
หญิง	31.52	26.78	22.14	18.21	24.56
ชาย	68.48	73.22	77.86	81.79	75.44

	กลาง	เหนือ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	ใต้	รวม
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน 2545	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ไม่เคยสมรส	3.29	2.16	1.29	1.35	1.91
สมรส	78.87	81.07	82.21	84.44	81.59
หม้าย	14.39	14.33	15.26	12.34	14.43
หย่า	1.11	0.97	0.46	0.59	0.73
อื่นๆ	2.34	1.47	0.77	0.00	1.33
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน 2547	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ไม่เคยสมรส	3.49	2.42	1.63	1.81	2.22
สมรส	75.50	77.94	80.07	82.22	78.96
หม้าย	16.42	16.97	16.28	13.60	16.06
หย่า	1.25	1.06	1.04	1.24	1.12
อื่นๆ	3.33	1.62	0.99	1.13	1.64
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน 2545	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
กำลังหางาน	1.24	0.20	0.09	0.14	0.36
นายจ้าง	18.64	26.65	21.91	9.96	20.52
ธุรกิจส่วนบุคคล	22.55	26.31	45.17	40.10	35.43
ช่วยธุรกิจครัวเรือน ไม่มีค่าตอบแทน	2.19	3.86	1.71	1.86	2.32
ลูกจ้างของรัฐ	5.31	4.44	6.90	5.53	5.81
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	1.38	0.17	0.36	0.29	0.52
ลูกจ้างเอกชน	28.16	17.96	9.63	25.24	17.70
ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	20.42	20.30	14.05	16.41	17.15
ไม่มีอาชีพ	0.11	0.06	0.10	0.48	0.15
อื่นๆ	0.00	0.04	0.08	0.00	0.04
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน 2547	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
กำลังหางาน	0.30	0.03	0.03	0.00	0.08
นายจ้าง	17.08	23.36	22.08	12.09	19.84
ธุรกิจส่วนบุคคล	23.85	31.68	44.03	33.29	35.43
ช่วยธุรกิจครัวเรือน ไม่มีค่าตอบแทน	2.94	1.81	2.24	3.40	2.46
ลูกจ้างของรัฐ	6.13	4.80	6.87	4.66	5.91

	กลาง	เหนือ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	ใต้	รวม
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	1.25	0.34	0.37	0.25	0.53
ลูกจ้างเอกชน	28.40	17.27	10.69	31.18	18.92
ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	19.49	20.28	13.30	14.69	16.38
ไม่มีอาชีพ	0.57	0.39	0.37	0.44	0.42
อื่นๆ	0.00	0.04	0.02	0.00	0.02

หมายเหตุ: คูณการเลือกตัวอย่างในบทที่ 4

ตารางที่ ๗4 สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่าง (ข้อมูล LFS)

	สัดส่วน
อายุของหัวหน้าครัวเรือน	100
15-19	0.26
20-29	15.14
30-39	32.72
40-49	31.21
50-59	16.90
60+	3.77
เพศของหัวหน้าครัวเรือน	100
หญิง	17.30
ชาย	82.70
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	100
ประถมหรือต่ำกว่า	59.86
มัธยมต้น	11.35
มัธยมปลาย	4.96
ปวช หรือ ปวส	5.33
อนุปริญญา	4.38
ปริญญาตรีหรือสูงกว่า	14.11
สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน	100
โสด	9.27
สมรส	82.96
หม้าย	4.67
หย่า	1.49
แยกทางกัน	1.61
สถานภาพการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน	100
ลูกจ้างของรัฐ	22.82
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	3.64
ลูกจ้างเอกชน	73.54

	สัดส่วน
ภาค	100
กรุงเทพและปริมณฑล	18.25
กลาง	24.12
เหนือ	18.62
ตะวันออกเฉียงเหนือ	28.17
ใต้	10.84
เขต	100
ในเมือง	42.05
ชนบท	57.95
อุตสาหกรรมที่หัวหน้าครัวเรือนอยู่	100
เกษตร	16.03
หัตถอุตสาหกรรม	21.87
ก่อสร้าง	17.64
สาธารณูปโภค	0.90
พาณิชย์กรรม	12.12
ขนส่ง	4.17
บริการ	27.26

หมายเหตุ: คูณการเลือกตัวอย่างในบทที่ 4